

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
„ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

РОЗДИМАХА ЄВГЕН АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 37.013.42:061.2-058.53”19/20”

ДИСЕРТАЦІЯ

НЕФОРМАЛЬНІ РУХИ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ
МОЛОДІ (50-ТІ РР. ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

231 – Соціальна робота

23 – Соціальна робота

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело

_____ Є. А. Роздимаха

Науковий керівник –

Омельченко Світлана Олександрівна,

доктор педагогічних наук, професор

Слов’янськ – 2021

АНОТАЦІЯ

Роздимаха Є. А. Неформальні рухи як соціокультурне середовище молоді (50-ті рр. XX – початок XXI століття). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 231 – Соціальна робота. – Державний вищий навчальний заклад „Донбаський державний педагогічний університет”, Слов’янськ, 2021.

Дисертація є теоретичним дослідженням неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді (50-ті рр. XX – початок XXI століття).

У **Вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність обраної теми, сформульовано об’єкт, предмет, мету, завдання, методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення роботи, наведено відомості про апробацію та впровадження отриманих результатів.

У першому розділі – „**Теоретичні засади дослідження неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді (50-ті рр. XX – початок XXI століття)**” – проаналізовано змістові характеристики ключових понять „молодь”, „молодіжні рухи”, „неформальні рухи молоді”, „молодіжна субкультура” в науковому просторі й на основі цього визначено сутність поняття „*молодіжний рух*” як форми організованої діяльності молоді, якій властиві відносна самостійність, специфічність та ефективність різних видів впливу на процес соціалізації й соціального виховання цієї категорії молоді, щодо досягнення спільних цілей і зміцнення відносин між членами молодіжної групи. Для „*неформальних рухів молоді*” характерні специфічні стосунки між їхніми членами, особистісний характер спілкування, нечітко окреслена мета групової діяльності, неформально встановлені правила поведінки, нефіксоване членство, специфічний розподіл обов’язків, альтернативна художньо-естетична діяльність, яка часто має вирішальний вплив на цей визначений рух. З’ясовано, що неформальні рухи молоді виникли на основі суб’єктивних прагнень, інтересів і потреб молоді незалежно від того, збігаються чи суперечать їхні інтереси інтересам

суспільства. Неформальні рухи здебільшого формуються на основі пасіонарної активної молоді, визначаються сучасними умовами історичного розвитку соціуму, у яких склалися реалії значного впливу неформальних рухів на суспільне життя, та їхніми можливостями створення й реалізації альтернативного варіанта соціокультурного середовища розвитку та функціонування молоді в системі соціуму.

Унаслідок наукового пошуку встановлено, що неформальні рухи молоді як об'єкт соціально-педагогічного вивчення характеризуються своїм соціальним змістом, сукупністю відносин, способом поведінки, стилем життя. Через те, що перебувають вони поза увагою соціальних інституцій (неможливість самореалізації в сім'ї, школі, ЗВО чи громадських організаціях), необхідно посилення соціально-педагогічної роботи з членами неформальних рухів, налагодження механізмів взаємодії їх із суспільством, у рамках якої неформальна молодь не лише проходить соціалізацію, але й самореалізується. Відтак, ми розглядаємо соціалізацію молоді неформальних рухів як процес засвоєння соціального досвіду, у процесі якого неформальна молодь самовдосконалюється, розкриваючи специфічність ціннісних орієнтацій і способу життя в соціумі, вибірково приймаючи у свою систему поведінки ті норми, які прийняті в суспільстві.

Доведено, що соціокультурне середовище більшості неформальних рухів є складним і багаторівневим феноменом. У ньому можуть поєднуватись експресивність, емоційність, яскравий творчий стиль і визначений соціальний напрям. Неформальні рухи молоді зазвичай залежно від реалізації власного інтересу, об'єкта уваги й аналізу довкілля створюють власне середовище. Особливості побудови соціокультурного середовища в неформальному русі пов'язані з їхнім культурним і ментальним інтересом та обраною діяльністю, пізнанням, а часто і творчістю. Будучи в рамках своєї групи і рухаючись у руслі бажаної соціалізації, кожен неформал у своїй діяльності певним чином залежить від групи й соціуму. Соціальне тут впливає на культурне, спрямовуючи його залежно від культурної специфіки,

специфіки ментальності. Соціальне певним чином формує культурне, а культурне – соціальне.

У другому розділі – **„Практичні аспекти діяльності неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді (50-ті рр. ХХ – початок ХХІ століття)”** – на основі міждисциплінарного аналізу проблеми, урахування соціально-педагогічного характеру дослідження, застосування принципів історизму, об’єктивності, системності, комплексності, конкретності, цілісності обґрунтовано й досліджено процеси та передумови становлення неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді, здійснено історичну періодизацію основних етапів їхнього розвитку, виявлено тенденції їхнього розвитку з позиції впливу на соціалізацію й соціальне виховання молодого покоління, які спостерігаються на кожному з етапів.

Установлено, що процес формування й розвитку неформальних рухів молоді в 50-ті рр. ХХ – на початку ХХІ століття пройшов такі етапи.

Перший етап (50 – 60-ті рр. ХХ століття) – період появи й зародження неформальних рухів молоді і становлення основних напрямів, змісту та форм їхньої діяльності. За спрямованістю поглядів, дій і проявів неформальні рухи цього періоду поділено на групи: іміджеві, протобайкерські, рокерські, фендом, антисоціальні, світоглядні.

Другий етап (70-ті рр. ХХ століття) – період, упродовж якого відбувався подальший розвиток і певні переформатування змісту культури й діяльності неформальних рухів. У тісному зв’язку зі специфікою епохи й відповідно до внутрішнього наповнення виокремлено такі групи неформальних рухів: світоглядні, фендом, рок-рух, байкерські і спортивні, суспільно-політичні.

Третій етап (80-ті рр. ХХ століття) – неформальні рухи молоді стають значущим засобом еволюційного оновлення суспільства та його трансформації, зросла їхня участь у формуванні специфічного культурного простору. Цей процес пов’язано саме з кардинальними змінами в суспільстві,

руйнуванням старого устрою й формуванням нового. У зазначений період набули поширення рок-рух, фендом, світоглядні, музичні, спортивні, політизовані, антисоціальні неформальні рухи, неформальні рухи Японії як автономне явище.

Четвертий етап (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ століття) – період трансформації суспільно-політичних, соціально-економічних та ідеологічних процесів, що, безумовно, вплинули на специфіку соціокультурної ситуації в молодіжному середовищі, відображаючи проблеми, характерні для сучасного суспільства. На цьому етапі окреслено такі напрями розвитку неформальних рухів: кіберспрямовані, індустріальні, іміджеві, урбаністичні, постмодерні, механістичні неформальні рухи.

На основі аналізу особливостей процесу становлення й функціонування неформальних рухів визначено, що загальними передумовами їхнього виникнення є соціально-історичні, соціально-психологічні, соціально-економічні, соціально-культурні.

З'ясовано, що основними тенденціями розвитку неформальних рухів молоді є: у 50 – 60-х рр. ХХ століття неформальні рухи постають своєрідним соціокультурним осередком творчої самореалізації молоді, реалізацією нею права на особистий вибір у розвитку, пошуку свободи й сенсу життя; задовольняють духовні потреби особистості, які офіційна культура не може реалізовувати; висловлюють соціальний протест щодо наявного суспільно-політичного ладу; показують абсурдність певних дій з боку представників офіційної влади; відстоюють соціальні, економічні й культурні права та свободи особистості; піднімають на поверхню особливо гострі проблеми тогочасного суспільства; у 70-ті рр. ХХ століття неформальні рухи, попри негативні тенденції, які виявлялися і на соціальному, і індивідуальному рівні, починають виконувати певні соціально-виховні функції, вони набувають популярності в масах, стають свого роду формою самовиявлення молоді на культурно-естетичному рівні; задовольняють пізнавальні й комунікативні потреби, творчі пориви особистості, впливають на її соціалізацію, відповідно

стають сутнісними чинниками соціального виховання молоді, засвоєння нею певних соціальних ролей, сприяють соціальному й культурному самовизначенню; 80-ті рр. ХХ століття характеризуються тим, що діяльність неформальних рухів здебільшого набуває масового характеру, вони є значущим чинником впливу на процес соціалізації молодого покоління, який відбувається і цілеспрямовано, і стихійно; у цей період спостерігалися такі загальні тенденції: висловлення бунту (і активного, і пасивного) проти усталених стереотипів життя; незадоволеність наявними соціальними умовами; боротьба проти знеособлення особистості; боротьба з негативними тенденціями в середині рухів, задоволення потреби в різноманітних аспектах самовираження; у 90-ті рр. ХХ століття – на початку ХХІ століття у зв'язку з посиленням процесів інтернаціоналізації, глобалізації та інформатизації суспільства трансформація неформальних рухів характеризується такими світовими тенденціями: субкультурна диференціація, мультикультуралізація, дезінтегрування єдності ієрархічних домінуючих цінностей, створення великої кількості фрагментованих форм культурної ідентичності й самовираження. На рівні українського суспільства: опора на цінності, які відповідають соціокультурній реальності постіндустріального суспільства, толерантність до наявних норм і моделей поведінки, перехід до віртуальної галузі, перехід від споживання до споглядання; формування єдиного глобального простору молодіжного неформального руху.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше*:

– цілісно й системно розкрито генезу становлення та розвитку неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді;

– визначено періодизацію розвитку неформальних рухів молоді за етапами: *1-й етап* (50 – 60-ті рр. ХХ століття) – становлення неформальних рухів молоді як самодіяльного соціально-педагогічного явища; *2-й етап* (70-ті рр. ХХ століття) – поширення неформальних рухів як чинника соціального виховання молоді; *3-й етап* (80-ті рр. ХХ століття) – активізація неформальних рухів молоді в нових соціально-політичних умовах; *4-й етап*

(90-ті рр. XX – початок XXI століття) – трансформація неформальних рухів молоді в контексті політики соціального виховання;

– виявлено тенденції розвитку неформальних рухів з позиції впливу на соціалізацію й соціальне виховання молодого покоління, які спостерігаються на кожному з етапів;

– *уточнено* понятійно-категоріальний апарат, зокрема: сутність понять „молодь”, „молодіжні рухи”, „неформальні рухи молоді”, „молодіжна субкультура”, „соціокультурне середовище”;

– *набули подальшого розвитку* наукові підходи до визначення соціально-історичних та педагогічних чинників розвитку неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді;

– *до наукового обігу введено* невідомі та маловідомі архівні документи.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що теоретичні положення й висновки дослідження можуть бути використані в ході розв’язання наукових завдань при обґрунтуванні соціально-педагогічної концепції діяльності неформальних структур у нових соціокультурних умовах.

Здобуті результати дослідження можуть бути використані в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти та закладів вищої освіти при підготовці наукових доповідей, повідомлень, виступів на наукових конференціях та семінарах, курсах підвищення кваліфікації, для організації науково-дослідної роботи студентів, магістрантів, аспірантів; при розробці навчально-методичних посібників і рекомендацій, освітніх програм, нормативних і варіативних дисциплін та спецкурсів; соціальними педагогами, соціальними працівниками, практичними психологами із соціального захисту прав молоді в процесі розробки й реалізації молодіжних програм, виховних акцій і заходів.

Ключові слова: молодь, молодіжні рухи, неформальні рухи молоді, особистість, тенденції, розвиток, соціокультурне середовище, культура, молодіжна субкультура.

Список публікацій здобувача

Статті в наукових фахових виданнях України, зокрема, які включені до міжнародних наукометричних баз:

1. Роздимаха Є. А. Соціокультурна активність членів неформального руху і її вплив на суспільні відносини. *Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. пр. / [За заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. 2017. № 4(84). С. 229–242.*

2. Роздимаха Є. А. Соціокультурне середовище неформального об'єднання молоді як соціально-педагогічна проблема. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти. 2017. Вип. 6. С. 208–217.*

3. Роздимаха Є. А. Неформальні об'єднання молоді у процесі самореалізації творчого потенціалу особистості. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2019. № 4(88). С. 318–328. (IndexCopernicus).*

4. Роздимаха Є. А. Неформальні рухи молоді у їх соціальній динаміці. *Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. пр. / [За заг. ред. доц. С. А. Саяніної]. 2019. № 5(97). С. 161–172.*

Стаття в зарубіжному науковому виданні:

5. Роздимаха Є. Теоретичні засади дослідження неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal* (<https://issn2391-4165.webnode.com.ua/>), 01 (29). URL: <https://issn2391-4164.blogspot.com/p/10.html> (accessed 10 January 2021).

Статті в інших виданнях, матеріали конференцій:

6. Роздимаха Є. А. Соціокультурне середовище неформального об'єднання молоді. *Професіоналізм педагога в умовах освітніх інновацій: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Слов'янськ, 4–5 жовтня 2018р.)* Слов'янськ: Видавництво „Папірус”, 2018. С. 230–233.

7. Роздимаха Є. А. Гуманітарні питання становлення неформала в соціальному середовищі. *Economic and Social-Focused Issues of Modern World. Bratislava, 2018, С. 381–388.*

8. Роздимаха Є. А. Проблема вивчення неформальних рухів у їх соціальній динаміці. *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку*: Збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2019. Вип. 49. С. 144–146.

9. Роздимаха Є. А. Взаємодія культурних полів в неформальному русі молоді. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії*: Збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 106–108.

10. Роздимаха Є. А. Проблема функціонування культурних і соціальних відносин у субкультурі. *Science and society. – Accent Graphics Communications Publishing*, Hamilton, Canada, 2019. С. 169–178.

11. Роздимаха Є. А. Неформальні об'єднання молоді у процесі самореалізації творчого потенціалу особистості. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. Том 2. С. 102–105.

12. Роздимаха Є. А. Неформальні об'єднання молоді у сфері гуманітарного розвитку суспільства. *Управління якістю підготовки фахівців*: матеріали XXIV Міжнародної науково-методичної конференції. Одеса: ОДАБА, 2019. № 1. С. 120–122.

13. Роздимаха Є. А. Неформальні об'єднання молоді в умовах полікультурного середовища. *Сучасна освіта: методологія, теорія, практика*: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю). Дніпро: Акцент ПП. 2019. С. 217–218.

ABSTRACT

Rozdymakha Ye. A. Informal movements as a sociocultural environment of the youth (the 50s of the XX – the beginning of the XXI century). – The qualifying scientific manuscript retaining copyright.

The dissertation to receive the Doctor of Philosophy degree on the specialty 231 – Social work. – State Higher Educational Institution „Donbas State Pedagogical University”, Sloviansk, 2021.

The dissertation is a theoretical study of informal movements as a sociocultural environment of the youth (the 50s of the XX – the beginning of the XXI century).

In the **Introduction** the relevance and expediency of the chosen topic are substantiated, the object, subject, purpose, objectives, and research methods are defined, the scientific novelty and practical significance of the work are revealed, information on approbation and implementation of the results is provided.

In the first chapter – **„Theoretical foundations of the study of informal movements as a sociocultural environment of the youth (the 50s of the XX – the beginning of the XXI century)”** – the essential characteristics of the key concepts „youth”, „youth movements”, „informal youth movements”, and „youth subculture” are analysed in the scientific space and on this basis the content of the concept of „youth movement” as a form of organized youth activity is defined, which is characterized by relative independence, specificity, and effectiveness of different influence types on socialization and social education of this category of youth, to achieve common goals and strengthen relations between members of the youth group. „Informal youth movements” are characterized by specific relationships between their members, personal nature of communication, vaguely defined purpose of group activities, informally established rules of behavior, non-fixed membership, specific division of responsibilities, alternative artistic and aesthetic activities, which often have a decisive influence on this certain movement. It is found that informal youth movements have arisen on the basis of subjective aspirations, interests, and needs of young people, regardless of whether their interests coincide or contradict the interests of society. Informal movements are mostly formed on the basis of passionate active youth, determined by modern conditions of historical development of society, in which the realities of significant influence of informal movements on public life, and their ability to create and

implement an alternative sociocultural environment of developing and functioning the youth in society.

As a result of scientific research, it is found that informal movements of the youth as an object of socio-pedagogical study are characterized by their social content, set of relationships, behavior, and lifestyle. Due to the fact that they are out of the attention of social institutions (impossibility of self-realization in the family, school, higher educational institutions or public organizations), it is necessary to strengthen socio-pedagogical work with the members of informal movements, to establish mechanisms for their interaction with the society, in which informal youth not only undergoes socialization, but also attains self-realization. Thus, we consider the socialization of young people in informal movements as a process of learning social experience, in which informal youth get self-improvement, revealing the specificity of values and lifestyles in society, selectively accepting into their system of behavior those norms that are accepted in society.

It is proved that the sociocultural environment of most informal movements is a complex and multilevel phenomenon. It can combine expressiveness, emotionality, bright creative style, and a certain social direction. Informal youth movements usually create their own environment, depending on the realization of their own interest, the object of attention, and analysis of the environment. The peculiarities of designing a sociocultural environment in the informal movement are related to their cultural and mental interest and chosen activities, knowledge, and often creativity. Being within the group and moving in the direction of the desired socialization, each informal person in his or her activities in some way depends on the group and society. The social here influences the cultural, directing it depending on the cultural specifics, the specifics of the mentality. The social in a way develops the cultural, and the cultural – the social.

In the second chapter – **„Practical aspects of the activities of informal movements as a sociocultural environment of the youth (the 50s of the XX – the beginning of the XXI century)“**– based on interdisciplinary analysis of the

problem, taking into account the socio-pedagogical nature of research, application of the principles of historicism, objectivity, systematicity, complexity, specificity, and integrity the processes and prerequisites for the formation of informal movements as a sociocultural environment of the youth there substantiated and studied, a historical periodization of the main stages of their development is defined, the trends in their development from the standpoint of influence on socialization and social education of the younger generation are identified.

It is established that the process of forming and developing the informal youth movements in the 50s of the XX – the beginning of the XXI century has the following stages.

The first stage (the 50s –the 60s of the XX century) – the period of emergence and beginning of informal youth movements and the formation of the main directions, content, and forms of their activities. According to the orientation of views, actions, and manifestations, informal movements of this period are divided into groups: image, proto-biker, rock, fandom, antisocial, and ideological.

The second stage (the 70s of the XX century) is a period when there were a further development and some reformatting of the content of culture and activities of informal movements. In close connection with the specifics of the era and in accordance with the internal content, the following groups of informal movements are identified: worldview, fandom, rock movement, biker and sports, socio-political.

The third stage (the 80s of the XX century) –the informal movements of young people became a significant means of evolutionary renewal of society and its transformation, their participation in designing a specific cultural space increased. This process is associated with radical changes in society, the destruction of the old system and the formation of a new one. During this period, rock movement, fandom, worldview, music, sports, politicized, anti-social informal movements, and informal movements of Japan became widespread as an autonomous phenomenon.

The fourth stage (the 90s of the XX – beginning of the XXI century) is a period of transformation of socio-political, socio-economic, and ideological processes, which definitely influenced the specifics of the sociocultural situation in the youth environment, reflecting the problems of modern society. At this stage, the following directions of development of informal movements are outlined: cyber-oriented, industrial, image, urban, postmodern, and mechanistic informal movements.

Based on the analysis of the peculiarities of the developing and functioning the informal movements, it is determined that the general preconditions for their emergence are socio-historical, socio-psychological, socio-economic, sociocultural.

It was found that the main trends in the development of informal youth movements are: in the 50s –the 60s of the XX century, informal movements are a kind of sociocultural centers of creative self-realization of the youth, the realization of their right to personal choice in development, search for freedom and meaning of life; they meet the spiritual needs of a person, which the official culture cannot satisfy; express social protest against the existing socio-political system; show the absurdity of certain actions by officials; uphold the social, economic, and cultural rights and freedoms of a person; bring to the surface particularly urgent problems of the contemporary society; in the 70s of the XX century, informal movements, despite the negative trends that appeared at both social and individual levels, began to perform certain socio-educational functions, they gained popularity among the masses, became a kind of self-expression of the youth at the cultural and aesthetic level; they satisfy cognitive and communicative needs, creative impulses of a personality, influence his or her socialization, and therefore they become essential factors of social education of the youth, mastering of certain social roles, promote social and cultural self-determination; the 80s of the XX century are characterized by the fact that the activities of informal movements mostly acquire a mass character, they are a significant factor influencing the process of socialization of the younger generation, which occurs both purposefully and spontaneously; during

this period the following general tendencies are observed: expression of the rebellion (both active, and passive) against the established stereotypes of life; dissatisfaction with the existing social conditions; struggle against the depersonalization of an individual; combating negative tendencies inside the movements, meeting the need for various aspects of self-expression; in the 90s of the XX century – at the beginning of the XXI century in connection with the intensification of internationalization, globalization, and informatization of society the transformation of informal movements is characterized by the following world trends: subcultural differentiation, multiculturalization, disintegration of the unity of the hierarchical dominant values, creation of many fragmented forms of cultural identity and self-expression. At the Ukrainian society level: the reliance on values that correspond to the sociocultural reality of post-industrial society, tolerance of existing norms and patterns of behaviour, the transition to the virtual industry, the transition from consumption to contemplation; formation of a single global space of the youth informal movement.

The scientific novelty of the study is that *for the first time*:

- the genesis of the formation and development of informal movements as a sociocultural environment of the youth is fully and systematically revealed;
- the periodization of the development of informal youth movements by stages is determined: the 1ststage (the 50s –the 60s of the XX century) – formation of informal youth movements as an amateur socio-pedagogical phenomenon; the 2ndstage (the 70s of the XX century) – the spread of informal movements as a factor in the social education of the youth; the 3rdstage (the 80s of the XX century) – activation of informal youth movements in the new socio-political conditions; the 4thstage (the 90s of the XX – beginning of the XXI century) –the transformation of informal youth movements in the context of social and education policy;
- trends in the development of informal movements from the standpoint of influencing the socialization and social education of the younger generation, which are observed at each stage, are defined;

– the conceptual and categorical apparatus *is specified*, in particular: the essence of the concepts „youth”, „youth movements”, „informal youth movements”, „youth subculture”, „sociocultural environment”;

– the scientific approaches to determining the socio-historical and pedagogical factors of informal movements as a sociocultural environment of the youth *are further developed*;

– unknown and little-known archival documents *were introduced into scientific circulation*.

The practical significance of the research results can be used in the educational process of general secondary education and higher education institutions in the preparation of scientific reports, speeches at scientific conferences and seminars, advanced training courses, for the organization of research work of students, undergraduates, graduate students; in creating teaching aids and recommendations, educational programs, normative and variable disciplines and special courses; by social educators, social workers, practical psychologists on social protection of the rights of youth in the process of development and realization of youth programs, educational actions and events.

Key words: youth, youth movements, informal youth movements, personality, trends, development, sociocultural environment, culture, youth subculture.

The list of published works

Articles in professional scientific publications of Ukraine, in particular,

Those included to the international scientometric bases:

1. Rozdymakha Ye. A. (2017). Sotsiokulturna aktyvnist chleniv neformalnoho rukhu i yii vplyv na suspilni vidnosyny [Sociocultural activity of the informal movement members and its impact on public relations]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu – Humanization of the educational process*. № 4(84), 229–242 [in Ukrainian].

2. Rozdymakha Ye. A. (2017). Sotsiokulturne seredovyshe neformalnoho obiednannia molodi yak sotsialno-pedahohichna problema [Sociocultural environment of informal youth associations as a social and pedagogical problem]. *Profesionalizm pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty – Professionalism of the teacher: theoretical and methodological aspects*. Issue 6, 208–217 [in Ukrainian].

3. Rozdymakha Ye. A. (2019). Neformalni obiednannia molodi u protsesi samorealizatsii tvorchoho potentsialu osobystosti [Informal associations of the youth in the process of self-realization of a person's creative potential]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. № 4(88), 318–328 [in Ukrainian].

4. Rozdymakha Ye. A. (2019). Neformalni rukhy molodi u yikh sotsialnii dynamitsi [Informal youth movements in their social dynamics]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu – Humanization of the educational process*. № 5(97), 161–172 [in Ukrainian].

Scientific work in the foreign scientific publication:

5. Rozdymakha Ye. (2021). Theoretical foundations of the study of informal movements as a sociocultural environment of the youth. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal* (<https://issn2391-4165.webnode.com.ua/>), 01 (29). URL: <https://issn2391-4164.blogspot.com/p/10.html> (accessed 10 January 2021). [in Ukrainian].

Scientific work in other publications, materials of the conferences:

6. Rozdymakha Ye. A. (2018). Sotsiokulturne seredovyshe neformalnoho obiednannia molodi [Sociocultural environment of informal youth associations]. “*Profesionalizm pedahoha v umovakh osvitykh innovatsii*”: materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii– “*Professionalism of the teacher in the context of educational innovations*”: *Proceedings of the II International scientific-practical Internet conference* (Sloviansk, October 4–5, 2018). Sloviansk: “Papyrus”, 230–233 [in Ukrainian].

7. Rozdymakha Ye. A. (2018). Humanitarni pytannia stanovlennia neformala v sotsialnomu seredovyshchi [Humanitarian issues of an informal person development in the social environment]. *Economic and Social-Focused Issues of Modern World*. Bratislava, 381–388 [in Ukrainian].

8. Rozdymakha Ye. A. (2019). Problema vyvchennia neformalnykh rukhiv u yikh sotsialnii dynamitsi [The problem of studying informal movements in their social dynamics]. *Vitchyzniana nauka na zlami epokh: problemy ta perspektyvy rozvytku – Domestic science at the turn of the epochs: problems and prospects of development*. Pereyaslav-Khmelnyskyi, Issue 49, 144–146 [in Ukrainian].

9. Rozdymakha Ye. A. (2019). Vzaiemodiia kulturnykh poliv v neformalnomu rusi molodi [Interaction of cultural fields in the informal youth movement]. *Problemy ta perspektyvy rozvytku suchasnoi nauky v krainakh Yevropy ta Azii – Problems and prospects for the development of modern science in Europe and Asia*. Pereyaslav-Khmelnyskyi, 106–108 [in Ukrainian].

10. Rozdymakha Ye. A. (2019). Problema funktsionuvannia kulturnykh i sotsialnykh vidnosyn u subkulturi [The problem of the functioning of cultural and social relations in the subculture]. *Science and society. Accent Graphics Communications Publishing*, Hamilton, Canada, 169–178 [in Ukrainian].

11. Rozdymakha Ye. A. (2019). Neformalni obiednannia molodi u protsesi samorealizatsii tvorchoho potentsialu osobystosti [Informal associations of young people in the process of self-realization of a person's creative potential]. *Innovatsiinyi rozvytok vyshchoi osvity: hlobalnyi, yevropeyskyi ta natsionalnyi vymiry zmin: materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii–Innovative development of higher education: global, European and national dimensions of change: Proceedings of the V International scientific-practical conference*. Sumy, Vol. 2, 102–105 [in Ukrainian].

12. Rozdymakha Ye. A. (2019). Neformalni obiednannia molodi u sferi humanitarnoho rozvytku suspilstva [Informal associations of young people in the context of humanitarian development of society]. *Upravlinnia yakistiu pidhotovky*

fakhivtsiv: materialy XXIV Mizhnarodnoi naukovo-metodychnoi konferentsii– Quality management of professional training: Proceedings of the XXIV International scientific-methodological conference. Odesa: ODABA, № 1, 120–122 [in Ukrainian].

13. Rozdymakha Ye. A. (2019). Neformalni obiednannia molodi v umovakh polikulturnoho seredovyshcha [Informal associations of the youth in a multicultural environment]. *Suchasna osvita: metodolohiia, teoriia, praktyka: Materialy II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Modern education: methodology, theory, practices: Proceedings of the II All-Ukrainian scientific-practical conference. Dnipro: Akcent PP, 217–218 [in Ukrainian].*

ЗМІСТ

ВСТУП	20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕФОРМАЛЬНИХ РУХІВ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА МОЛОДІ (50-ті рр. ХХ – початок ХХІ століття)	28
1.1. Сутність та змістова характеристика ключових понять дослідження.....	28
1.2. Неформальні рухи молоді як об’єкт соціально-педагогічного вивчення.....	56
1.3. Особливості соціокультурного середовища неформальних рухів молоді.....	80
Висновки до розділу 1	107
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ НЕФОРМАЛЬНИХ РУХІВ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА МОЛОДІ (50-ті рр. ХХ – початок ХХІ століття)	111
2.1. Становлення неформальних рухів молоді як самодіяльного соціально-педагогічного явища (50 – 60-ті рр. ХХ століття).....	111
2.2. Поширення неформальних рухів як чинника соціального виховання молоді (70-ті рр. ХХ століття).....	139
2.3. Активізація неформальних рухів молоді в нових соціально-політичних умовах (80-ті рр. ХХ століття).....	166
2.4. Трансформація неформальних рухів молоді в контексті політики соціального виховання (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ століття).....	194
Висновки до розділу 2	227
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	232
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	237
ДОДАТКИ	267

ВСТУП

Актуальність і доцільність дослідження. Неформальні молодіжні рухи в сучасній Україні розвиваються досить складно й суперечливо та відображають суб'єктивні та об'єктивні процеси розвитку молодіжного середовища в пошуках власної ідентичності та соціальних умов життя. Умовою утвердження демократичного устрою є збалансований рівень організації і сучасного молодіжного руху, і неформального молодіжного руху в політичній системі суспільства. В історії соціально-педагогічної науки неформальні рухи молоді визначаються сучасними умовами історичного розвитку соціуму, у яких склалися реалії значного впливу неформальних рухів на суспільне життя, та їхніми можливостями створення й реалізації альтернативного варіанта соціокультурного середовища розвитку та функціонування молоді в системі соціуму.

Результатом усвідомлення молоддю своїх специфічних потреб (щодо інших соціальних груп) і було виникнення різноманітних неформальних молодіжних рухів, які є основою формування культури і стилю життя молоді, залучення молоді до суспільного життя, її соціалізації у складних соціальних процесах. Вивчення середовища, до якого приходить така молодь, дозволить зрозуміти і суспільні культурні процеси, і дослідити епоху та соціум в історичному та соціальному аспектах. Відтак, вивчення процесу становлення та тенденцій розвитку неформальних рухів молоді як інституту соціалізації нової генерації в історико-педагогічному та соціально-педагогічному контекстах є одним з методологічних завдань і з боку державних установ, і науковців, вирішивши яке стає можливим прогнозування культурного розвитку суспільства, покращення становища молоді, її соціальний захист і чітке розуміння важливих сутнісних складників цієї провідної для нас категорії.

Важливість забезпечення соціальних прав і гарантій молоді визначено в чинній нормативно-правовій базі України. Аналіз змісту міжнародних

документів: Європейська соціальна хартія (1996 р.) [60], „План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р.” [150]; державних документів: Декларації „Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні” (1992 р.) [160], Законів України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” (1993) [65], „Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю” (2001 р.) [64]; постанов Кабінету Міністрів України „Про комплексні заходи Кабінету Міністрів України щодо реалізації державної молодіжної політики в Україні” (1998 р.) [158] та „Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»)” (2016 р.) [73], Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (2014 р.) [198], Концепції розвитку освіти України на період 2015 – 2025 роки (2014 р.) [165] та інших дозволяє констатувати – державна молодіжна політика визначається як специфічний напрям діяльності держави та здійснюється в інтересах і сучасного молодіжного руху, і неформального молодіжного руху з метою збереження та розвитку молодіжного потенціалу й через це – забезпечення соціального відтворення, оновлення та прогресу суспільства.

Теоретичні та методологічні аспекти розвитку й становлення неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді (50-ті рр. ХХ – початок ХХІ століття) розглянуто в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених, у яких виокремлено такі напрями розв’язання окресленого питання:

– філософські положення про особистість, її провідну роль у діяльності та розвитку суспільства (О. Бойко [12], Є. Васильчук [25], І. Зязюн [68], М. Каган [74], М. Кербаль [82], О. Кучерук [102], О. Лосев [117], С. Сорока [194], Д. Сурвілайте [200]);

– культурологічні положення про засвоєння, збереження та розвиток культури, безпосередній вплив її на спосіб життя й культурні пріоритети великих соціальних груп (Т. Борзова [13], Г. Васянович [27], О. Гавалешко [32], К. Гайдукевич [33], О. Лопуга [116], О. Мартинюк [121],

А. Мінаєв [125], О. Омельченко [133], О. Рудницька [185], В. Сіткар [190], Л. Шабанов [228]);

– соціологічні дослідження функціонування неформальних рухів, репрезентації інтересів різних молодіжних підгруп молоді (Д. Андрєєва [1], П. Артёмов [2], В. Барабаш [4], Ю. Бобровнік [7], В. Головенько [39], Л. Голубовська [42], М. Гордієнко [43], Н. Єрохіна [59], О. Корнієвський [92], В. Кулик [96], Т. Курчашова [99], М. Орленко [134], К. Плоский [151], Т. Черкашина [220]).

Соціально-педагогічний аналіз неформального руху молоді важливий з позиції впливу різноманітних молодіжних груп на формування особистості, самовизначення й самореалізацію індивіда та на її соціалізацію. Про це свідчать наукові праці українських та зарубіжних учених (С. Барматова [5], Н. Бушмарина [21], М. Варій [22], В. Вербець [28], С. Левікова [104], О. Лисовець [112], Г. Локарева [114], С. Лупаренко [118], О. Панагушина [139], К. Петровська [147], Е. Помиткін [156], В. Тернопільська [202]).

Про необхідність урахування новітніх чинників соціалізації, забезпечення педагогічної підтримки позитивних ресурсів молодіжних субкультур, зниження їхнього негативного прояву і впливу для того, щоб процес входження в життя молоді відбувався в організованій єдності традиційних і нетрадиційних інститутів соціалізації та соціального виховання наголошено в розвідках вітчизняних науковців (Л. Варяниця [23], В. Гейтенко [35], Н. Долгая [55], К. Дубич [56], Я. Левчук [105], Ю. Лисенко [110], Н. Міщенко [127], І. Печенко [148], Ю. Поліщук [153], М. Прокоф'єва [166], С. Чернета [221]).

У процесі наукових пошуків установлено, що попередні дослідження переважно розкривали роль і значення соціалізації особистості в діяльності молодіжних рухів, організацій і об'єднань і не враховували специфіку та можливості неформального молодіжного руху в соціально-педагогічному контексті, їх соціалізації й виховної спрямованості, що розкриває широкі

можливості для реалізації нашого дослідження та дозволяє окреслити *суперечності* між:

– зростанням ролі неформального молодіжного руху в більш активній суспільній діяльності та недостатньою увагою науковців до його вивчення, узагальнення й творчого використання в сучасних умовах;

– вимогами сьогодення щодо необхідності та доцільності вивчення неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді та недостатнім використанням потенційних можливостей суспільства і його виховних інститутів;

– активним прагненням неформальної молоді до самореалізації у творчості, удосконаленні, досягненні гармонії з оточенням і відсутністю необхідних умов, можливостей та механізму залучення до цього процесу;

Отже, актуальність окресленої проблеми, її соціально-педагогічна значущість, недостатня теоретична й методична розробленість процесу становлення, змісту й тенденцій розвитку неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді, а також необхідність усунення зазначених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційної роботи: **„Неформальні рухи як соціокультурне середовище молоді (50-ті рр. ХХ – початок ХХІ століття)”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження здійснено в межах виконання плану науково-дослідної роботи кафедри дошкільної освіти та соціальної роботи ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет” за темою „Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення” (державний реєстраційний номер 0115U003305).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Державного вищого навчального закладу „Донбаський державний педагогічний університет” (протокол № 7 від 23 лютого 2017 року).

Об'єкт дослідження – генеза неформальних рухів молоді в 50-ті рр. ХХ – початок ХХІ століття як соціокультурного середовища молоді.

Предмет дослідження – тенденції розвитку неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді в 50-ті рр. ХХ – початок ХХІ століття.

Мета дослідження полягає в цілісному системному розкритті досвіду діяльності та тенденцій розвитку неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді в 50-ті рр. ХХ – початок ХХІ століття в контексті соціально-педагогічного та історико-педагогічного дискурсів.

Відповідно до мети та предмета дослідження визначено такі **завдання**:

1. Розкрити сутність та надати змістову характеристику ключових понять дослідження.
2. Схарактеризувати неформальні рухи молоді як об'єкт соціально-педагогічного вивчення.
3. Визначити особливості соціокультурного середовища неформальних рухів молоді.
4. Обґрунтувати історичну періодизацію та виявити основні тенденції розвитку неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді в 50-ті рр. ХХ – на початку ХХІ століття.

Для досягнення мети, вирішення поставлених завдань дисертаційної роботи використано такі **методи дослідження**: *загальнонаукові* – аналіз, синтез, систематизація та узагальнення наукової літератури, нормативно-правових документів, соціологічних, архівних матеріалів (для аналітичної обробки джерел дослідження та обґрунтування його теоретико-методологічних засад); *загальні історико-педагогічні* – історико-структурний (для характеристики неформального руху як складного соціально-педагогічного явища); історико-генетичний (для визначення чинників виникнення неформального руху); *спеціально-історичні* – проблемно-хронологічний (для з'ясування стану розробленості проблеми соціально-педагогічної діяльності й функціонування неформальних рухів молоді, визначення понятійно-категоріального апарату дослідження, розробки його концепції); метод періодизації (для обґрунтування періодизації розвитку неформального руху); *порівняльно-історичний метод* аналізу зарубіжного та

вітчизняного досвіду діяльності неформальних рухів молоді, що надає змогу порівнювати соціально-педагогічні факти, явища й результати.

Джерельна база дослідження: законодавчі акти, архівні документи і матеріали (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (м. Київ), Центральний державний архів громадських об'єднань України (м. Київ), Центральний державний історичний архів (м. Київ); наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених з проблем історії становлення, змісту й тенденцій розвитку неформальних рухів, соціальної і соціально-педагогічної роботи з різними категоріями молодіжних субкультур (Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського, Національна історична бібліотека України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого).

Хронологічні межі дослідження охоплюють 50-ті рр. ХХ – початок ХХІ століття. *Нижня хронологічна межа* зумовлена впливом низки об'єктивних та суб'єктивних чинників виникнення неформального молодіжного руху (лібералізація суспільно-політичного життя в країні, активізація громадської ініціативи, період „відлиги” в СРСР), що спричинили появу широкого спектра молодіжних субкультур різної спрямованості. *Верхня хронологічна межа* визначена трансформацією суспільно-політичних, соціально-економічних та ідеологічних процесів, що вплинули на специфіку соціокультурної ситуації в молодіжному середовищі.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше:

– цілісно й системно розкрито генезу становлення й розвитку неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді;

– визначено періодизацію розвитку неформальних рухів молоді в єдності 4 етапів: *1-й етап* (50-ті рр. – 60-х рр. ХХ століття) – становлення неформальних рухів молоді як самодіяльного соціально-педагогічного явища; *2-й етап* (70-ті рр. ХХ століття) – поширення неформальних рухів як чинника соціального виховання молоді; *3-й етап* (80-ті рр. ХХ століття) –

активізація неформальних рухів молоді в нових соціально-політичних умовах; *4-й етап* (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ століття) – трансформація неформальних рухів молоді в контексті політики соціального виховання;

– виявлено тенденції розвитку неформальних рухів з позиції впливу на соціалізацію й соціальне виховання молодого покоління, які спостерігаються на кожному з етапів;

– *уточнено* понятійно-категоріальний апарат, зокрема: сутність понять „*молодь*”, „*молодіжні рухи*”, „*неформальні рухи молоді*”, „*молодіжна субкультура*”, „*соціокультурне середовище*”;

– *набули подальшого розвитку* наукові підходи до визначення соціально-історичних та педагогічних чинників розвитку неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді;

– *до наукового обігу введено* невідомі та маловідомі архівні документи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні положення й висновки дослідження можуть бути використані під час розв’язання наукових завдань при обґрунтуванні соціально-педагогічної концепції діяльності неформальних структур у нових соціокультурних умовах.

Здобуті результати можуть бути використані в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти та закладів вищої освіти при підготовці наукових доповідей, повідомлень, виступів на наукових конференціях та семінарах, курсах підвищення кваліфікації, для організації науково-дослідної роботи студентів, магістрантів, аспірантів; при розробки навчально-методичних посібників і рекомендацій, освітніх програм, нормативних і варіативних дисциплін та спецкурсів; соціальними педагогами, соціальними працівниками, практичними психологами із соціального захисту прав молоді в процесі розробки й реалізації молодіжних програм, виховних акцій і заходів.

Матеріали дослідження **впроваджено** в освітній процес ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет” (довідка № 68-20-252/1

від 19.05.2020 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка № 1203 від 22.04.2020 р.), Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 73 від 26.04.2020 р.), Херсонського державного університету (довідка № 01.29/1549 від 20.10.2020 р.).

Апробація результатів дослідження відбулася шляхом обговорення на наукових, науково-теоретичних і науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема *Міжнародних*: „Economic and Social-Focused Issues of Modern World” (Bratislava, 2018), „Science and society” (Hamilton, 2019), „Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії” (Переяслав-Хмельницький, 2019), „Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін” (Суми, 2019), „Управління якістю підготовки фахівців” (Одеса, 2019), *Всеукраїнських*: „Професіоналізм педагога в умовах освітніх інновацій” (Слов’янськ, 2018), „Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку” (Переяслав-Хмельницький, 2019), „Сучасна освіта: методологія, теорія, практика” (Дніпро, 2019).

Результати та висновки виконаної роботи обговорено й позитивно оцінено на засіданнях кафедри дошкільної освіти та соціальної роботи ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет” (упродовж 2016 – 2020 рр.).

Публікації. Зміст і результати дослідження відображено в 13 одноосібних наукових працях автора, з них: 4 – у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному виданні, 8 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (280 найменувань, із них 31 – іноземною мовою, 12 – архівні джерела). Робота містить 4 таблиці. Загальний обсяг дисертації – 269 сторінок, із них основного тексту – 220 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕФОРМАЛЬНИХ РУХІВ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА МОЛОДІ (50-ті рр. ХХ – початок ХХІ століття)

1.1. Сутність та змістова характеристика ключових понять дослідження

Розвиток сучасного суспільства значною мірою пов'язується з молоддю, що вимагає від держави приділення особливої уваги проблемам молодіжної політики. Наразі у складних соціально-економічних умовах необхідно сприяти самоорганізації та самореалізації молоді, розвитку їхньої громадської активності, творчого та наукового потенціалу. Включення молоді в процеси прийняття рішень найбільш гострих проблем, що постають перед державою, є надзвичайно важливою умовою суспільного розвитку.

Сьогодні досить актуальним є аналіз соціальної активності молоді, яка часто об'єднується у формі різноманітних рухів для реалізації власних чи загальнодержавних ініціатив. Отже, постає питання визначити вихідні теоретичні позиції в контексті вивчення соціокультурного середовища неформальних рухів молоді з педагогічних позицій.

Уважаємо за необхідне здійснити аналіз науково-педагогічної літератури й запропонувати авторське бачення розуміння категорій „*молодь*”, „*молодіжні рухи*”, „*неформальні рухи молоді*”, „*молодіжна субкультура*”, які мають принципово важливе значення для нашого дослідження.

Розпочинаючи розгляд молодіжних і неформальних рухів, необхідно найперше визначитися з поняттям „*молодь*”. Широкий спектр дефініцій феномену молоді по-різному потрактовано у філософії, педагогіці, психології, соціології.

У Декларації „Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні” державна молодіжна політика визначається як специфічний напрям діяльності держави, що здійснюється в інтересах молоді і суспільства з метою збереження та розвитку молодіжного потенціалу і через це – забезпечення соціального відтворення, оновлення та прогресу суспільства. Головними завданнями державної молодіжної політики Декларацією визначено:

- вивчення становища молоді, створення умов для зміцнення правових та матеріальних гарантій щодо здійснення прав і свобод молодих громадян, діяльності молодіжних організацій для повноцінного соціального становлення й розвитку молоді;

- допомогу молодим людям у реалізації й самореалізації їхніх творчих можливостей та ініціатив, широке залучення юнаків і дівчат до активної участі в національно-культурному відродженні українського народу, формуванні його свідомості, розвитку традицій та національно-етнічних особливостей;

- залучення молоді до активної участі в економічному розвитку України;

- надання державою кожній молодій людині соціальних послуг по навчанню, вихованню, духовному й фізичному розвитку, професійній підготовці;

- координацію зусиль усіх організацій та соціальних інститутів, що працюють з молоддю [160].

Ключовими словосполученнями, на наш погляд, у визначенні поняття „*молодь*” тут є: молодіжна ініціатива, самореалізація особистості, вибір громадянами свого життєвого шляху, творчі можливості, активна участь.

Відповідно до „Енциклопедії для фахівців соціальної сфери” за загальною редакцією професора І. Звереві молодь розглядається як „диференційована соціальна група, яка набуває рис соціальної спільноти та має специфічні соціально-психологічні, соціальні, культурні й інші

особливості, у тому числі і способу життя, перебуває у процесі соціалізації, має свій соціальний вік і відповідно до потреб часу має бути творцем або зачинателем нової соціальної та культурної реальності” [58, с. 150].

Згідно із Законом України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” до молоді належать громадяни віком від 14 до 35 років. Цей Закон визначає загальні засади створення організаційних, соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення та розвитку молодих громадян України в інтересах особистості, суспільства та держави, основні напрями реалізації державної молодіжної політики в Україні щодо соціального становлення та розвитку молоді. Метою молодіжних громадських організацій є здійснення й захист своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших спільних інтересів [65].

На сучасному етапі розвитку суспільства сформувалася специфічна категорія людей – молодь, котра при повній зрілості з психологічних і фізіологічних чинників продовжує бути маловключеною в суспільне й соціальне „доросле” життя через низку чинників. З’являється поняття „соціальних” дітей, тобто незвично включених у суспільство сформованих психічно й фізіологічно людей. Але вони включаються в суспільне життя, зокрема і власних груп. Це є одним з чинників формування неформальних рухів – молодіжне питання. На нього сильно впливають потоки інформації й соціокультурна залежність поширення інформації. Суспільство переходить від суспільства жорстко структурованого до суспільства з пластичною, рухливою комунікацією. У цих суспільствах дещо приховується природна ідентичність. До того ж через гетерогенність знакових і культурних полів людина пронизується різноманітною інформацією. Тобто проходить процес становлення певних суспільств, груп з власною соціокультурною специфікою залежно від зазначених вище чинників.

Грунтовний узагальнений варіант, запропонований в енциклопедичних виданнях, на думку Т. Черкашиної, визначає молодь загалом як соціально-

демографічну групу, виокремлену на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального стану й обумовлених ними соціально-психологічних якостей, що визначаються суспільним ладом, культурою, закономірностями соціалізації, вихованням у певному суспільстві [220, с. 49 – 50].

Цілісне уявлення про молодь як суб'єкта розвитку суспільства запропоновано Н. Черниш, де „молодь – це суспільно диференційована соціально-демографічна спільнота, якій притаманні специфічні фізіологічні, психологічні, культурно-освітні тощо властивості, що характеризують її біосоціальне дозрівання як здійснення самовиразу її внутрішніх сутнісних сил і соціальних якостей” [222, с. 34]. Молодь завжди була, є і буде тією специфічною соціальною групою, уважає представник вітчизняної науки В. Головенько, якій „притаманний пошук свого «я» і свого місця в суспільстві, безкомпромісність, нетерпимість, прямота, максималізм, оголеність почуттів і жага життя. Це все, звичайно, штовхає й українську молодь ... до пошуку шляхів виходу до кращого життя за допомогою своїх громадських структур” [39, с. 99].

Сучасний стан розвитку українського суспільства, коли відбувається перехід від статичності до динаміки, принципово змінює роль молоді в суспільстві. Саме динамічні суспільства відзначаються особливою цінністю молоді як чинника інноваційних змін. На думку В. Чопей, молодь „тому і є специфічною спільнотою, що її характеристики і риси, на відміну від представників старших поколінь, знаходяться у стані формування і становлення. Відповідно сутністю молоді та проявом її головної соціальної якості є не лише ступінь засвоєння суспільних відносин, а й передусім найбільша у соціумі готовність до інноваційної діяльності” [226, с. 7 – 8].

Урахувавши багатозначність і широкий спектр дефініцій феномену „молодь”, ми спробували уточнити та узагальнити це поняття. У рамках нашого дослідження ми формулюємо *поняття „молодь” як окрему соціально-демографічну групу, котра вирізняється за сукупністю вікових*

характеристик, має специфічні соціально-психологічні, соціальні, культурні особливості, що визначаються суспільним ладом, закономірностями соціалізації, вихованням в умовах певного суспільства.

Отже, необхідною умовою ефективної молодіжної політики є суспільна активність та творчість молоді, яка переважно реалізується в діяльності молодіжних рухів.

Аналіз наявних підходів і теорій до виявлення істотних характеристик молодіжних рухів, розробку їх нових концепцій і методології можна простежити в працях таких учених, як: В. Барабаш [4], В. Головенько [39], М. Канавець [78], М. Кербаль [82], О. Корнієвський [92], В. Кулик [96], М. Орленко [134], К. Плоский [151], Ю. Поліщук [153], Т. Черкашина [220].

Умовою утвердження демократичного устрою є збалансований рівень організації молодіжного руху в політичній системі суспільства. Молодіжна політика держави повинна орієнтуватися на підтримку самостійності та ініціативи молоді, створення і можливостей для молодих людей, і формування ресурсів та мотивації для використання цих можливостей, оскільки молоде покоління за своїм важливим призначенням має бути провідником демографічного, соціально-економічного, політичного та культурного поступу, визначальним суб'єктом запровадження ініціатив у різних сферах діяльності, залучення до процесів реформування та модернізації суспільства.

Аналіз історичного розвитку молодіжного руху в Україні дозволяє говорити, що „молодіжні організації є тими соціальними структурами суспільства, завдяки існуванню яких регулюються стосунки молоді з державою, з усіма елементами політичної системи. Тобто вони виступають в ролі комунікатора. А, відтак, створюються і найбільш сприйнятливі умови для соціального становлення та розвитку молоді як у її власних, так і в загальносуспільних інтересах” [4, с. 12].

Проте цілісне розуміння ролі й суті молодіжного руху в соціально-педагогічному контексті, на думку відомого українського вченого

Ю. Поліщука, залишається проблематичним, оскільки відсутнім є системний аналіз діяльності молодіжних об'єднань, їхньої соціалізаційної та виховної спрямованості. Автор вважає, що вихід молодіжного руху на принципово новий рівень розвитку, початок його оформлення в повноцінний інститут соціалізації та соціального виховання гальмується низкою суперечностей, зокрема між: глобалізацією процесу соціалізації молодого покоління, загальноєвропейською тенденцією до уніфікації виховних орієнтирів і особливостями національних систем виховання та соціалізації, що протидіють культурологічній глобалізації; зростанням ролі молодіжного руху в житті суспільства та відсутністю науково-педагогічного осмислення цього важливого явища; необхідністю врахування впливу молодіжних об'єднань на процеси формування особистості й відсутністю досліджень національного молодіжного руху як інституту соціалізації та соціального виховання молодого покоління; необхідності залучення соціальних педагогів, соціальних працівників і практичних психологів до організації діяльності молодіжних об'єднань та їхньою реальною участю в ній [153, с. 8 – 9].

Представники вітчизняної науки пропонують розглядати молодіжні рухи як „різновид соціальної ініціативи та громадської активності, яка виконує низку функцій, серед яких однією з найважливіших є залучення молоді до суспільного життя, її соціалізації у складних соціальних процесах. Участь у організованій громадській діяльності дозволяє молодій людині відчувати себе частиною суспільства, де вона живе, усвідомити свої можливості та корисність своїх дій, а успішне становлення та розвиток молодіжного руху є гарантією розвитку здорового суспільства” [4, с. 3], фахівець у сфері вивчення молодіжної проблематики В. Головенько тлумачить молодіжні рухи як „своєрідну політичну систему, головне завдання якої – визначення та реалізація молодіжної політики суспільства” [39, с. 18]; на думку Т. Черкашиної, молодіжні рухи – це „форма організованої діяльності молоді, яка відображає активну соціальну позицію, що направлена на досягнення спільних цілей, задоволення спільних потреб,

на захист, збереження, зміну або зміцнення системи цінностей, відносин, що склалися між членами молодіжної групи, організації, спілки чи молодіжного об'єднання” [220, с. 86].

Заслуговують на увагу також погляди вчених О. Корнієвського та В. Якушика при дослідженні молодіжних рухів як соціального феномену, де вони пов'язуються зі світовим революційним процесом як відображення участі в ньому молодого покоління; молодіжний рух – це сукупність лише молодіжних організацій; визначення молодіжного руху як певної частини молоді; підхід, який пов'язує суть молодіжного руху із соціальною або громадсько-політичною активністю молоді. Автори підкреслюють, що молодіжний рух – це один з компонентів суспільно-політичної системи, представлений певним чином організованими молодіжними громадськими (зокрема й політичними) силами, які тією чи тією мірою усвідомлюють свою специфічність – особливості свого місця та ролі в суспільстві й своїх інтересів, здійснюють певну діяльність, спрямовану на реалізацію цих інтересів та ствердження своєї специфічності й власної ролі в суспільстві [92, с. 7 – 14].

Колектив авторів монографії „Молода Україна: сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива” В. Кулик, Т. Голобуцька, О. Голобуцький доводять, що головним джерелом утворення молодіжних об'єднань як організованої частини загального молодіжного руху є спільність інтересів та мети, досягнення яких можливо лише в умовах цієї організації [96, с. 70].

У дисертаційній роботі М. Кербалю сформульовано авторське бачення суті молодіжного руху, під яким пропонується розуміти не просту сукупність усіх об'єднань молоді, а систему громадської активності молоді, що виражається в прагненні об'єднатися та задовольняти свої потреби, відстоювати власні інтереси та відтворювати свої світоглядно-ідеологічні вподобання. Спираючись на історіографічний досвід, автором проаналізована активність молодіжних організацій, що дало змогу дослідити ці проблеми на

емпіричному матеріалі Півдня України, який ще не мав ґрунтовної наукової обробки [82, с. 179].

Періодизацію етапів становлення молодіжних громадських організацій в Україні у форматі розвитку молодіжного руху в межах дисертаційної роботи розглядала М. Орленко. Молодь стрімко набуває усвідомлення важливості свого значення в суспільно-політичних процесах, формуючи численні молодіжні організації, рухи, групи опору й тиску, волонтерські рухи, патріотичні організації. Це, на думку авторки, відкриває нові можливості для активнішого залучення й використання конструктивного потенціалу політичної участі молодіжних рухів в сучасній Україні [134].

У дисертаційній роботі К. Плоского доведено, що становлення українського молодіжного руху на сьогодні має суперечливий характер та визначається такими основними завданнями його подальшого розвитку, як: удосконалення діяльності виховних молодіжних об'єднань; розвиток представницьких структур молодіжної участі; відтворення ціннісного змісту молодіжного руху. Автором обґрунтовано, що активізація участі молодіжного руху в процесі формування засад публічного управління в молодіжній сфері може відбуватися за умов: актуалізації за участю об'єднань молоді політичних чинників; розвитку ефективних механізмів участі молоді в процесі публічного обговорення та розробки молодіжної політики; становлення комунікативної сфери; запровадження за участю молодіжних організацій якісної, індивідуалізованої системи оцінки результативності молодіжної політики [151, с. 13 – 14].

У дослідженні М. Канавця розглянуто наявні та запропоновано нові напрями і шляхи взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування з молодіжним рухом, а також виявлено перспективні підходи щодо впливу молодіжного руху на формування та реалізацію державної політики. Автор вважає, що молодіжний рух є унікальним явищем, яке здатне не тільки спрямувати молоду людину, а й захистити її від безлічі негативних впливів різних інституцій суспільства, є інструментом

впливу та захисту прав особистості, розвитку ініціативи й особливим інститутом соціалізації. Для впровадження перспективних підходів пропонується використання таких механізмів: активізація участі молоді в суспільному житті; підвищення рівня правової та політичної культури молоді; розвиток лідерського потенціалу молоді [78].

Проведений аналіз історичного розвитку молодіжного руху дозволяє стверджувати, що вони є тими соціальними структурами суспільства, завдяки існуванню яких регулюються стосунки молоді з державою, тому створюються сприйнятливі умови для соціального становлення та розвитку молоді і в її власних, і суспільних інтересах. Отже, ми визначаємо поняття *„молодіжний рух” як форму організованої діяльності молоді, якій властиві відносна самостійність, специфічність та ефективність різних видів впливу на процес соціалізації і соціального виховання цієї категорії молоді щодо досягнення спільних цілей і зміцнення відносин між членами молодіжної групи.*

У соціокультурному середовищі молоді молодіжний рух представлений не лише організованим рухом, а й неформальною молодіжною ініціативою, інтегрованою в загальносвітовий неформальний молодіжний рух.

Неформальні рухи молоді є сучасним міждисциплінарним феноменом та предметом дослідження філософських, соціологічних, психолого-педагогічних наук, культурології, мистецтвознавства.

Відтак, ми маємо всі підстави вважати, що неформальні рухи молоді є соціальним феноменом і як будь-який соціальний процес мають культурний зміст. Без засвоєння, збереження та розвитку культури не може існувати жоден людський соціум, де саме культура має безпосередній вплив на спосіб життя й культурні пріоритети великих соціальних груп. Як зазначають науковці, „конкретний зміст поняття культура визначається процесами соціалізації й інституціоналізації людини, що особливо чітко проявляється в умовах глобалізації. Актуалізація проблематики культури як предмета філософського дослідження в сучасних умовах визначається тим, що

стосовно процесів глобалізації та інформатизації дане поняття слід розглядати як найбільш загальну абстракцію, яка розвивається у своїх визначеннях в умовах найбільш багатого конкретного змісту. Саме від культурного розвитку соціальних спільнот різного рівня в епоху глобалізації вирішальною мірою залежить їхнє подальше існування як соціальних суб'єктів” [116, с. 13]. На думку О. Шевнюк, „культура є процесом і результатом особистісного включення людини у діяльнісне освоєння світу, способом вираження її ставлення до самої себе і до оточення” [230, с. 78].

Складна система сучасної культури суспільства з наявністю в ній і традиційних практик, і субкультурного різноманіття диктує необхідність дослідження їх в історико-філософському аспекті, що потребує розгляду культурно-історичного підходу до розвитку особистості, коли, „... створюючи і розвиваючи світ продуктів людської діяльності, людина створює і розвиває саму себе. Саме через культуру вона відкриває і перетворює світ і своє „Я”, реалізує власний духовний потенціал, наближується до світових досягнень людської цивілізації” [185, с. 36 – 40].

У сучасній науковій літературі поняття „неформальний молодіжний рух” представлено найрізноманітнішими науковими підходами, що свідчить про його багатоаспектність. Деякі дослідники навіть вважають, що неформальний молодіжний рух і молодіжні субкультури – це явища одного порядку чи взагалі терміни, тотожні за своєю суттю.

Ми поділяємо думку М. Гордієнко, що „поняття «неформальний молодіжний рух» не цілком тотожне терміну „молодіжна субкультура”, позаяк має ширше значення. Молодіжна субкультура – будь-яке об'єднання молоді, що має власні елементи культури, а саме: мову (сленг), символіку (зовнішня атрибутика), традиції, норми й цінності. Неформальним молодіжним рухом можна назвати неорганізовану систему молодіжних субкультур, що розглядаються у взаємозв'язку між собою і з суспільством загалом” [43, с. 4].

Організований молодіжний неформальних рух як сукупність неформальних груп та об'єднань, які складаються переважно з молоді і мають певний ступінь організованості, розглядає О. Лісовець. При цьому неформальна група представлена автором як група, що не має юридично зафіксованого статусу й виникає на основі єдиної спрямованості психологічної мотивації – симпатії, зближення поглядів. Неформальне об'єднання більш численне формування, ніж група, що характеризується високим ступенем згуртованості, особистісним характером спілкування, нечітко вираженою метою групової діяльності й неформальним контролем, який ґрунтується на традиціях і залежить від ступеня усвідомлення групового членства [112].

Формування вітчизняних неформальних рухів тісно пов'язано з історією розвитку ментальних і культурних змін і рухів. У неформальному русі присутній шлейф, канва, основа з культури загальної великого суспільства, у якому формується певне неформальне об'єднання. Культурне поле неформального руху просякнуте загальними і специфічними потоками тотальної культури. Неформальний рух виходить з когнітивного й ментального простору певної групи та соціуму, локалізуючись у власному культурному полі, проте загальноцивілізаційний шлейф і напрям в її основі і проявах присутній. Це не тільки загальнообов'язкова культура, а й специфічні твори і зразки певної епохи, їхній настрій і вплив. Це не масова культура, яку неформальні рухи часто відкидають, а загальноментальний підтекст епохи. Тому, наприклад, вітчизняна рольова субкультура сформувалася в період нестійкості пострадянського періоду як певний синтез субкультур альтернативних культурних норм (хіпі, панки, металісти) і субкультур досудового типу (клуби поціновувачів фантастики, туристичні об'єднання). Соціокультурне середовище неформальних рухів включає і елементи інших культур та поколінь, що робить їх нерозривним цілим з усією соціокультурною реальністю, і простір, створений самою молоддю для реалізації своїх потреб, самоствердження та ідентифікації.

Виходячи зі сказаного, на цьому етапі нашого дослідження провідним підходом у вирішенні поставленого завдання є *визначення неформальних молодіжних рухів як сукупності молодіжних субкультур* і широкої неорганізованої молодіжної активності в їх взаємозв'язку між собою та суспільством.

Науковий аналіз досліджень різних галузей знань з проблеми неформальних рухів молоді, їх соціально-психологічних і психолого-педагогічних аспектів свідчить про те, що дослідники отримали об'єктивно значущі й практикою затребувані результати в розумінні природи та суті субкультури молоді. Виникла проблема критичного педагогічного аналізу при вивченні історії й сучасного стану цієї частини сучасної молодіжної культури як світового явища і як національного процесу; вивчення субкультурних підсистем для обґрунтування соціально-виховної роботи з представниками субкультур для їх просоціального спрямування та дослідження явища субкультури в різних галузях науки для визначення місця молодіжної субкультури в загальній системі культури.

Здійснення виваженого педагогічного аналізу основних аспектів неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді (50-ті рр. ХХ – початок ХХІ століття) під кутом зору сучасності, урахуваючи всі процеси, зрушення та явища актуальне сьогодення особливо тепер, коли вітчизняна наука більше не обмежена ідеологічними догмами і існує можливість більш об'єктивного підходу до оцінки сучасної молодіжної культури.

Молодіжне середовище в якості нової генерації зазвичай гостро відчуває необхідність змін у соціальній і особливо в культурній сферах. Потреба в самоідентифікації та самовираженні, на думку О. Тимохова, провокує часткову відмову від уже сформованих стереотипів та формування нових концептів, насамперед у культурній, а відтак і соціальній практиці. Власне це і є одним з основних рушіїв невідпинності соціально-культурної еволюції суспільства [203, с. 88]. У зв'язку з цим і виникає таке поняття, як субкультура, що означає культурні зразки, які тісно пов'язані із загальною

домінантною культурою і разом з тим відрізняються від неї своїми специфічними рисами [208].

Процес формування субкультурних конструкцій у системі базової культури, на думку М. Слюсаревського, складається з таких компонентів, як:

- картина світу – це сукупність знань та уявлень індивіда про навколишню дійсність, згідно з якими індивід вибудовує цілісний образ соціального світу та свого місця в ньому;

- стиль та спосіб життя, тобто соціально-психологічні категорії, що виражають певний тип поведінки людей, соціальні ролі та статuti, оскільки спосіб життя індивіда передбачає наявність певного набору ролей, які індивід виконує за різних обставин;

- цінності як компонент соціальної системи, що набуває особливого значення в індивідуальній або суспільній свідомості;

- процедурне знання: навички, уміння, способи здійснення, методи, тобто знання, необхідні для виконання набору ролей, передбачених для індивіда певною субкультурою;

- соціальні інститути, діяльність яких визначається набором специфічних соціальних норм і приписів;

- потреби та схильності як основа мотивації діяльності індивіда [192, с. 124 – 127].

Комплекс цих компонентів і визначає виникнення та існування такого специфічного соціального утворення, як субкультура.

Очевидним є те, що неможливо побудувати загальну теоретичну модель, що передбачає універсальне визначення молодіжної субкультури в її динамічному розвитку. На думку О. Мартинюк, „... інноваційність, радикальність, непередбачуваність, історична та соціокультурна обумовленість української молодіжної субкультури повсякчас активізуватиме науковий інтерес до неї. Питання молодіжної субкультури, особливо вітчизняної, потребує не тільки з'ясування її феноменологічних проявів, а й комплексного аналізу, який дозволив би поєднати різні

методологічні підходи з метою осмислення та виявлення сутності і тенденцій розвитку молодіжної субкультури” [121, с. 47].

Як стверджує М. Варій, національна молодіжна субкультура становить спосіб внутрішньонаціональної взаємодії, взаємин і спілкування в ході життєдіяльності, а також систему соціально-духовних цінностей, спрямованих на формування й відтворення різноманітних, багатогранних національних зв'язків, норм, цінностей, стереотипів, настанов, тобто субкультура охоплює всі уявлення, ідеї, вірування й норми, які служать об'єднувальними чинниками для тієї чи тієї нації, а також безпосередньо впливають на поведінку й діяльність її членів [22, с. 174].

Наукові дослідження національної молодіжної субкультури як загального явища та її різновиди (підкультури) проводили: П. Артёмов [2], М. Варій [22], І. Зязюн [68], О. Кучерук [102], Я. Левчук [106], Ю. Лисенко [111], О. Лопуга [116], С. Лупаренко [118], О. Мартинюк [121], В. Сіткар [190], Л. Тодорів [205], І. Тюрменко [208], М. Шимановський [235] та ін.

Виникнення субкультур, як вважає відомий вітчизняний педагог І. Зязюн, визначається утвореннями неформальних об'єднань людей, які „культивують деяку культурну особливість”, згодом набувають розвитку та виявлення людської активності, налагоджуючи відносини із соціальними інститутами. Біля центру загальної культури знаходяться базові субкультури, інші – периферійні, які несуть інновації, організовуючи культурний розвиток; і чим далі знаходяться периферійні субкультури, тим складніше приймаються інновації базовими субкультурами та загальною субкультурою зокрема, що ускладнює її трансформацію. У зв'язку з цим різні підходи дослідження культури свідчать про її різноманітність, невід'ємною ланкою якої є субкультури, які перебувають у певній взаємодії, утворюючи динаміку культурного поступу, а недостатність субкультурних інновацій уповільнює реформаторські процеси [68, с. 20 – 21].

Пізнати суть та призначення субкультур, на думку Л. Тодорів, означає досягнути способи конструювання реальності в них. Субкультури – головні складники соціальної взаємодії, на рівні яких виникає оновлення культури та людини в ній. Основні схеми субкультур асимілюються суспільством в міру того, як вони отримують ширше визнання. Субкультури виникають, щоб вирішити суперечності в основній культурі, якщо вона вже не забезпечує покоління дієвими схемами адаптації до дійсності. Отже, субкультура тлумачиться як підсистема культури, що вказує на мультикультуральний характер суспільства, а „суб” розглядається як частина цілого, підсистема. Її культурний код створюється в межах загальної системи, що визначає основу цієї цивілізації і цілісність соціуму. Тобто культурний код субкультури визначається системою смислів панівної культури [205, с. 213].

Наукові погляди Ю. Лисенко стосовно явища субкультури та виявлення суті соціально-педагогічного аспекту молодіжної культури свідчать, що, „по-перше, субкультура виникла в результаті диференціації загальної культури суспільства і є цілісним утворенням всередині панівної культури або саме субкультури породили домінуючу культуру; по-друге, існує внутрішній взаємозв'язок субкультур (між собою) і зовнішній (із загальною культурою), водночас, вони відрізняються як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях; по-третє, субкультури є двигуном культурного поступу, сприяючи трансформаційним процесам у загальній культурі суспільства; таким чином, наукові розвідки дають підстави стверджувати існування складних взаємозв'язків у культурній системі суспільства та їхню взаємозумовленість, де субкультури виконують прогресивну функцію, сприяючи культурному розвитку” [110, с. 115].

Молодіжна культура відображає процеси, які відбуваються в українському суспільстві. Ураховуючи динамічність молодіжного середовища, постійно змінюється й молодіжна субкультура, будучи одним з важливих джерел культурного оновлення всього суспільства. Зазначимо, що молодіжна субкультура дуже сприйнятлива до загальнолюдських, морально-

етичних питань, тому її практично в повному обсязі можна віднести до феноменів духовної культури молоді. Саме в цінностях та формах діяльності молоді відбувається зміна соціокультурних традицій та духовно-моральних цінностей.

Як указує вітчизняний дослідник В. Вербець, „...в молодіжному середовищі відбуваються пошуки нового сенсу життя, формуються нові потреби, інтереси, видозмінюються мотиви інтелектуальної, професійно-кваліфікаційної та духовно-творчої діяльності” [28, с. 3]. Молодіжна субкультура має інноваційний характер, вона експресивна своєю спробою внесення змін у стару, а іноді й створення нової системи цінностей, моралі суспільства. Фактично, на думку А. Бідняк, соціум знаходиться у стані ціннісно-нормативної дезінтеграції, тобто соціальної аномії (стан суспільства, коли старі норми й цінності вже не відповідають реальним відносинам, а нові ще не затвердилися), яка виявляється і на макро-, і на мікросоціальному рівнях організації суспільства. При цьому відбувається заповнення соціального простору девіантними цінностями, порушення або ігнорування значною частиною індивідів чинних норм права та моралі [6].

У ситуаціях соціокультурних змін, переходів „молодіжні субкультури стають джерелом культурних інновацій ... важливою складовою, а часом й ядром нового напрямку в мистецтві, основою для вирішення соціально значущих технічних завдань” [135, с. 97]. У цьому сенсі можна говорити проте, що „відбувається монополізація базовою культурою права на формування культурного простору, а індивідуальні особливості, які властиві людині, в цей простір вносяться завдяки різним субкультурам, але можливість вибору поширюється не на всі субкультури, проте, можливість усвідомленого вибору субкультур набагато вище, ніж в ситуації з базовою культурою” [2, с. 33].

Виявляється ярусність культури, де домінантна культура знаходиться в складних взаєминах із субкультурами, що доповнюють чи опонують їй.

Пошук себе, адаптація людини через велике різноманіття альтернатив ускладнюється багатством вибору.

Але водночас жвавість культурних процесів і наявність великої кількості культурних продуктів є ознакою її динамізму. Така ситуація стала особливо притаманною для культурних процесів новітніх часів – із 30-х років ХХ століття. Модерні прийоми вивчення й відображення власної думки почали використовуватись навіть у рамках філософських та історичних наук. Згадаймо французьку школу „Анналів”, „Психогеографію”, „Теорію пасіонарності”. Така практика поєднання модерністських і класичних прийомів у мистецтві були характерними і для літератури, поезії, образотворчого мистецтва, і для музики, кінематографа, театру. Зміна ритму життя, індустріалізація й науково технічний прогрес не могли не аналізуватись на естетичному й філософському рівнях. Вони не могли не вплинути на мистецтво. Модернізм на початку ХХ століття в широких формах переплітається з класикою. Особливо це видно в художніх полях субкультур. Модернізм першої половини ХХ століття як художній феномен і зміна історичного середовища для культурних процесів заклали основи для створення в другій половині ХХ століття неформальних рухів.

Дослідження вітчизняних авторів свідчать про вкрай несприятливий духовно-культурний рівень передусім інформаційного, медійного простору, у якому здійснюється процес соціалізації молодого покоління в Україні. Як указує К. Гайдукевич, „...радіо й телепростір країни, розраховані на молодіжну аудиторію, обмежуються одноманітною низькопробною тематикою та художньою продукцією, що пропагує спиртні напої, еротику, розпусту, насильство, використовуючи емоційні можливості мистецтва для нав'язування стилю поведінки, що втілює всі вади суспільства споживання” [33, с. 8].

Одним із джерел існування та розвитку світу дитинства дослідники (Л. Варяниця [23], С. Лупаренко [118], І. Печенко [148], В. Сіткар [190]) виділяють дитячу субкультуру, у якій діти з покоління в покоління

передають специфічні способи організації життя в дитячому товаристві, елементи соціальної поведінки й міжособистісних стосунків з іншими. Світ дитинства має свої унікальні, притаманні саме йому особливості, що виявляються в дитячій субкультурі, завдяки яким вона відрізняється від підліткової субкультури й дорослої культури, тому актуальними постають дослідження сучасних поглядів на сутність дитячої субкультури, її компоненти та функції й мають важливе значення для нашого дослідження.

Компоненти дитячої субкультури С. Лупаренко поділяє на ті, які створювалися дорослими для дітей з метою прилучення їх до досягнень культури, а також ті, які є витворами власної діяльності дітей, привнесені з дорослого світу (ігри, іграшки, казки), що трансформувались у продукти дитячої субкультури й втратили наданий дорослими первинний смисл. Автор виокремлює такі компоненти дитячої субкультури:

– традиційні народні ігри (хороводи, рухливі ігри) є не просто відтворенням дитячою спільнотою стосунків дорослих, що склались історично, але й переосмислення нею цих стосунків і визначення свого самобутнього місця у світі; водночас народні ігри можуть містити елементи дитячого фольклору (лічилки, прозивалки, дражнили, страшилки), який увібрав у себе соціальний та інтелектуальний досвід багатьох дитячих поколінь і надає дитині готові способи розв'язання життєвих проблем у дитячій спільноті, завдяки чому вона здійснює функцію виховання своїх членів;

– дитячий правовий кодекс (ознаки власності, правила обміну, право старшинства в різних вікових групах); так, ознаки власності виявляються тоді, коли дитина виказує своє право на володіння якимось предметом (іграшкою, крейдою), правила обміну виявляються, коли дитина бажає обмінятися якоюсь річчю з іншою дитиною; саме дитячий правовий кодекс сприяє формуванню дисциплінованості дітей і вміння поводитися за певними правилами, що є важливою якістю при організації ігрової та навчальної діяльності;

– дитячий гумор (анекдоти, розіграші, пародії); так, цікаві кумедні дитячі вислови можна часто почути в повсякденному житті, а анекдотами можуть стати реальні ситуації; дитячий гумор відображає ставлення дитини до навколишнього світу й рівень її соціалізації, водночас саме в гуморі виявляється дитяча безпосередність і нестандартність мислення дитини;

– дитяча магія („виклики істот”, часто казкових або літературних), забобони, міфологічна творчість (призивання сил природи для виконання бажання, фантастичні історії-небилиці), усе це пробуджує в дитини певні почуття (страху, хвилювання), які вона зазвичай не може відчувати в повсякденному житті, але які є новими і цікавими для неї;

– дитяча словотворчість (етимологія, мовні перевертні, неологізми); яка використовується для позначення широкого кола словесних творів, у яких навиворіт викручується звичайний стан речей, що базується на здоровому глузді, підводяться під запитання загальноприйняті уявлення про навколишній світ і що сприяє розвитку здатності до інвертування змісту, що засвоюється, способів і інструментів його засвоєння; і це можна вважати критерієм виникнення свідомості в ранньому віці й загальним показником розумового розвитку протягом усього дитинства;

– філософствування дітей (міркування про життя і смерть), це пов’язано з тим, що дитинство є станом активного буття, яке містить можливість і необхідність філософствування як процесу запитування, пошуку сенсів і „примирення” з реальністю – соціальною, історичною, психологічною;

– естетичні уявлення дітей (плетіння віночків і букетів, малюнки та ліплення), вони сприяють розвитку емоційно-почуттєвої та вольової сфер дитини, формуванню її внутрішнього світу, духовності й моральності;

– табування особистих імен у дитячих товариствах і наділення прізвиськами однолітків і дорослих;

– дидактичні ігри (сфера їх застосування – навчальна діяльність, яка знаходиться в колі дитячої субкультури), які поділяються на загальноосвітні

(рольові, ситуативно-рольові, імітаційні) і професійні (ділові) [118, с. 188 – 191].

І. Печенко вважає, що використання засобів дитячої субкультури є важливим і актуальним завданням, від якого певною мірою залежить розвиток самостійності та відповідальності як базових якостей особистості та основних цінностей системи дорослішання, розширення та збагачення досвіду конструктивної взаємодії з різними людьми на міжособистісному рівні та побудові соціальних стосунків на основі свого неповторного особистісного потенціалу. На етапі реалізації цих завдань авторкою були використані такі форми роботи: презентації досягнень дітей кожної вікової групи та особистих, групових і колективних здобутків, які різнилися за структурою і змістом, але обов'язково виражали загальні інтереси всіх дітей групи; події, які використовувалися з метою самореалізації дитини в групі однолітків, розвитку в неї адекватної оцінки власних можливостей; ігрові тематичні проекти, які збагачували соціальний довід дитини та забезпечували формування навичок соціальної взаємодії [148, с. 89].

Особливості впливу дитячої субкультури на процес соціалізації особистості, педагогічні умови формування соціальної компетентності дітей шести-семи років у просторі дитячої субкультури визначила у своїй роботі Л. Варяниця. Вивчення феномену дитячої субкультури дало змогу зрозуміти традиційні форми і способи регуляції відносин у дитячих групах, а також зміст їх трансформацій у дитячому середовищі, а моделювання процесу соціалізації молодших школярів у контексті дитячої субкультури дозволило науковиці визначити її базисну надбудову дитячого співтовариства, складне багатоаспектне утворення, що значною мірою зумовлює зміст, форми, види й типи взаємин, соціальні рухи, соціальні уявлення, життєві цінності в дитячому середовищі [23].

Дитячу субкультуру в контексті сучасної масової культури та взаємодії з медіа розглядає у своїй роботі В. Сіткар. Зайнявши гармонійне місце в дитячій субкультурі, дитячі засоби масової інформації мають стати етапом

соціалізації маленького читача і провідником у світ дорослих цінностей. Кожна дитина збагачує загальний простір дитячої субкультури особистісними здобутками, настановами, принципами, традиціями, яка вона виносить із своєї сім'ї. Автор зауважує, що культура дитинства двошарова. Один шар – культурні форми, які створюються дорослими для дитини, інший – форми її власної діяльності. Творчість дорослих дозволяє дитині прилучитись до досягнень історії культури, і через процеси розпредмечування стати культурною людиною. Діти – не просто соціальна група, а цільова аудиторія періодичного видання, частина споживачів засобів масової інформації. Дитяче видання повинно відповідати морально-етичним нормам, оскільки під впливом читання формується ставлення дитини до своїх вчинків, здійснюється оцінка поведінки інших людей. Дитяча журналістика повинна служити своєрідним фільтром на шляху до серця і розуму людини, яка зростає, створювати оптимальні умови для розвитку особистості дитини [190, с. 189].

У дисертаційній роботі Н. Міщенко було доведено, що для студентської молоді основним соціальним середовищем є студентська субкультура, в умовах якої, на відміну від цілеспрямованого виховного впливу закладу вищої освіти, відбувається стихійна (неконтрольована) соціалізація майбутніх фахівців, що дозволило визнати студентську субкультуру, з одного боку, своєрідним соціально-педагогічним феноменом, складним багатоаспектним утворенням, що значною мірою зумовлює зміст, форми, види й типи взаємин, соціальні рухи, соціальні уявлення, життєві цінності майбутнього фахівця; з іншого – мається на увазі сама студентська спільнота, що є носієм студентської субкультури, – група індивідів, об'єднаних загальними інтересами, метою (здобуття освіти, оволодіння професією) віковими можливостями та природними особливостями, численними атрибутами матеріального, духовного життя, основним видом спільної, особистісно та суспільно значущої, професійно спрямованої діяльності. У ході змістовно-функційного аналізу студентської субкультури

авторкою було доведено, що вектор її впливу на професійне самовизначення особистості майбутнього фахівця в групі залежатиме від ступеня розвитку групових ознак, соціально-психологічного клімату, професійної спрямованості групових норм студентського субкультурного середовища [127, с. 16].

Наукові підходи щодо визначення змісту понять „субкультура” та „контркультура”, їх співвідношення для дотримання максимальної термінологічної коректності при дослідженні основних форм і конкретних проявів молодіжного руху та джерела розвитку молодіжного протесту систематизував у своїй роботі А. Мінаєв. Автор пропонує вживати поняття „контркультура” як синонім молодіжного протесту 60-х рр. в усіх його проявах, а „субкультура” – як сукупність ознак, що характеризують світогляд, поведінку та спосіб існування певної частини молоді. Динаміку молодіжного протесту розглянуто в тісному взаємозв’язку об’єктивних процесів соціальної трансформації західного суспільства з суб’єктивними аспектами, зокрема зрушеннями в молодіжній свідомості в 1950 – 1960-х рр. Проаналізовано особливості становлення та розвитку руху „хіпі” як основного прояву політичного протесту молоді, досліджено гібридні форми молодіжного руху [125].

Трактування молодіжної культури як особливого життєвого стилю нового покоління, пов’язаного з пошуком альтернативних цінностей, розглядає у своїй монографії Я. Левчук. При цьому взаємодоповнювальним стає використання понять молодіжної контркультури, молодіжної субкультури та стилю життя молоді. Авторка вважає, що між поколіннями стосунки в багатьох випадках залежать від відмінності реакції на хвилюючі історичні події різних соціальних прошарків, гру, субкультур. Покоління, які живуть в одному часі за визначеними життєвими правилами, вступають у напружені взаємини, іноді навіть конфліктують. У цьому випадку діє принцип селективності і щодо культурної спадщини, і щодо актуального культурного середовища. Конфліктні генераційні стосунки виникають у міру

світоглядної кризи та зміни духовних основ суспільства. Унаслідок цього руйнується наслідування поколінь, що призводить до кризи ідентифікації молоді, яка шукає „альтернативний комплекс ідентичності”, експериментуючи зі стилями життя, народжуючи субкультури, які дестабілізують соціокультурну цілісність суспільства [106].

Отже, молодіжні субкультури Я. Левчук визначає як нерепрезентативну поведінку, об'єднану за інтересами у певні вікові групи, яка, своєю чергою, може входити в систему культури. Підкреслимо, що в рамках вікової молодіжної субкультури переплітаються її різновиди, охоплюючи альтернативні переконання, оцінки, картини світу, ідеї та ідеології. Відмінність між субкультурами і контркультурами, на думку дослідниці, полягає в такому: субкультури й контркультури, будучи альтернативними локальними комплексами цінностей, відіграють різну роль у системі культури. Субкультури охоплюють обмежені комплекси цінностей, але при цьому претендують на універсальність, вступаючи в конфлікт з репрезентативною культурою, і є свого роду викликом суспільству. Своєю чергою, субкультури частіше за все не вступають у конфлікт з репрезентативною культурою, а мирно співіснують з нею. Поява та функціонування контркультур сприймається авторкою як свідчення кризи в культурі, незадоволеності людини наявною репрезентативною культурою, як якась опозиція всередині культури [105].

Н. Ерохіна вважає, що субкультурна стратифікація, сам принцип віднесення і розподілу людей на субкультурні феномени є механізмом культурної варіативності суспільства. При формуванні специфічного культурного поля накладаються певні особливості, риси субкультури, що відповідає визначеним ознакам цієї субкультури. У деяких випадках формування групи проходить не так окреслено. Це відбувається при функціонуванні соціокультурного середовища, яке не охоплює всієї активності людини й не заповнює собою її культурний пріоритет. У таких випадках формуються рухи зі спільним для їх членів соціокультурним полем, але при

цьому більшість осіб з такого осередку розподілені по інших групах. Тобто товариство об'єднує людей за певним принципом [59].

До таких спільнот можна віднести шкільництво, студентство, робочі колективи, котрі мають власне спільне, проте не окреслені у власній групі за об'єднавчою парадигмою. У рамках таких рухів відбувається соціальний і культурний поступ, що будується навколо спільної діяльності і приналежності до цього колективу. Така група задає і потенціал, і можливості, окресленість власного поступу, наряду дій і розвитку особи. При вивченні таких рухів має бути присутнім специфічний погляд відповідно до інших груп [106; 148].

При вивченні професійних груп використовуються такі підходи і напрями, як стратифікаційний, функційний і соціально-психологічний. Усі вони аналізують групу з різних сторін її функціонування: як систему розшарування соціуму (стратифікаційний підхід), як виконання певних функцій і завдань (функціоналістський підхід), як внутрішні особливості групи (соціально-психологічний підхід) [14].

Специфіка світоспоглядань у таких рухах розбудовується довкола робочих традицій і усвідомлення групи. На думку вчених (С. Бородіна [14], О. Кузнецова [95], А. Мінаєв [125], Н. Міщенко [127]), таку групу слід вивчати з урахуванням історії і розгортання її об'єднавчого стержня.

Сучасний соціокультурний простір характеризується різноманітністю субкультурних практик різної світоглядної й функційної спрямованості, і це відображає загальну тенденцію переходу до нової системи взаємин, наприклад, студентство в царські часи, студентство в часи СРСР, сучасне студентство – вирішували завдання навчання, поряд реалізовували дозвіллеві практики, проблеми влаштування особистого життя. Студентська субкультура розвивалась і змінювалась, але центром розгортання її активності було придбання спеціальності. Зайнятість була центром їхньої уваги, як у інших формальних субкультур.

Бувають і так звані професійні субкультури – бібліотекарі, учительки, виховательки, залізничники, шахтарі та ін. Історично в процесі розподілу праці в людському суспільстві в цивілізаційному розвитку склалося, що зайнятість певною діяльністю формує когнітивно-емоційний фон. Праця накладає відбиток на особу. Відносини, випадки, загальна історія, атмосфера закладу й колективу формують соціокультурне. Можна зробити припущення, що соціокультурне продукується певним чином самим соціально-трудоим середовищем, але йде воно від конкретних людей, які просякнуті певними ідеями та напрямками дій. Для адекватності й точності розуміння ментальності та специфічності професійної групи слід використовувати методики французької „школи Анналів”, яка надала новий потужний імпульс історичній науці з 30-х рр. ХХ ст. Положення, висунуті Ф. Броделем і М. Блоком, указують на те, що для вивчення ментального й соціокультурного середовища певного колективу слід у першу чергу вивчати специфіку його окремих представників – те, як вони міркують, яку думку мають, їхні погляди на світ, ментальність, образ дії тощо.

Сенсом професійної субкультури є певна ідеальна модель, що передбачає інформаційне, предметне, сутнісне уявлення про цю професійну субкультуру. Модель формується в спільній колективній діяльності, в індивідуалізованій діяльності й має ціннісно-комунікативну основу. Онлайніві інформогенні субкультури породжені інтерактивним інформаційним середовищем і існують в середині нього, вони відрізняються від традиційних субкультур. Субкультурні товариства мають доступ до масових каналів комунікації, але якщо ці об'єднання не отримують його в силу певних обставин, вони починають тяжіти до процесів маргіналізації і до контркультурних установок. Прискорення комунікації впливає на мобільність, але не на суть більшості неформальних рухів. Просто канали комунікації стають для них ще одним майданчиком для донесення власної інформації, проте перевагу неформали віддають усе ж „живому” спілкуванню та виявленню своєї активності. Тому вони шукають паритет між такими

видами активності – просто для них існує власне соціокультурне поле і інформогенні технології сприймаються як потужне нововведення, але воно впливає не із самої субкультури (маємо на увазі саме комп'ютерні технології, а не зміст неформального руху, який відображається і через ці новітні технології). Таким чином на глибинному рівні вибудовується механізм захисту від залежності. Тому на виході не відбувається надмірного зосередження на інформогенних технологіях, наприклад, збільшення кількості фестивалів, конвентів, конів, фестів (зльотів, зборів неформалів) у 10-ті рр. ХХІ століття. Доказом слугує те, що різні фестивалі неформальної культури проводяться і не втратили своєї актуальності для неформалів. Різні кони, фести, концерти, конвенти стають значними подіями для неформальних рухів.

О. Кучерук, Д. Сурвілайте особливу увагу приділяють мережі Інтернет з її впливом на комунікативні процеси. За їх думкою, Інтернет розширив способи й форми міжкультурних комунікацій, є таким специфічним комунікативним середовищем, щодо якого традиційні культури постають як субкультурні об'єднання. Дослідники зазначають, що змінилась динаміка у функціях держави як традиційного інституту охорони традиційної культури. На межі ХХ і ХХІ століть виникла ситуація, коли національні культури урівнюються у правах з неформальними і навіть маргінальними субкультурами. Відтак, демонстрація позицій культурних цінностей, позицій представлення культури в суспільстві залежить від комунікативної активності її представників. І різні культури отримують рівні можливості для конкурування один з одним. Звісно, не слід перебільшувати значення таких процесів, адже традиційні мережі поширення культури, її розвитку в соціумі і чинників її популярності здійснюють свої функції, і здійснюють їх не шляхом штучного нав'язування. Хоча часто присутні й такі види поширення і традиційної, і неформальної культури, як адміністративні методи, агресивна реклама, нав'язування, корупційні складники тощо. Отже, існують і

традиційні шляхи поширення культури, і процеси в рамках нових сфер поширення культури [102, 200].

О. Кузнецова, вивчаючи організаційні субкультури як чинник формальних груп, наводить цікаве спостереження про формування в певному колективі багатьох груп, що залежать від настрою й устремління низки людей, що до них входять. Авторка зазначає, що вони до них входять стихійно-усвідомлено, оцінюючи і співвідносячи якості себе і як певної групи в колективі, так і їх членів. Організаційна культура включає багато різних підгруп з різною специфікою. На сучасному етапі певна організація може складатись з різних підгруп, які можуть бути полікультурними утвореннями й мати багато груп. Вони можуть різнитись за національною, регіональною, неформальною, територіальною та формальною ознаками та вивчатись на різних рівнях організації. Від формального статусу групи можна абстрагуватись при погляді на включення людини до неї. Проходить вихор взаємин особистостей і співвідношення культури інших з власною. Одним з чинників соціального стає безпосередньо культурне. Але соціальне впливає на культурне та залежно від особливостей контакту і спілкування соціальне і культурне впливають на сприйняття певної людини. Статус неформальності може по-різному сприйматись і викликати потужну рефлексію [95].

Дослідження впливу глобалізації на формування молодіжних субкультур, аналіз еволюції та визначення тенденцій їх розвитку в контексті молодіжної політики провела Д. Сурвілайте, що зумовлено демократизацією взаємодії влади та суспільства, реформами в соціальній та економічній сферах. Серед причин формування молодіжної субкультури авторка виділила та проаналізувала універсально-біологічні (пов'язані з віковими особливостями молоді); конкретно-історичні, (які визначають зміст і форму вираження молодіжної субкультури) та політичні чинники. Обґрунтовано, що останні пов'язуються з реакцією молоді на політичні події (і зовнішньополітичні, і внутрішньополітичні), що специфіка діяльності молоді

обумовлена перехідним станом між дитинством та дорослим життям, переосмисленням ціннісних орієнтацій та ідеалів (індивідуальної та групової – молодіжних субкультур), протиріччям між необхідністю самореалізації та саморозвитку й реальними можливостями досягнення певного рівня економічної та соціальної самостійності, формуванням громадської та політичної позиції, пошуком соціальної, економічної та політичної перспектив [200, с. 7].

Проведений у цьому підрозділі аналіз наукової літератури дає можливість зробити низку висновків узагальнювального характеру та визначити вихідні теоретичні позиції в контексті вивчення сутності та змістової характеристики ключових понять дослідження:

– кардинальні політичні та соціальні перетворення людського буття, формування нової системи ціннісних орієнтацій молоді особистості як гаранта майбутньої стабільності сучасного суспільного розвитку Української держави суттєво позначились на формах участі громадян у розв'язанні соціальних проблем. Підвищилась роль громадських організацій, молодіжних рухів у вирішенні актуальних питань, спрямованих на формування стратегії соціально-економічного, політичного й культурного розвитку України, де творчий потенціал і соціальний ресурс молоді є одними із найважливіших складників модернізації суспільства;

– спостерігається значний вплив неформальних рухів на розвиток соціокультурного середовища суспільства та особливостей її функціонування. Відтак, вивчення неформальних рухів молоді з педагогічних позицій є актуальною науковою проблемою. Через великий вплив на молодь та на динаміку протікання й існування неформальних рухів вони становлять значну суспільну силу, що має свої позиції, прагнення, особливості, погляди і готовність до їх активного відстоювання;

– здійснення виваженого педагогічного аналізу основних аспектів соціокультурного середовища неформальних рухів молоді дало змогу запропонувати авторське бачення розуміння категорії „молодіжна

субкультура”, яке має принципово важливе значення для нашого дослідження, субкультури можуть забезпечувати для базової культури можливість інноваційного розвитку, тому що вони знаходяться в процесі швидких змін, на відміну від базової культури, але водночас вони і є її складовими частинами, включеними в її культурний контекст.

1.2. Неформальні рухи молоді як об’єкт соціально-педагогічного вивчення

Дослідження неформального руху як соціально-педагогічного явища і діяльності молодіжних субкультур як соціально-педагогічного феномену зумовлює вирішення низки теоретичних, концептуальних положень. Молодіжні рухи, як і неформальні рухи молоді, розгортаються на багатьох етапах людської історії, знаходяться в русі постійних трансформаційних процесів, направленість їх залежить від політичних, економічних і соціальних рухів і ідей, що проходять у суспільстві. Тема вивчення сутності неформальних рухів молоді вже сприймається не як незначна, яка розглядає периферійні соціокультурні процеси, а як одна із важливіших форм організації й координації людського досліду, його соціалізації.

Неформальні рухи молоді потребують уваги різних соціальних інституцій, що передбачає застосування соціально-педагогічного підходу до виявлення, визначення та застосування потенційних можливостей соціального виховання для їх просоціального розвитку. Отже, вивчення процесу становлення й тенденцій розвитку неформальних рухів молоді як інституту соціалізації нової генерації в соціально-педагогічному контексті є одним з методологічних завдань і з боку державних установ, і науковців, вирішивши яку стає можливим прогнозування культурного розвитку суспільства, покращення становища молоді, її соціальний захист і передбачає чітке розуміння важливих сутнісних складників цієї провідної для нас категорії.

Беручи до уваги означене вище, завдання цього підрозділу, на нашу думку, полягає в тому, щоб здійснити соціально-педагогічний аналіз неформального руху з погляду впливу різних молодіжних субкультур на формування особистості та її соціалізацію. Через це логіка нашої роботи полягала в послідовному розв'язанні низки питань:

- роль та значення неформальних рухів для розвитку та соціалізації особистості;
- функції неформальних рухів;
- чинники появи та закономірності функціонування неформальних рухів;
- структура неформальних рухів;
- класифікація неформальних рухів.

Неформальні рухи, будучи одним з інститутів, чинників соціалізації особистості, на думку В. Павелківа, відіграють суперечливу роль і здійснюють неоднозначний вплив на особистість. З одного боку, вони відчужують, відокремлюють людину від загальної культури суспільства, з іншого – сприяють освоєнню цінностей, норм, соціальних ролей [137, с. 46 – 47].

Проведений аналіз наукових праць сучасних учених і сучасного молодіжного руху, і неформального молодіжного руху (Т. Борзова [13], В. Гейтенко [35], О. Кучерук [102], Ю. Лисенко [111], Г. Локарева [114], С. Омельченко [213], О. Панагушина [139], Ю. Поліщук [153], В. Чопей [226], С. Харченко [123]), які досліджували проблему соціалізації, дає підстави стверджувати, що більшість з них пов'язують її з діяльністю особистості.

Для нашої роботи значний науковий інтерес становлять ґрунтовно й фундаментально визначені категорії діяльності та соціалізації, що перебувають у неподільному діалектичному взаємозв'язку і є методологічним підґрунтям визначення соціалізації як наслідку і результату відповідно організованої та спрямованої діяльності, які у своїй дисертаційній праці „Соціально-педагогічна діяльність сучасних громадських молодіжних

об'єднань в Україні” визначив і теоретично обґрунтував Ю. Поліщук. На думку автора, відсутність у науковому базисі педагогіки „соціологічних концепцій стосовно ролі і значення діяльності громадських молодіжних об'єднань у загальному процесі соціалізації і виховання молодого покоління, позбавляють теоретиків і практиків можливостей адекватного розуміння особливостей взаємозв'язку різноманітних аспектів і складових не тільки індивідуального розвитку молоді особи, але й системної цілісності впливу діяльності громадських молодіжних об'єднань, яка значною мірою спрямовує і стимулює цей розвиток. Цілісне розуміння ролі і сутності молодіжного руху в соціально-педагогічному контексті за таких умов деформується, оскільки відсутнім є глибокий аналіз діяльності громадських молодіжних об'єднань, її соціалізаційної і виховної спрямованості. Звідси існуюча й сьогодні проблема дослідженості національного молодіжного руху як інституту соціалізації особистості” [153, с. 6].

Схожа наукова позиція простежується в дисертації О. Панагушиної. Соціалізація молоді в діяльності молодіжних організацій, зазначає авторка, є складником загального процесу соціалізації людини і спирається на його базові характеристики: зміст, механізми, етапи, соціальні інститути, агенти соціалізації. Процес соціалізації молоді в неформальних молодіжних організаціях асоціального, антисоціального спрямування діяльності відбувається стихійно, що здебільшого негативно відбивається на розвитку й становленні підлітків, їхньої соціалізації. Переважна більшість молодіжних організацій просоціального спрямування діяльності володіє суттєвим виховним і соціалізувальним потенціалом, потребує уваги й підтримки з боку держави, працівників соціально-педагогічної сфери, громадськості [139, с. 16 – 17].

Актуальними для нашого дослідження стали погляди вітчизняних учених С. Харченка, С. Омельченко, Н. Краснової, Я. Юрків, які в роботі „Теоретико-методичні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи” зазначають, що неформальні рухи відіграють величезну роль у соціалізації

вже тому, що вони становлять специфічний спосіб диференціації розвинених національних культур, їхнього впливу на ті чи ті спільності, а також маркування (позначення) соціальної та вікової структури суспільства. Це дозволяє розглядати вплив субкультури як специфічний механізм соціалізації, який умовно можна назвати стилізованим механізмом. Знання особливостей підлітково-юнацької субкультури і тих субкультур, з якими стикаються або взаємодіють вихованці, створює передумови для усвідомлених зусиль педагогів щодо мінімізації й корекції негативних впливів. З цією метою вони можуть використовувати можливості, закладені в життєдіяльності виховних організацій, і надавати індивідуальну допомогу вихованцям [213, с. 192 – 194].

Процес соціалізації молоді в неформальних молодіжних організаціях, суть поняття молодіжна субкультура з погляду соціальної педагогіки розробила Ю. Лисенко, яка визначила, що неформальні рухи є потужним механізмом соціалізації та мають свою специфіку, структуру, взаємозв'язок з іншими культурами та загальною культурою зокрема, що реалізують потреби, відповідні психовіковим рівням і соціальному розвитку молодої людини, розкриваючи специфічність її ціннісних орієнтацій і способу життя в соціумі. Авторкою доведено, що різноманітні і неформальні, і формальні групи є складниками молодіжної субкультури, що зсередини впливають на специфічність ціннісних орієнтацій її представників, норм поведінки, інтересів, смаків, зовнішнього вигляду, атрибутики, сленгу, способів проведення дозвілля [110, с. 9].

Хід соціалізації – це процес самовідтворення суспільства, що тісно пов'язано з традиціями. Інноваційний ряд, зокрема і в культурних процесах, розгортається в суспільстві. Такі процеси розгортання та існування неформальних рухів і їх середовища – характерна прикмета культурогенезу, починаючи з моменту розгортання активності субкультур з 50-х років ХХ століття, коли вони почали виступати як самостійна сила. Й у вихорі соціалізації традиції та інновації, при здавалось би їх взаємовиключенні,

взаємодіють, створюють певний симбіоз. І хоча багато неформальних рухів на вітчизняні простори прийшли із Заходу, проте вони постали саме на матеріалі, на суспільних і культурних реаліях саме вітчизняних культурних процесів.

На думку О. Кучерука, у специфіці молоді в процесі соціалізації є транзитивний соціальний потенціал і спонтанність вибору. Адаптація індивіда до групи є процесом освоєння соціального простору, обумовлена соціокультурним контекстом, у якому проходить адаптація. Слід розуміти, що адаптація є не тільки процесом, але є і станом, відносинами із зовнішнім середовищем. У ньому відбувається і розвиток, і існування в рамках власного товариства. З педагогічних позицій соціальне середовище, структура соціальної групи стає для індивіда, що до неї входить, своєрідним механізмом соціального й культурного руху, у якому індивід прямує у власному світосприйнятті та світоспогляданні. Весь спектр внутрішніх нахилів і зовнішньої відповідності відіграє роль у його існуванні в певній соціокультурній дійсності [102].

Кризові моменти в соціалізації молоді, період її розтягненості значно впливає на субкультурогенез. Субкультури як групи соціуму самі можуть формуватись і характеризуватись в умовах суспільної кризи. Цей шлях різниться від пасіонарного, але водночас часто щільно з ним пов'язаний. Період, коли економічне й політичне становище молодої людини ще не є незалежним, сама бунташність підштовхує до різних форм самореалізації поза економічно-соціальних відносин великого суспільства. Це ріднить їх з пристрасним пошуком. Пасіонарність є підсвідомо-свідомим поштовхом, шляхом. Підлітковий бунт не завжди пов'язаний з такою системою, можливий прихід до неформального руху на протипагу: не задля, а через. Це не значить, що формування ідеологічного-ментального та іншого особистісного під тиском і впливом середовища і суспільства не є природно ідеологічно-ідейним. У такому випадку боротьба і спільна історія є значним чинником [226].

Т. Борзова вважає, що зріє період соціалізації молоді людини в соціумі й у певних умовах збільшується необхідний час на освіту та професійну підготовку, щоб пройти цю соціалізацію. Складається ситуація, що в психофізіологічному розвитку молода людина рано перестає бути дитиною, проходить акселерація, але за соціальним статусом ще певний час вона не належить, не має статусу дорослого. Психологічно молода людина може відповідати дорослому статусу, соціологічно ж вона належить світу отрочтва, а у філософському розумінні постає як цілісна особистість. Тому в плані насиченості знаннями людина зріє набагато скоріше, ніж у соціальному плані, у переході до статусу дорослого [13]. У якості прикладу можна згадати „безпритульників” 20-х років ХХ століття та „бомжат” 90-х та 00-х років ХХІ століття. У такий соціальний стан ці діти потрапили не з власного бажання чи примхи, а в силу страшних критичних, катастрофічних соціально-економічних потрясінь, що відбувались у визначені часи в державі. Ними було створено свої своєрідні субкультури, з особливими соціокультурним середовищем та світорозумінням, яке відображало стан держави, специфіку епохи, соціально-культурний стан суспільства того часу. Створене цими дітьми середовище було для них і формою адаптації до жорстоких зовнішніх соціальних умов, і формою світогляду і світорозуміння. Щодо підліткової неформальності часто принцип приходу до неформального руху через тиск обставин має такі риси, коли соціокультурне поле субкультури є інструментом у власній соціальності, вирішення підліткових проблем тієї розбавтаної соціалізації.

Однією з причин низького рівня впливу на молодіжні неформальні рухи, як зауважують вітчизняні науковці Г. Локарева, К. Петровська, є недостатнє науково-методичне забезпечення діяльності спеціалістів-практиків, робота яких пов'язана з вихованням учнівської молоді (соціальні педагоги, психологи, класні керівники). Специфіка цієї роботи повинна характеризуватися не радикально корекційними заходами (роз'єднання, заборона, каральні дії), а стимулюванням або підтримкою соціально

спрямованої творчої діяльності неформальних молодіжних рухів. Виникає необхідність посилення соціально-педагогічної роботи з членами неформальних рухів з метою превенції негативних впливів асоціальних неформальних об'єднань [114, с. 78].

Автори пропонують основні напрями, якими представлена практика роботи з неформальними рухами молоді:

– перевиховання молоді у зв'язку із здійсненими ненормативними вчинками (методи перевиховання покликані оптимально використовувати засоби перевиховання: бесіда, позитивний приклад дорослих, діяльності самої молоді, традиції, система вимог, режим; координувати різні виховні впливи на вирішенні конкретних виховних завдань; активізувати самого вихованця на боротьбу з наявними в нього негативними якостями, шкідливими звичками);

– формування позитивного іміджу неформальних молодіжних рухів за допомогою елевації відносин між його членами (переведення неформального молодіжного об'єднання на самодіяльне об'єднання з колективною самосвідомістю);

– зміст та форми роботи з молоддю неформальних рухів „з позицією прийняття” (діяльність соціальних педагогів у школі й дозвіллевих установах, спільна робота з організаторами молодіжного руху з метою переорієнтації асоціальних груп на просоціальні, координація роботи з навколишніми установами, виставки молодіжних субкультур);

– використання творчого потенціалу неформальних груп з особливим напрямом роботи з неформальними молодіжними рухами творчого спрямування (використовується з метою вирішення завдань педагогізації соціального середовища, створення умов розвитку, реабілітації або корекції певної особистості);

– „надання альтернативи” (створення соціально-педагогічних умов для задоволення потреб, що спонукають молодь до об'єднання в неформальні групи в соціально схвальній формі) [114, с. 78 – 89].

Зміст та форми роботи з молоддю, успіх процесу соціалізації залежить, на думку А. Капської, не лише від об'єктивних причин, але „... зумовлюється низкою суб'єктивних обставин, оскільки передбачається активна діяльність особистості з перетворення соціальних умов для власного розвитку, формування і відокремлення особистісних якостей відповідно до власних ідеалів і переконань. ...діяльність, спілкування, самосвідомість, всі разом, розкривають сутність соціалізації” [195, с. 11 – 12].

Соціалізацію як історично зумовлений процес розвитку особистості, надання та засвоєння індивідом цінностей, норм, установок, зразків поведінки, що притаманні певному суспільству, визначають вітчизняні вчені Л. Коваль, І. Зверева, С. Хлебик. Автори доводять, що його результатом є активне відтворення особистістю набутого соціального досвіду у своїй діяльності та спілкуванні. Соціалізація може відбуватися і в умовах виховання, тобто цілеспрямованого формування вихованця, і в умовах стихійного впливу на особистість [85, с. 5].

З позицій педагогічного підходу культура особистості, яка представлена культурою стосунків, слугує підґрунтям загальної культури, є сукупністю норм, способів і форм взаємодії, забезпечує обмін інформацією і співпереживанням, пізнання особистості й самоствердження. Відомий український учений І. Зязюн розуміє цей феномен як динамічну систему педагогічних цінностей, творчих способів педагогічної діяльності, продуктивну організацію взаємодії, яка забезпечує суб'єкт-суб'єктний принцип взаємодії та уможливорює діалог як обмін сенсами в спілкуванні [69]. З сучасних психологічних позицій дослідниця О. Гавалешко зазначає, що реакція на поведінку інших у процесі спілкування завжди опосередковується самосвідомістю, міжособистісна комунікація доповнюється спілкуванням зі своїм внутрішнім світом. Інтегративне, творче і глибинне спілкування отримує свою завершеність лише в комбінації зі спілкуванням, що ґрунтується на міжособистісних принципах [32, с. 8 – 16].

Діагностику рівня соціалізації неформалів здійснено в дисертаційній роботі В. Гейтенка, де представлено умови забезпечення педагогічного супроводу соціалізації старшокласників-неформалів. Першою умовою автором визначено розвиток мотивації щодо зміни інтересів неформалів з метою залучення їх до молодіжних організацій просоціального спрямування на основі рефлексії. Другою умовою – формування позитивного соціального досвіду молоді на засадах упровадження інтерактивних технологій, які забезпечували процес педагогічного супроводу їхньої соціалізації в середовищі неформальних молодіжних організацій. Третя умова полягала у формуванні активної життєвої позиції на засадах упровадження комплексу виховних заходів та соціально-педагогічних дій [35, с. 5 – 6].

Погоджуємося із думкою дослідника про те, що соціалізація розуміється як „послідовний процес засвоєння людиною соціальних норм, правил поведінки, цінностей, які формуються під час діяльності індивіда, що дозволить їй стати успішною особистістю, яка може функціонувати та позитивно або негативно впливати на суспільство” [35, с. 48].

Важливим предметом дослідження сутності неформальних рухів є визначення їх *функцій*.

Молодіжний рух як різновид соціальної ініціативи та громадської активності виконує, на думку В. Барабаша, низку функцій, серед яких однією з найважливіших є „...залучення молоді до суспільного життя, її соціалізація у складних соціальних процесах. Участь у організованій громадській діяльності дозволяє молодій людині відчувати себе частиною суспільства, де вона живе, усвідомити свої можливості та корисність своїх дій, а успішне становлення та розвиток молодіжного руху є гарантією розвитку здорового суспільства” [4, с. 3].

Неформальні рухи, на думку О. Лопуги, формуються не заради досягнення певної мети, а скоріше заради самих себе в процесі реалізації чи не найважливішої потреби суб'єкта соціалізації – можливості комунікації з однолітками. Така комунікація призводить до становлення неформальних

молодіжних об'єднань, які є і суб'єктами творення власних молодіжних субкультур. Саме в межах таких субкультур і складаються специфічні особливості духовної культури молоді – цінності, моральні установки, а на їх основі – стилі спілкування, норми поведінки, смаки. Автор зазначає, що в межах молодіжної субкультури, з одного боку, відбувається адаптація молоді до соціальних норм і відносин, процес їх дорослішання. Проте, з іншого – молодіжні субкультури виділяють молодих людей із загальноприйнятих відносин у суспільстві, що є основою їх інноваційних, а часом і протестних функцій як альтернативи базовій культурі суспільства [116, с. 61].

Неформальні рухи молоді, як уважає Л. Голубовська, є різновидом і формою соціальної адаптації, соціалізації, своєрідним буфером між традиційною культурою, загальноприйнятими цінностями та елементами „опору” щодо „старого” соціально-культурного порядку та панівної системи молодіжної культури. З цього погляду, неформальні рухи виконують комунікативну функцію, що забезпечує спілкування всередині групи; компенсаторну, яка дозволяє забезпечити високу самооцінку члена спільноти; солідаризаційну, яка забезпечує соціальну підтримку членів групи [42, с. 136]. Ми поділяємо думку авторки, що неформальні рухи молоді можуть забезпечувати для базової культури можливість інноваційного розвитку, тому що вони знаходяться в процесі швидких змін, на відміну від базової культури, але одночасно вони і є її складовими частинами, включеними в її культурний контекст.

У сучасних соціокультурних умовах комунікативна функція набуває особливого значення, оскільки різноманіття форм взаємодії в соціальній роботі проявляється через численні форми соціальної комунікації як „процес передачі інформаційного, емоційного або інтелектуального змісту” [79, с. 72]. Через комунікативні акти встановлюється контакт і відбувається система взаємин серед учасників групи, відбувається спілкування, специфічна форма взаємодії молоді в процесі їхньої пізнавально-творчої діяльності, процес обміну інформації.

С. Бородіна зазначає на важливості розвитку певної групи і включення її членів в процеси її розвитку. Матеріальна база групи, уявлення і цінності її представників, соціальна організація постають як елементи цілісної інформаційної комунікативної системи. А інформація поширюється в групі через єдність її соціокультурного поля. Проходить соціокультурна комунікація всередині групи і це є системою поширення наповнення субкультури та функціонування її соціокультурної системи. Суб'єкт-об'єктні відносини професійної діяльності в дискурсі перетворюються на суб'єкт-суб'єктні. Професійна субкультура є феноменом культури і практичною діяльністю. Цю думку авторка навела щодо професійної субкультури. Але її можна екстраполювати й на інші неформальні рухи. До цього можна долучити традицію та інші тексти, які ускладнюють функціонування об'єднання. І реалії життя і практики, яка по-різному впливає на неформалів. І події, враження, особисті переживання кожного неформала й цілої групи [14].

Провідними функціями неформальних рухів, на думку Ю. Лисенко, є соціалізувальна, комунікативна, компенсаторна, охоронна, солідаристська, психотерапевтична, прогностична. Із соціально-педагогічного погляду, у соціалізувальній функції виокремлено й доведено соціально-виховний складник [111, с. 10].

Виховні функції неформальних рухів молоді розробила в дисертаційній праці Н. Долгая, до яких входять: когнітивна (захоплення біт-музикою має пізнавальний характер, що розширює кругозір, сприяє набуттю вміння оформлювати свої почуття і думки в слова, розвиває пам'ять, формує емоційну сприйнятливність, прищеплює елементарні навички слухання музики); світоглядна (кращі зразки поп- і рок-музики формують громадську позицію, виховують патріотичні почуття, нетерпимість до несправедливості, насильства, актуалізують потребу пошуку власного призначення); комунікативна (спілкуючись у тісному колі однолітків, а іноді й дорослих, що поділяють захоплення поп- і рок-музикою, старшокласники здобувають

навички спілкування, реалізують потребу в самовираженні); творча (слухання улюбленої музики часто приводить її шанувальників до бажання виражати свої думки і почуття в музичному стилі, що так захоплює (юнаки пишуть вірші, складають музику, вчаться грати на музичних інструментах, створюють власні рок-групи) [55, с. 8].

Щодо особистостей визначальною, як уважає В. Павелків, є соціалізувальна функція, хоч за „змістом вона може бути і десоціалізуючою, тобто позитивно і негативно соціалізуючою, а ускладнення соціального та інформаційного поля, зростаюче соціальне відчуження, посилене формуванням нових соціальних відносин, все більше сприяють пошуку лагун усамітнення чи групової солідарності” [137, с. 47].

Одним з ключових компонентів феномену генезису неформальних рухів є чинник залученості в цей процес широких молодіжних мас. Це спостереження, на думку О. Кучерука, пояснює причину постійних структурних та ідейних трансформацій молодіжних субкультурних організацій. Молодь, особливо студентська, яка перебуває в стані абстрагування від традицій батьківського виховання і моделює стиль майбутнього дорослого життя, є рухомою соціальною субстанцією, що володіє вагомим трансформаційним потенціалом. Автор підкреслює, що студентська молодь постійно перебуває в стані трансформації самосвідомості. Пов'язано це і з впливом соціокультурного середовища на індивіда, і з видозміною соціального способу життя, і з постійним припливом нових знань і дослідів – дидактичних та життєвих, і з фізіологічними змінами організму і з багатьма іншими причинами, що сприяють ломці характеру, нерідко болісної, і включенню індивіда в процес соціалізації. Субкультурне буття часто виконує регулятивну функцію, сприяючи адаптації індивіда до непростих соціальних і економічних умов сучасного світу [102, с. 99].

Логіка наукового дослідження передбачала звернення до *чинників появи та закономірностей функціонування неформальних рухів*, які висвітлено

в студіях вітчизняних учених (К. Петровська [147], К. Плоский [151], Т. Черкашина [220], С. Чернета [221]).

Без узагальнення особливостей функціонування неформальних рухів молоді принципово неможливо здійснення профілактичних і корекційних заходів, спрямованих на зниження рівня девіантності поведінкових проявів представників молодіжної субкультури. Тому знання чинників виникнення й розвитку неформальних рухів може дозволити забезпечити гармонійний розвиток молоді в нових реаліях життя.

Вітчизняний учений К. Плоский у дисертаційній роботі „Молодіжний громадський рух як чинник державотворення в Україні” зазначає, що зростання кількості молодіжних об’єднань України за відносної незмінності чисельності залученої до її діяльності молоді зумовлене такими основними чинниками: зростаючими песимістичними настроями молоді щодо перспектив розвитку України та власної участі в суспільних зрушеннях; продовженням політизації молодіжного руху; поширенням суспільної активності молоді в рамках неформальних груп та в зростаючому різноманітті інших структур громадянського суспільства; низьким рівнем знань і навичок лідерів та активістів молодіжних об’єднань з питань організаційної роботи [151, с. 8].

У своїй дисертації Т. Черкашина доводить, що неформальні рухи виникли на основі суб’єктивних потреб, інтересів і прагнень молодих людей незалежно від того, збігаються інтереси цих груп з інтересами суспільства або суперечать їм; створюються добровільно й у вільний час; бажаючи зберегти себе, вони можуть замикатися у внутрішньому житті, відгороджуватися від зовнішніх посягань. Характер взаємодії визначають чинники, пов’язані з установками й орієнтаціями суб’єктів взаємодій; мають низку ознак: специфічні зразки стосунків між людьми, неформально встановлені правила поведінки, нефіксоване членство, специфічний розподіл обов’язків і праці, лінії підпорядкування, засоби контролю [220, с. 75].

С. Чернета встановила, що найбільш вагомими чинниками виникнення неформального руху є: деформації в сімейних відносинах, недоліки в навчально-виховній роботі навчальних закладів, порушення нормальної взаємодії підлітків із соціальним середовищем, поява первинних форм дезадаптації та девіації, поступове відчуження підлітків від первинних соціально корисних груп (сім'ї, класу, навчальної групи, виробничого колективу); поява в цих групах перших ознак неформальності; наявність за межами соціально корисних груп соціально відчужених осіб, які схильні до антисуспільної поведінки та груп неформальної спрямованості [221, с. 12].

К. Петровська основні чинники виникнення неформальних молодіжних об'єднань розподіляє на три групи: психолого-педагогічні, соціально-педагогічні та культурологічні. Характерною ознакою психолого-педагогічних чинників, на думку науковиці, є природне прагнення людини до об'єднання з іншими, творення стійких форм взаємодії з ними; пошук чогось незвичайного, отримання в групі взаємодопомоги, взаємозахисту, тісне спілкування за спільними інтересами; прагнення до самостійності, визнання дорослими й однолітками, гідності й поваги до себе, лідерства; наявність певних психолого-педагогічних суперечностей, що підштовхують молодь до ізолюваної від дорослих самодіяльності [147, с. 31 – 33].

Друга група чинників (соціально-педагогічних) пов'язана, як зазначає авторка, з проблемами, що виникають у середовищі існування індивіда: неможливість самореалізації в сім'ї, школі, ЗВО чи формальних громадських організаціях; незадоволеність шкільними справами; відсутність взаєморозуміння, розбіжності в поглядах із батьками, учителями; намагання потрапити в середовище однодумців; інтенсивний обмін інформацією, обговорення різноманітних проблем; гнучкість, неформалізованість діяльності та спілкування з однолітками порівняно з іншими державними інститутами [147, с. 33 – 35].

У контексті нашого дослідження доцільним є врахування і третьої групи чинників (культурологічні), які визначила К. Петровська. Ця група

чинників пов'язана з прагненням молоді створити власну нову культуру, бажанням висловити своє ставлення до навколишнього через творчість; переоцінка молоддю суспільних цінностей [147, с. 36 – 37].

В умовах суспільної кризи проходить створення й розвиток неформальних рухів у двох варіантах. Криза надає потужний імпульс процесам субкультурогенезу. Перший варіант з яскраво вираженою альтернативністю шляху й меседжу щодо певних офіційних доктрин. Так оформлювався, складався рух хіпі в 60-х рр. ХХ ст. у США, панк з 70-х рр. ХХ ст. у Великій Британії і США, Готика (як субкультура) з 70-х рр. ХХ ст. у країнах Заходу. Другий варіант – певного роду ескапічні рухи. Фен-рух з 50-х рр. у СРСР і країнах Заходу. А клуби любителів фантастики склались пізніше – у 70-ті рр. ХХ ст. Сталкерство на радянському й пострадянському просторі – з кінця 80х рр. ХХ ст., незважаючи на те, що мандрівництво странствування, кобзарство як форма пізнання світу при мандрах, постають історично давніми на цій території.

У рамках такого розвитку домінантним стає власний вибір неформальної активності, й у самому товаристві наголос робиться на розвиток чи квазірозвиток особистості. Це пояснюється формуванням неформального руху під впливом реалізації власного пориву, а в умовах значної поширеності різних культурних практик самостійність вибору. Неформальні рухи не виникають на пустому місці й не відокремлені (у своїй більшості) від інших. Людина може бути членом кількох неформальних рухів і у вихорі інформації знаходити своє. Неформальні групи певним чином є фільтрами інформації чи направленими певним чином комплексами, що створюють своє. В умовах поширеності культурних практик і значними можливостями ознайомлення із субкультурами вільний вибір стає основою формування неформальних рухів. Тому ще раз наголосимо, що неформальний рух характеризує неформала, адже був ним обраний вільно. Але його має характеризувати і шлях, який він прийшов до неформального

руху, і його неформальна активність, специфічність у соціокультурній діяльності групи.

На сучасному етапі при значній зміні культурних і соціокультурних процесів, у яких безпосередню беруть участь неформальні рухи молоді, увагу на їх функціюванні в суспільстві детально проаналізовано в наукових розвідках таких учених, як: М. Долгая [55], О. Кучерук [102], С. Левікова [104], В. Чернишенко [223], В. Чопей [226], Л. Шабанов [228]. Проте часто можна спостерігати специфічне ставлення до неформальних рухів як до контропродуктивних, несерйозних соціокультурних процесів чи девіантних проявів. Часто у формулюваннях можна простежити думку, навіть настрої щодо неформальних рухів як до певного бешкетства молоді, яке пройде з дорослішанням. Проте часто неформали зберігають весь спектр своєї активності протягом життя.

Уважаємо доцільним проаналізувати *структуру* неформальних рухів молоді. Теоретичні засади вивчення неформальних рухів молоді дозволило М. Шимановському визначити їхню загальну логічну структуру та розробити відповідні педагогічні методики співпраці з представниками молодіжних субкультур. Автор констатував, що недостатньо вивчені теоретичні засади дослідження молодіжних субкультур, неповним є педагогічне трактування взаємодії з такими молодіжними об'єднаннями, практично відсутні дослідження неформальних рухів молоді. Неформальні рухи, на думку автора, є: 1) обов'язковою умовою існування будь-якого демократичного суспільства, атрибутом громадського суспільства, міра їх розвитку є ознакою демократичності держави загалом; 2) способом ідентифікації із соціальним середовищем: із власною групою в субкультурі, системою субкультур, світом поза субкультурами; 3) неформальні рухи мають особливу форму комунікації у власному субкультурному товаристві: особливу мову, що містить характерні для субкультури арготизми, особливі мовленнєві акти; особливості одягу або спеціальні знаки на одязі, зачіски, татуювання, обряд ініціації, що є способом розпізнання „свій – чужий”; 4) субкультури

розрізняються також і мірою та методами конфлікту чи співробітництва із зовнішнім світом, до якого належить і світ поза субкультурами, і світ інших субкультур; 5) необхідно розрізняти субкультури й контркультури, де субкультури продукують та репродукують особливі символи та переконання, виокремлюючи себе зі світу, разом з тим не протиставляючись йому; контркультури ґрунтуються на неприйнятті чужих цінностей, утручанні в особисті справи носіїв інших субкультур; субкультура завжди демократична, контркультура в демократичному суспільстві має ознаки тотальності; 6) у субкультурі важливо виділяти складники, що можуть бути об'єктом зацікавленого вивчення з боку педагогів, оскільки вони знаходяться у сфері приватного життя особистості; проте є складники субкультур, а особливо контркультур, що виводять цю сферу культурної діяльності за межі правового поля [235, с. 112].

Вивчення неформальних рухів дозволяє діагностувати проблеми та протиріччя входження молоді в соціокультурне середовище, соціально-активне життя, відстежувати динаміку розвитку і спрямованість життєвих стратегій молодого покоління, починаючи з позитивно-конструктивних до пасивних і негативних. Тому поняття субкультури набуло в українському суспільстві значного поширення і стосується професійних, вікових, національних, релігійних та інших прошарків і верст населення. На думку вітчизняного вченого П. Артємова, субкультури поділяють за місцем у соціальній системі на: формальні – групи, структура й діяльність яких раціонально організовані відповідно до чітко визначених групових правил, цілей і рольових функцій; неформальні – самодіяльні об'єднання людей, статус, структура, функції яких юридично не оформлені. Тобто формальні субкультури створені для певної соціальної діяльності, мають юридично визначений статус, нормативну базу існування, яка закріплює структуру, тип завдань, колективні й індивідуальні права та обов'язки, а неформальні такої регламентації позбавлені [2, с. 34].

Продуктивність процесу професійної соціалізації майбутніх соціальних педагогів засобами студентської субкультури підвищується за умов стимулювання їхнього професійного самовизначення в академічній групі, а саме: створення сприятливого соціально-психологічного клімату в студентській академічній групі, забезпечення професійного спрямування групових норм; розвитку позитивної мотивації щодо професійного самовизначення майбутніх фахівців через актуалізацію взаємодії на основі відносин „рівний – рівному” в студентському субкультурному середовищі; стимулювання соціальної активності студентів та професійне цілеспрямовання їхніх творчих ініціатив у колективній просоціальній діяльності [127, с. 19].

У дисертаційній роботі Н. Бушмариної проаналізовано педагогічні підходи, методи й методики дослідження специфіки процесу трансляції значущого для молоді людини досвіду життя в контексті молодіжної субкультури, що дає можливість отримати зважене уявлення про генезу входження молоді в субкультуру, генезу становлення стереотипів її поведінки. Методологічний педагогічний інструментарій дозволяє детально досліджувати те, як цінності, властиві тій або тій молодіжній субкультурі, стають ціннісними орієнтирами молоді, що входить у цю субкультуру. Педагогічний інструментарій також дає можливість послідовно розглядати особливості діалогічного, комунікаційного взаємовпливу представників молодіжної субкультури один на одного [21, с. 18].

На думку К. Петровської, майже всі неформальні об'єднання „мають свою *ієрархічну структуру*, у ній виокремлюється особа, яка користується найбільшим впливом (лідер), є також інші впливові члени, рядові та „низи”. Розташування за ступенем впливу буває досить розгалуженим, залежно від того, як сильно відрізняються один від одного члени об'єднання за фізичним і розумовим розвитком, життєвою енергією та іншими показниками. Чим менше таких відмінностей, тим менш помітною є ця ієрархічна структура, тим важче виділити в ній „верхи” та „низи” [147, с. 43].

У контексті нашого дослідження вважаємо за доцільне розглянути підходи науковців до *класифікації* неформальних рухів, груп і об'єднань, які розрізняються типом групових цінностей, особливостями проведення дозвілля, характером соціальної спрямованості свідомості й поведінки.

Поширеним підходом науковців є класифікації неформальних рухів, основою якої є характер діяльності та внутрішня ціннісна шкала субкультури, а також її вплив на молодіжне середовище загалом. Представниками такого підходу є українські дослідники В. Кулік, Т. Голобуцька, О. Голобуцький, які виокремлюють систему (субкультуру хіпі), романтико-ескейпістські, релігійно-містичні, гедоністично-розважальні, епатажно-протестні, радикально-деструктивні групи, розправно-самосудні молодіжні угруповання, хакерів [96].

Л. Голубовська за ціннісними орієнтаціями виділяє романтико-ескейпістські (хіпі, толкієністи, за деякими винятками байкери); гедоністично-розважальні (мажори, рейвери, репери); кримінальні (гопники, урла, скінхеди, хули); анархо-нігілістичні чи радикально-деструктивні (панки, металісти, емо сатаніти). За історичним критерієм дослідниця виділяє традиційні, що мали довгу історію в країні (хіпі, панки, бітломани); нові, які виникли впродовж останніх десятиліть (толкієністи, уніформісти, металісти, емо, хули) [42].

Наступний підхід до визначення класифікації за спрямованістю самодіяльності пропонує І. Сундієв, а саме: групи агресивної самодіяльності (спортивні фанати, екстремістські неонацистські групи правого й лівого толку); групи епатажної самодіяльності (панки, мажори, рокери, попери); групи культурної самодіяльності (спрямовані не стільки на творення нових художніх цінностей, скільки на створення культури, що відповідає насущним потребам конкретної особистості, групи); групи економічної самодіяльності (спрямовані на творення і реалізацію матеріальних благ для себе, своєї групи або інших); групи соціальної самодіяльності (спрямовані на розв'язання конкретних соціальних проблем – екологи (захист навколишнього

середовища, відновлення природних цінностей), екокультурні групи (захист культурного середовища), етнокультурні групи; групи політичної самодіяльності [199].

С. Левікова поділяє неформальні рухи на „чисті” (у сенсі повні), що стають самоціллю для молодих людей, і „змішані” (неповні), участь у яких доповнює в молодій людині те, що вона недоотримала в інших спільнотах [104].

Л. Шабанов ділить неформальні рухи за маргінальністю на 6 груп: неформали, що відкинуті соціумом; неформали прямого політичного толку; неформали креативного характеру; неформали непрямого політичного толку, візіонери; неформали неполітичного толку; неформали-конформісти [228].

Д. Парфенюк розробила класифікацію неформальних рухів за ступенем входження до них молоді на комплексні і спеціальні. За цим поділом комплексні відрізняється цілісністю соціально-психологічних характеристик її представників. Спеціальні відрізняються схожими інтересами й дозвіллям, але соціально-психологічні характеристики можуть суттєво відрізнятись. Комплексні субкультури за цією класифікацією більш стійкі [140].

Найпоширенішою, на наш погляд, є класифікація неформальних рухів, груп і об'єднань, що запропонував І. Полонський, в основі якої лежать не стільки індивідуальні особливості їхніх представників (вік, соціальний стан), скільки мотиви їхньої діяльності. Учений пропонує здійснити поділ за соціально-правовою ознакою на такі види: просоціальні (соціально нейтральні групи вільного спілкування, спрямованість яких узгоджується з цінностями й установками суспільства); асоціальні, які не поважають цінностей, скоюють різні правопорушення; нестійкі кримінальні чи антигромадські групи; антисоціальні (стійкі кримінальні або злочинні групи) [154].

Усі ці поділи розкривають певні аспекти розвитку неформального руху, досліджують його з різних боків. Існує певний поштовх, напрям, завдяки якому неформальні рухи розвиваються у своєму руслі, маючи притаманну їм

специфіку. Тому в рамках цього дослідження, з метою аналізу специфіки соціокультурного середовища неформального руху, ми вважаємо доречним їхній поділ за такими групами: 1) індустріальні субкультури (сталкери, дигери, руфери, сувайвелісти); 2) фендом (гіки, нерди, фени, косплеєри, ролевекі, анімешніки, фурі, ридери); 3) музичні субкультури (брейкданс, репери); 4) постмодерні субкультури (канді, сцени, хіпстери, стіляги, фрики); 5) урбаністичні субкультури (графітчики, паркурщики); 6) механістичні субкультури (лоурайдерісти, скейтери, дрифтери); 7) спортивні субкультури (культуристи, любера); 8) модно-молодіжні субкультури (клубери, моди, япі); 9) кіберспрямовані субкультури (хакери, геймери, гіки); 10) світоглядні субкультури (хіпі, нью-ейдж, рейвери, готи, панки, емо, сцени); 11) антисоціальні субкультури (гопики, хулігани, кримінальна субкультура, тролі, хейтери); 12) політизовані (скінхеди, любера); 13) рок-рух (рокери, рок-н-рольщики, металісти, трушні); 14) байкерські (байкери, грізери, тон-ап бої, регери, чорні куртки); 15) іміджеві (стіляги, теди, моди, хрустальні, лоліти, гяру, сапери, свенкас).

Цей поділ ми вважаємо доречним через фундаментальну специфічність у неформальності кожної з цих груп. Саме так виражається їхня соціокультурна відмінність. Притаманна цим групам активність і діяльність, настрої і коло інтересів певним чином окреслює їхнє культурне, ментальне поле через різні прояви активності, коло інтересів і естетичних вподобань. У цьому випадку моменти їх соціокультурної специфічності є їхньою характеристикою, тобто рухи центруються довкола специфіки, зокрема й соціокультурної. Детально вони будуть аналізуватися далі, тут розглянуто їхню специфічність у соціокультурному спрямуванні. Для розуміння соціокультурного в неформальному русі такий опис вважаємо доречним.

Індустріальні рухи спрямували власний інтерес на практики аналізу урбаністично-індустріального оточення. Сформовані розвитком НТР, коли суспільство вже проаналізувало місце техніки в широких діапазонах від оптимістично-мрійливого до похмурого кіберпанківського сприйняття.

Практики рейдів індустріальних рухів схожі із психогеографічними пошуками та специфічним юродивим мандрівництвом. Субкультура наповнюється сприйняттям навколишнього середовища майже на медитативному рівні. Свою неформальну активність вони і спрямовують на свої мандри та рейди.

Фендом – неформальні рухи, що пов'язані з розвитком модерного мистецтва, часто фантастичного спрямування. У мистецтві, яким захоплюється фендом, присутній доволі широкий діапазон від складних філософських, психологічних і наукових аналізів до колоритного легкого мистецтва, що сприймається й заради фану. Широкий діапазон так званих гіковських захоплень і їх таке собі піднесене сприйняття, сприйняття різних жанрів – від складної філософії до фану, урівноважує субкультуру різними тональностями й наповненням творів мистецтва, що дає змогу проявляти естетичні вподобання в різних площинах, і радуєчись, і ностальгуючи, і розслабляючись.

Музичні рухи левову частку своєї неформальної діяльності направляють на прослуховування музики, в основному певного жанру. Стаючи справжніми меломанами, вони поєднують естетично-онтологічне знання і самореалізацію і щодо себе, і щодо інших.

Світоглядні, на відміну від музичних, поряд з чисто онтологічним і гносеологічним значні зусилля спрямовують на практику і діяльність, ідеологізовану та естетизовану. Керуючись певною ідеологією, що густо замішана і на власне музично-естетичному, вони практикують власну неформальну життєдіяльність. Світоглядні вивчають і практикують різні духовні практики, через самозаглиблення й аналіз здійснюючи власне перетворення. Вони намагаються знайти вихід в езотеричному і медитативному, направляючи власні зусилля на духовні практики.

Постмодерні рухи – група субкультур, що спрямувала власну діяльність в іміджево-зовнішню площину. Через стиль і імідж вони проявляють свою неформальну активність, постулюючи й певним чином

абсолютизуючи зовнішній вигляд і манери як глибоке вираження внутрішнього.

Урбаністичні рухи направили власну активність на екстремальні види творчості в урбаністичному середовищі, що посідає для них і усвідомлену психічну, і філософську направленість. Поза містом вони втрачають доволі велику частину наповнення субкультури.

Механістичні рухи пов'язують власну діяльність з технікою і механікою, спрямовуючи свою діяльність у русло відпочинку під час фізично-інженерної праці, покази власної механіки й споглядання техніки, руху, подорожі та місцевості.

Спортивні рухи через заняття спортом проявляють себе і самостверджуються. Спорт для них постає не як засіб, а як мета. Через фізичну активність вони здійснюють самопокращення, а процес заняття спортом для них естетизується.

Іміджеві неформальні рухи свою активність направляють на виявлення себе через зовнішній вигляд і поведінку.

Рок-рух проявляє себе у створенні та активності довкола рок-музики.

Байкерські неформальні рухи зосереджують власну активність довкола соціальних відносин, подорожі й механіки.

Модно-молодіжні відпочивають і в деякій стихійності, наприклад електронної музики, певним чином налаштовуються на її споглядання у відпочинку. Електронна музика може діяти підсвідомо, наприклад, один з найпопулярніших жанрів електронної музики прямо називається „транс”.

Кіберспрямовані неформали значну частину свого часу присвячують вивченню кіберможливостей, програмуванню чи просто геймінгу. Так вони соціалізуються – спілкуються, будучи водночас на самоті.

Антисоціальні рухи мають деструктивний заряд. Вони спрямовані чи на фізичну агресію (гопники, хулігани), чи на кримінал (пенітенціарна субкультура), чи на ідеологічну агресію, намагаючись провокувати,

принижувати і глузувати (тролі, хейтери). У цих субкультурах агресія явно усвідомлюється й культивується.

Отже, дослідження неформальних рухів молоді як об'єкта соціально-педагогічного вивчення дає підстави стверджувати, що означена наукова проблема є в центрі уваги багатьох учених, представників різних наукових шкіл. Знання закономірностей функціонування неформальних рухів дає можливість педагогічній науці діагностувати проблеми та протиріччя входження молоді в соціально-активне життя, простежити динаміку розвитку і спрямованість життєвих стратегій (і позитивно-конструктивних, і негативних); зважати на потреби, інтереси молоді, покращення її становища та соціального захисту.

Доведено, що основними функціями, які виконують неформальні рухи молоді, є: *комунікативна*, коли встановлюється контакт і відбувається система взаємин серед учасників групи, спілкування виділяється в особливу самостійну пізнавально-творчу діяльність молодої людини, її намагання потрапити в середовище однодумців, де вона може бути особисто помітною, може задовольнити свої ціннісні орієнтації; *компенсаторна*, яка дозволяє висловити своє ставлення до навколишньої соціальної дійсності, забезпечує достатній ступінь самооцінки члена спільноти, після виходу з неформального руху більшість підлітків не „хворіють” юнацькими комплексами і за допомогою різноманітних інституційних форм інтегруються в суспільні відносини; *солідаризаційна*, яка забезпечує соціальну підтримку членів групи, де молодь конструює власне бачення життєвих ситуацій і вчиться поводитися в них; *охоронна*, спрямована на підтримку рівня ідентичності і захист своєї специфічності, можливість відчувати себе суб'єктом соціальної взаємодії.

В умовах суспільно значущої спільної діяльності молодь неформальних рухів збагачується суспільним досвідом, стає особистістю як суб'єкт процесу соціалізації й виховання. Культура інтелектуальної предметної діяльності, системоутворювальним чинником якої є особистість неформальної молоді як

суб'єкта культурної творчості, спрямована на створення, збереження, поширення, обмін і використання сукупності цінностей суспільства, що служать розвитку особистості. Через це діяльність неформальних рухів молоді стає механізмом стимуляції та інтенсифікації соціалізації і самовиховної діяльності молоді, яку можна розглядати як продукування власного художньо-ментального продукту, у якому присутня епатажність; як художній і філософсько-творчий рух у розбудові та аналізі соціокультурного поля.

1.3. Особливості соціокультурного середовища неформальних рухів молоді

Соціокультурне середовище відіграє важливу роль у розвитку особистісних якостей молоді, де її поведінка визначається не безпосередніми впливами середовища й не індивідуальними якостями, а прийнятими суб'єктом цілями та завданнями діяльності, стійкими ціннісними орієнтаціями, які є зовнішньою і внутрішньою опорою у вирішенні життєвих завдань людиною.

Щоб включити цінності у свої внутрішні опори, важливо, на думку С. Рубінштейна, щоб людина мала до них долучатися, щоб з'явилася можливість повноцінного розвитку особистості. Роль соціокультурного середовища пов'язана зі створенням значущих цінностей, які особистість захищає навіть усупереч тиску середовища, обставин і соціального оточення. Якою особистість стане, залежить від суспільства та його культури, системи виховання й навчання [184].

Прогнозуючи можливі напрями розвитку педагогіки як науки, Л. Мардахаєв підкреслює, що особливе місце має посісти „дослідження виховних можливостей чинників середовища життєдіяльності людини та їхнього впливу на її соціальне становлення. Про важливість цього напрямку свідчить той факт, що ще в другій половині XIX і в першій половині XX

століть виділяється цілий напрям – педагогіка соціального середовища” [120, с. 24].

Отже, постає питання визначити вихідні теоретичні позиції особливостей соціокультурного середовища неформальних рухів молоді. Уважаємо за необхідне здійснити аналіз науково-педагогічної літератури і запропонувати авторське бачення розуміння *категорій* „соціокультурне середовище”, „соціокультурне середовище неформальних рухів молоді”.

Відповідно до „Енциклопедії для фахівців соціальної сфери” за загальною редакцією професора І. Зверевої соціальне середовище розглядається як:

– складне багаторівневе утворення, конкретний прояв суспільних стосунків, що мають місце в суспільстві, у якому живе та розвивається особистість; сукупність соціальних умов життєдіяльності людини (сфери суспільного життя, соціальні інститути, соціальні групи), які впливають на її свідомість і поведінку;

– до особливостей соціального середовища відносять: рівень і характер можливостей для самоактуалізації та самореалізації, прояву індивідуальних здібностей і творчого потенціалу особистості; рівень єдності й цілісності складових елементів (соціальних відносин, соціальних сфер); рівень рівномірності розвитку різних елементів і сфер соціального середовища;

– у структурі соціального середовища виділяють макро- і мікрорівні. Макрорівень соціального середовища – це система соціальних відносин у суспільстві, до його структури та змісту належить сукупність багатьох чинників, зокрема економічних, правових, ідеологічних, культурних, політичних тощо; мікрорівень – це конкретні умови життя особистості (сім’я, сусідство) та умови в середовищі найближчого оточення (вулиця, тип поселення, навчальний або трудовий колектив, громадські організації, формальні та неформальні об’єднання [58, с. 94 – 95].

Соціокультурне середовище в широкому розумінні, на думку І. Червінської, – це сукупність культурних цінностей, загальноприйнятих

норм, законів, правил, наукових даних і технологій, якими володіє соціум і людина в соціумі для ефективних дій і взаємодій з усіма компонентами свого життєвого середовища (маються на увазі природний, людський, техногенний, інформаційний компоненти). У більш вузькому й більш поширеному варіанті тлумачення уявлення про соціокультурне середовище авторка пов'язує з його комунікативно-інформаційним компонентом, що включає, насамперед, художні твори і продукцію мас-медіа, соціальної діагностики [219, с. 175].

З погляду філософсько-педагогічного поняття соціокультурне середовище аналізує у своєму дослідженні Н. Чугреєва. Це і широке соціальне середовище як чинник економічного, політичного, соціального, культурного розвитку суспільства загалом, окремих його соціальних груп. Свій внесок у формування особистості людини роблять такі інститути суспільства, як друк, телебачення, відео, клуби, театри, дозвіллі центри. Це і безпосереднє середовище виховання кожної людини – мікросередовище, ті чинники, з якими людина безпосередньо стикається. Авторка підкреслює, що соціокультурні умови сприяють ефективному вихованню, якщо вони включають: правове, матеріальне, економічне забезпечення, функціонування, розвиток і постійне оновлення освітньо-виховних систем; наявність у сфері освіти ініціативних груп і співтовариств, спроможних до самостійних культурних акцій, проєктів і творчої діяльності, здібність сфери освіти до змін і еволюції, а також здатність впливати на динаміку суспільства; прояв динамічної, здатної до саморозвитку педагогічної культури в різних співтовариствах [227, с. 224 – 227].

У дисертаційній праці К. Дубич доводить, що соціокультурне середовище повинно бути, з одного боку, представлене відносинами, цінностями, символами, предметами, а з іншого – містити культурні норми життєдіяльності співтовариства, традицій, прийнятих співтовариством, правил, зразків поведінки, що найчастіше реалізуються на рівні спілкування [56, с. 10].

Соціокультурний виховний простір як синонім соціокультурного середовища вживає дослідниця М. Прокоф'єва. На її думку, він виконує такі функції: соціально-адаптаційну, згідно з якою професійна, навчальна діяльність успішна для тих, хто достатньою мірою соціально адаптований; культурологічну, яка полягає у співучасті в культурному звершенні, розкритті культурних сенсів; виховну функцію, що пов'язана з усвідомленням себе в цьому світі; гуманістичну функцію, яка передбачає залучення до загальнолюдських цінностей, формування адекватної цим цінностям поведінки [166, с. 204].

Середовище закладу вищої освіти як чинника формування соціокультурної компетентності молоді представлено в студії Л. Вольнової. Серед умов, що дозволяють забезпечити максимальну реалізацію середовищного потенціалу в напрямі формування соціокультурної компетентності, авторка виокремлює: розвиток дозвілля, клубної діяльності як особливої сфери життєдіяльності студентської молоді; поєднання наявного позитивного досвіду і традицій із пошуком нових форм і напрямів діяльності, адекватних сучасним ціннісним орієнтаціям молоді; удосконалення системи управління поза навчальною діяльністю [30, с. 38 – 39].

Ураховавши багатозначність і широкий спектр дефініцій феномену „соціокультурне середовище”, ми спробували уточнити та узагальнити це поняття. У рамках нашого дослідження *поняття „соціокультурне середовище” визначається як сукупність соціальних умов життєдіяльності людини; багатовимірний соціокультурний простір суспільних, матеріальних і духовних відносин, у яких існує особистість і які впливають на її свідомість, поведінку та діяльність; через соціокультурне середовище і відносини в ньому демонструються норми і цінності, черпаються загальнокультурні орієнтири, розвивається художньо-емоційна сфера, формується комплекс уявлень людини про навколишній світ і про своє місце в*

ньому; проявляються індивідуальні здібності і творчий потенціал особистості.

Розглядаючи педагогічні аспекти соціального середовища та його виховний вплив на особистість, ми поділили *особливості соціокультурного середовища неформального руху молоді* на дві групи (зовнішні та внутрішні).

До *першої групи (зовнішні)* увійшли ті особливості, що опосередковано, через багатовимірний соціокультурний простір суспільних, матеріальних і духовних відносин, у яких існує особистість, впливають на її свідомість, поведінку та діяльність: взаємозв'язки та взаємопротиріччя неформальних рухів з домінантною культурою; сукупність чинників і умов (політичних, соціально-економічних, культурних, сімейно-побутових), що впливають на особистість.

До *другої групи (внутрішні)* увійшли ті особливості, що безпосередньо впливають на характерні специфічні стосунки між його членами, на свідомість і поведінку молоді неформального руху: нечітко окресленою метою групової діяльності; специфічним ставленням до реальності, свідомою самоізоляцією від суспільства, намаганнями вийти за його межі; наявністю неформального лідера; неформально встановленими правилами поведінки; нефіксованим членством; специфічним розподілом обов'язків; формуванням власної культурно-естетичної платформи і прагненням створити особистий альтернативний культурний соціум; альтернативною художньо-естетичною діяльністю, яка часто має вирішальний вплив на цей визначений рух; специфічним особистісним характером спілкуванням молодих людей (сленгом), емоційною виразністю та соціальною рухливістю.

При розгляді зовнішніх особливостей (*перша група*), що опосередковано через багатовимірний соціокультурний простір суспільних, матеріальних і духовних відносин, у яких існує особистість, впливають на її свідомість, поведінку та діяльність, важливо враховувати взаємозв'язки та взаємопротиріччя неформальних рухів з домінантною культурою.

Загальний культурний простір у різних варіантах свого кількісного, якісного, сутнісного та іншого складу постає на різних рівнях актуалізації й локалізації різних сенсів культурних проявів. Тому в різних проявах і формах певне культурне поле серед культурного простору може локалізуватись у неформальні рухи. Спостерігається діалектичний зв'язок: з одного боку, неформальні рухи з'являються на протигагу масовій культурі, а з іншого – завдяки засобам масової інформації самі стають надбанням культури мас. Неформальні рухи мають власне культурне поле, а їх становлення як культури мас проходить через їхню популяризацію.

У неформальному русі відбувається перехід до бажаної культури і бажаної соціалізації, коли молода людина вирішує власні, особисті питання – соціалізації, свого місця в житті, бажаного середовища. І тут конкретні мотиви людини перемішуються з її специфічністю (емоційною, ментальною) та реалізуються в неформальному русі поруч. В умовах становлення в неформальному русі її учасники вирішують питання вікових завдань дорослішання (завдання професійного становлення, завдання вироблення системи цінностей). А входження в неформальні рухи певним чином формує і направляє варіанти вирішення вікових завдань дорослішання.

Зазначимо, що особливості існування культурного поля неформального руху молоді глибоко специфічні у відносинах з культурним полем базового соціуму. Наявність субкультур, з одного боку, показує наявність культури певної групи в спільноті, а з іншого – наявність множинності культури. У рамках діалогу семіосфер культури базова культура постає ядром, а неформальна культура належить до периферії з їхньою постійною взаємодією. Семіосфери базової культури і неформальних рухів взаємодіють, аналізуючи надбання один одного. Те саме проходить у відносинах семіосфер неформальних рухів у відносинах один з одним.

В умовах сучасності спостерігається велике різноманіття неформальних рухів, що створює сприятливі можливості для вільного вибору молоддю культурних зразків для наслідування і прагнення її реалізуватись

через субкультурні практики, що збігаються з особистими індивідуальними уявленнями. Л. Мосієнко, вивчаючи специфіку функціонування молодіжної субкультури, зазначає, що із синергетичних позицій молодіжна субкультура – відкрита система, що здатна до саморозвитку, нелінійна, невірноважена синергетична система, стійкість якої визначається зусиллями молодих людей, направлених на компенсацію впливів навколишнього середовища, під яким розуміється базове культурне середовище і навколишнє оточення. Це динамічна система, зміни в якій на кожному відрізку часу, фіксовані у зовнішніх проявах, відображають здатність цієї системи реагувати на зовнішні і внутрішні процеси, адаптуватися до змінних зовнішніх і внутрішніх умов свого існування, що є рушійною силою динаміки феномену молодіжної субкультури, відображає діалектичний процес взаємодії традицій і інновацій [128]. У цьому випадку можна констатувати, що неформальне середовище є для молоді людини, яка до нього приходить, середовищем її соціокультурного розвитку, до якого вона прагнула. Це бажане культурне і соціальне середовище, у якому розкривається особистісне і проходить взаємодія особистісного та групового.

Діалог загальної культури і культури неформальної проходить з цікавою особливістю. Процеси соціокультурної диференціації, як зазначає Є. Куліков, проходять у суспільстві, оскільки є ознаками функціонування самої культури. Водночас вони невідворотно припускають і інше: сегменти культури, що були піддані диференціації, будуть прагнути до об'єднання, соціокультурної інтеграції [97]. Прагнення до об'єднання проходить не стихійно, але й не декларується. У процесі діалогу неформального руху з високою чи привабливою для них культурою збагачують власний культурний потенціал. Водночас загальна культура включає неформальну культуру певним чином, у полі людей, які належать до загальної культури, є ті люди, що привертають увагу і самі вивчають культуру неформальну. Процеси оновлення й діалогу культурних і ментальних полів проходять, здається, при залученні один одним культурних надбань і вже аналіз з

власних ментальних позицій. А потім чи просто аналіз, чи вже зміни і творчість, натхнення культурними творами для власної творчості.

Система культури починає відігравати важливу роль у процесах соціокультурної диференціації суспільства, з одного боку, вводячи альтернативні соціально-статусні позиції, ускладнюючи соціальне життя. З іншого – система культури сприяє соціокультурній інтеграції людей на основі загальності інтересів, захоплень, поглядів тощо, створюючи різні типи субкультур, поширюючи ті чи ті стилі життя. Ці субкультури мають і реальний, і „віртуальний” символічний характер, залежно від того, як будуються комунікативні взаємини між їх членами (інституційний і позаінституційний характер взаємодії). Таким чином проходить складний процес відносин домінантної і неформальної культур – у постійній і стихійно-системній взаємодії. Стихія проникнення елементів з однієї культури до іншої має неплановий характер, але чітко обумовлена з габітусом. Диспозиції обумовлені, і такі, що розвиваються відповідно до свого ментально-духовного наповнення в домінантній і неформальній культурі. Розвиток у них культур відповідає нахилу людей, що до неї входять, обумовлені свідомо – несвідомо.

Але зазначимо, що неформальна ідеологія виникає не тільки через протест, а й через загальний розвиток культури, наприклад, розвиток рок-музики в загальних рисах пройшов від джазу та інших елементів модерної музики до рок-н-рол музики і потім у розвитку рок-н-ролу відбувалось становлення рок-музики. Тексти пісень року звертаються до різних тем, від лірики до філософії. А це повертає її до вже класичної поезії Срібного віку і ріднить її з нею навіть більше, ніж попмузику, наприклад, використання в рок-музиці елементів класичної музики чи навіть музичні цитати (наприклад, у групи Muse присутні цитати С. Рахманінова) є аналізом музики, її проявом. Тому зведення неформальних рухів чисто до девіантності некоректне. Можна сказати, що упередження щодо нового та їхній розвиток – складне питання. Воно пов'язано із загальноприйнятою культурою, ступенем прийнятності її

для соціуму нового й позицією тих, хто обстоює нову культуру. Це процеси психологічного й ментального аналізу культури, аналіз вербальних і невербальних сенсів, пасажів і меседжів культури. Він пов'язаний з соціальними відносинами і позиціонуванням себе представниками нової культури. Тому розгортання нового пов'язано зокрема і з цими процесами розгортання пізнання і думок, а часто і упереджень.

У доміантній культурі зберігається пасіонарна меншість, у якої наявний високий рівень пасіонарної напруги. Але в доміантній культурі його не вдається реалізувати. Рольова гра (а ми доповнюємо, що і вся неформальна діяльність) для цієї пасіонарної меншості – не втеча від реальності, а повернення до неї. Хоча ззовні вбачається навпаки. Це підтверджує тезу про рухливість культурного поля неформальних рухів і тенденцію до утворення нових рухів. Порив через особистісність рветься до реалізації, а вже знаходячись у неформальному статусі, неформали йдуть на нову неформальну самореалізацію і, головне, реалізацію своїх естетичних уподобань, що отримують і онтологічний статус. І можна сказати, що це є окресленням власного соціокультурного поля і специфіки. І в таких випадках есканізм стає не відкиданням, а припрацюванням свого. Але неформали у своїй більшості звертають увагу і вивчають ті надбання культури, котрі їм удаються значущими. Тобто не йде тотальне замикання, і культурні процеси не їхньої неформальної групи сприймаються часто так само емоційно, як і свої. І в такому ракурсі есканізм постає просто як їх творчість. Звісно, це характерно не для всіх субкультур і всіх їх учасників.

Важливим для дослідження зовнішніх особливостей соціокультурного середовища неформального руху молоді (перша група) є сукупність чинників і умов (політичних, соціально-економічних, культурних, сімейно-побутових), що впливають на особистість.

Соціокультурне середовище неформального руху є виявом його світоспоглядання, соціальні відносини просякнуті специфічними характеристиками існування цієї групи. В аналізі соціокультурного поля

можна виявити низку особливостей функціонування неформального руху, показати соціальний організм неформального руху в його специфіці та виявах.

Заслуговують на увагу погляди вченого В. Чернишенка при вивченні екзистенційних основ неформального руху (основ існування неформального руху в різних виявах – подій, ідей тощо), що дозволить розкрити суть сучасного світу, який утратив сенс для молоді, і зрозуміти, чому абсурдна свідомість молоді не тільки фіксує розпад звичних зв'язків дійсності, але й не меншою мірою йому сприяє [223]. У такому ракурсі можна поглянути на побудову неформального руху під цікавим кутом і зрозуміти специфіку протікання соціокультурних побудов крізь призму конкретного їх наповнення. Так, вивчаючи рок-культуру, М. Солодова зазначає, що аналіз когнітивного рівня допоміг виявити сенсоутворювальний механізм текстів РК (рок-культури), що зароджується в колективному просторі дискурсу РК і кінцево оформлюється у вигляді ідеалогом [193]. Можна перенести реалії існування механізму сенсоутворення в рамках загального для субкультури когнітивного простору на більшість субкультурних утворень. Тому зв'язок взаємодії різних рівнів культурного простору в неформальному русі знаходиться через взаємодію стихійного і пасіонарного компонентів у постійному русі та зміні. Це підкріплюється динамікою свідомості представника субкультури, специфікою уявлення його як члена неформального руху.

Важливим питанням потужного розвитку неформальних рухів стає проблема відчуження як процесу перетворення продуктів людської діяльності і самих людських якостей у незалежну від людей, панівну над ними силу. Відособлення людей як суб'єктів приватного життя від суспільства і як учасників публічного життя один від одного. Самі неформали можуть прийти в неформальний рух як до бажаного соціуму з ментальним і культурним полем, так і самі розпочати боротьбу за власну реалізацію. Сповідуючи ідеали й образ життя, що розділяються тією чи тією

субкультурою, людина може навіть не знати про неї. Тому субкультура об'єктивна й не залежить від самоідентифікації. Тобто неформальний рух і неформальність проходить певною мірою стихійно, але це не анархічне відкидання норм чи цінностей „великого суспільства”. Це постанова глибокої системи, заснованої на свідомому й підсвідомому. У цьому розумінні відчуження дещо стає схожим на есканізм, до якого можуть після відчуження прийти неформали. При кризі в суспільстві, відчуженні при певних причинах неформал отримує певний поштовх до пошуку нового. Але поштовх пов'язаний з глибинною індивідуальністю, особистісним і специфічним, і при приході до неформального руху така людина знаходить бажане середовище, у якому публічність і приватність не постають у конфронтації, як при відчуженні, що описано вище.

У ході відчуження неформали можуть прийти до різних її форм. На початку неформального руху, у 60-ті рр. ХХ ст., дуже поширеним було створення певних общин – комун, сквот, флета тощо. У них неформали намагались побудувати власний локальний ідеал. Проте не всі неформали будують таку чітко відгороджену общину вже тоді, у 60-ті рр. ХХ ст., поступово така общинність здає свої позиції. Можливих пояснень кілька: 1) такі відгороджені общини є певною мірою „екстремальним” видом відчуження. Не всі готові відходити від власної і великої групи, і власного соціокультурного простору в місті – такий відхід часто може здаватись контрпродуктивним; 2) у таких общинах проходить поєднання не тільки неформальної діяльності, на що б вона не була направлена, з побутово-виробничою. Певно, скажімо, побутово-виробнича діяльність накладає на неформалів відчуття нудьги й певного втраченого пульсу. До того ж проходить інтенсифікація контактів уже на побутово-виробничому рівні, і проявляється весь спектр загальносоціальних відносин, від багатьох з яких уходили неформали; 3) неформали часто інтуїтивно-свідомо схиляються до культурно-ментального припрацювання культурного поля. Культурно-ментальне залишається центром уваги, метою інтуїтивно-свідомого пошуку, і

цей пошук можна реалізувати під час відносно коротких сесій неформального спілкування – на фестах, тусах, конах, просто на концертах і спектаклях тих мистців, довкола яких часто гуртуються неформали. Ці причини відходу від тотального відчуження від „великого суспільства” стосуються різних форм гуртожитку неформалів – общини, флета, сквоти і комуни. А початкову схильність до таких форм можна пояснити сплеском пасіонарності.

У ході такого відчуження проходить постійне пропрацювання власної культури, а в ідеології наявна і позитивна ідея – нею слугує неформальне середовище, і негативна – нею є зазвичай масова культура. При цьому негативна ідея часто подається в порівняльно-стверджувальних формулюваннях щодо позитивної програми, з виявленням позитивних і негативних конотацій. У цьому випадку відношення позитивних і негативних програм подібні до їх постулювання в інших культурах і спільнотах, проте наявна специфічна риса – образ негативної програми близький і знайомий, близький на рівні емпатичного розуміння, але крізь призму власної буремності й усвідомленої неформальності. У цьому випадку соціалізувальна роль неформального руху та його ідейно-культурне наповнення збігаються. У цих умовах негативний образ є одночасно і консолідувальним, і стимулювальним, і сприяє самоствердженню.

Незаперечно важливими для дослідження є внутрішні особливості (*друга група*), що безпосередньо впливають на характерні специфічні стосунки між його членами, на свідомість і поведінку молоді неформального руху.

Зростання кількості неформальних рухів пов'язано зі специфікою психіки молодої людини, коли проявляється активне бажання реалізації, визнання її ролі в соціумі. Експресивно налаштовані люди знаходять власну соціалізацію в пасіонарному середовищі неформального руху. Позитивне „правильне” неформальне об'єднання передбачає творчість і реалізацію духовного пошуку всередині неформального руху. „Неправильний” розвиток

неформального об'єднання призводить до протесту заради протесту й позерства, реалізацію самоствердження без тяжкої екзистенції, а в симулякрах „псевдонеформальності”. Зазначимо, що таким чином реалізується пасіонарність у соціокультурному ключі, яка реалізується через захоплення і на нього спрямована. А спектр неформальної активності теж є виявом пориву і культурного, і соціального вподобання неформала.

Вивчаючи динаміку цінностей і образу Я представників неформального руху, зауважимо, що початковий етап становлення групової ідентичності характеризується швидким виявом ідентичності, що декларується, а також сильною ідентифікацією з образом групи. У процесі становлення ідентичності ступінь ідентифікації з образом групи знижується. На пізніх етапах перебування в групі основним механізмом підтримання соціальної ідентичності є прийняття індивідом групових цінностей. Ступінь включення індивіда в неформальне середовище вельми важливий, адже від його усвідомленої неформальності залежить динаміка його впливу на неформальне середовище, його роль і місце в групі. Адже неформальність майже завжди вимагає нонконформізму, а через це часто проходить відчуження і молоді людини, і цілого неформального руху. Таким чином, на рівні ідентифікації себе з групою неформал включається в її діяльність, аналізує групу і себе в ній. А це відбувається на особистісному рівні. Часто воно рветься назовні й проявляється відповідно до специфіки певного неформального руху [196].

Зазначимо, що культурний пошук і екзистенція в неформальних спільнотах у системі „Конкретна людина – Суспільство” проходить від конкретної людини до суспільства (від неформала до неформального руху). Свобода і самореалізація окремої людини в більшості неформальних рухів є однією з найголовніших характеристик. Потрібно існування динамічних людей у динамічних спільнотах, що здатні створювати оригінальний авторський стиль.

Система об'єднання багатьох неформальних рухів базується на особистісному захопленні від „Я” до соціуму. Тобто неформальна культура твориться в індивідуалізованій діяльності багатьох членів паралельно й самостійно, але аналізуючи напрацювання один одного. На спорідненій діяльності й типові світоспоглядання ґрунтується їхня спорідненість. При цьому індивід спілкується і з іншими індивідами в загальній системі неформальної культури, тобто відносини мають міжособистісно-емоційний статус, але це підкреслюється групою зі спільною ідеологією й типом діяльності. Тому неформальне об'єднання постає доволі стійкою структурою.

Характерною особливістю соціокультурного середовища молодіжного неформального руху є наявність у ній неформального лідера. В ієрархічній структурі виокремлюється, як зауважує К. Петровська, особа, яка користується найбільшим впливом (лідер), особистісні характеристики й цілі якої є близькими до неформального руху загалом. Мета не завжди досить чітко усвідомлюється його членами, але лідер зазвичай розуміє її і веде до досягнення цієї мети, розташування за ступенем впливу буває досить розгалуженим, залежно від того, як сильно відрізняються один від одного члени об'єднання за фізичним і розумовим розвитком, життєвою енергією та іншими показниками [147, с. 39 – 43].

При вивченні неформальних рухів важливою проблемою є співвідношення якості групи і якості особистості неформала, а також співвідношення ідеалу. Важливо ще вирізнити особистісне неформала й стрижень групи. Через власний поштовх пасіонарності людина приходить до певного руху спонтанно. Його відповідність, його співвіднесення з групою окреслює зокрема їхні відносини. Неформал у власній активності рухається в руслі, напрямі своєї групи. Його уявлення і стиль певним чином пересікаються з груповими. Група задає тонус, напрям, а окремий член часто наповнює їх конкретним значенням і сенсом. Але при цьому багаж його знань, когнітивного, інтелектуального і емоційного сприйняття групи задає певний напрям дій і сприйняття. Стиль формується у взаємодії групового і

особистого. Проблема індивідуального і групового формується в їх взаємному переплетінні.

Особливу увагу при вивченні проблем, пов'язаних з неформальними рухами, слід звертати на антропологічний чинник. Слід ураховувати, що семіотичний простір неформального руху не постає повністю окресленим, а є динамічною системою. Тому при його дослідженні слід зважати, що на індивідуальність впливає загальнокультурний фон і наповнення того середовища, до якого входить ця особистість. Постає питання розгортання й становлення ідеалу в різних його формах. У рамках неформального руху ідеал кожної особистості має певний колективний вигляд, соціальний фон. Відбувається це тому, що, по-перше, є відповідним нахилу неформала в ментальному-свідомому-підсвідомому вимірі в рамках його групи, і колективне відповідає настрою та нахилу неформала. По-друге, ідеал походить із середовища однодумців, що овіяні фльором симпатій через особисті відносини і через культурні вподобання, і ці два складники переплітаються. Адже вони є також продуктом індивідуальної творчості. Отже, бачимо складний процес і систему поєднання групового та індивідуального в соціокультурному середовищі неформального руху.

Виходячи із сказаного, культура особистості, яка представлена культурою стосунків, соціокультурний простір неформального руху постають як цілісна система реалізації особистості за тими параметрами, які в ній продукуються. Вони обрані на емоційно-свідомому рівні й обумовлені настроєм, нахилом і специфікою групи, постають як продукт стихійно-усвідомленого розвитку та на рівні підсвідомості, чи суперчинника особистості, у плані емоційності. Це постанови глибинного рівня, окреслені та сформовані і не випадкові. У цьому розумінні порив чи імпровізація є характеристикою темпераменту. У специфіці дії розуміється неформальне товариство. Наголос у неформальному русі ставиться на розвиток чи квазірозвиток особистості. І саме розвиток, існування в рамках свого

середовища постають як один із сенсів активності особи в рамках неформального руху.

Підкреслимо, що до неформальних рухів молодь приходять через особистісні проблеми і питання, зовнішні і внутрішні можливості, що надаються в рамках того чи того неформального руху: іміджу, стилю, позерства та інших форм само презентації. Тобто через певний зовнішній образ, що може надати неформальність. У такому випадку відбувається і проходить становлення псевдонеформальності та симуляція неформальної активності. Можуть навіть створюватися симулякри неформальних рухів. Соціальна приналежність у цьому випадку є грою. Гра і симуляція спрямовують певним чином активність людини. Соціокультурні особливості, надбання, прояви неформального руху в цьому випадку є лише фоном, а у фарватері йдуть особисті соціальні питання. Але навіть симуляція характеризує глибинне особи, бо і в такому випадку був обраний певний неформальний рух, наповнення якого стає конотаціями виявлення себе, репрезентацією власного „Я”. У деяких випадках „несправжня” неформальність навіть не усвідомлюється, просто рівень екзистенційних переживань постає в інших формах. Але вони є наявними. Такі неформали знаходяться під впливом соціокультурного руху, але все ж вирішують більш особистісні соціальні питання, а соціокультурна реалізація залишається в неформальному русі [196].

Актуальними для нашого дослідження стали позиції вчених (О. Кучерук [102], О. Лопуга [116], В. Чернишенко [223]), у яких виокремлюється антропологічний напрям вивчення соціокультурного середовища неформальних рухів, який допоможе зрозуміти величезний пласт інформації з використанням особистісного підходу. За цим напрямом неформал постає окресленим у вихорі неформальної культури і стає зрозумілою єдністю соціокультурного вибору, пріоритету неформала у вихорі культурних процесів. Загальнокультурний шлейф неформального руху й особистісне окремого неформала, їхній сенс і настрій стають зрозумілими в

єдності. Культурний простір розглядається через особистість і навпаки. У такому плані прояви культури неформального руху – від сленгу до музики постають зрозумілими в аналізі активності і життєспоглядання кожного неформала [186]. Рух „стиляг” з 50-х років постав і як система та опозиція до суспільного радянського світогляду, і система вивчення культур заходу в певних формах. Специфіка „Сталкерства” в 90-ті рр. і на початку XXI століття в новітніх формах пояснюється спробою розуміння людиною індустріального оточення й занепаду саме на радянському та пострадянському просторі. При аналізі спостерігається вплив на неформальні рухи глобальних соціокультурних процесів і роль окремої людини в них.

У рамках культурно-антропологічного підходу Т. Борзова у своєму дослідженні простежила динаміку цінностей субкультури, заснованою на трактовці поведінки як вибору всередині певних заданих біполярних координат (розглядання / демонстрація, чуже / своє, підпорядкування / домінування тощо). Авторка інтерпретує відносини людини в рамках культури через теорію багат шаровості чи стадійності формування людини в культурі (К. Гірц) і з урахуванням біполярності альтернатив при обранні тих чи тих культурних зразків поведінки (Г. Бейтсон) [13].

Весь спектр власного, його структура й механізм дозволяють побачити глибину його змісту. У цьому плані показово відношення особистого неформала в його взаєминах із соціокультурним пластом інформації. У такому аспекті і соціальне, і культурне стає для індивіда, що входить до обраної структури, певним інформаційним і емоційним рядом у сприйнятті і себе, і власної соціокультурної групи. Він аналізує і себе, і власну групу і разом (у вихорі власного існування в ній), і окремо (як інформаційний ряд соціокультурної групи) в певному симбіозі і першого, і другого чинників. Через глибинну відповідність власному „Я” інформація стає певною мірою своєю через свою відповідність усій структурі психічного, емоційного та інтелектуального людини в їхній єдності. При цьому неформальні рухи у своїй соціокультурній структурі є не тільки середовищем, але й напрямом,

фільтром. Але не в плані цензури, а в плані вироблення власного, особливого. Тому соціокультурне середовище постає природним організмом у виробленні культури. Адже його культурний і ментальний продукт вироблено спільною діяльністю в єдності ментального, інтелектуального й емоційного [196].

Підгрупи в групі виконують функції інтеграції людей за типом активності. Зазначимо, що формуються вони спонтанно, але залежно від глибинних особливостей людини. Вони можуть і не позиціонуватись, окреслюватись їхніми членами. Але вони існують як система класифікації молоді за ментальним принципом. Те, що особистість може і не усвідомлювати свою належність до такої групи, те, що вона виникає спонтанно, але виринає як глибиною специфічна та обґрунтована ментально-психологічно за інтеграцією один до одного за образом і типом світоспоглядання; і те, що відчуття симпатії до обраної групи є не постульованим штучно, а глибинно-емоційним, доводить об'єктивність існування цих підгруп. Звісно, можливе й нещире входження до певних груп і підгруп, входження до них через меркантильні погляди, але кістяк цієї групи, до котрого прагнуть, є доказом об'єктивності існування визначеної групи. Навіть при повній відсутності щирості в членів групи ментальний образ, що їх зблизив, зокрема й через меркантильні причини, певний натяк чи активність ментальної специфічності її членів у визначеному руслі є виявом існування ідеї субкультурного неформального руху. Хоча така нещирість у групі свідчить про глибинну її кризи.

Справжня неформальність – порив, а порив пов'язаний зі специфікою особистісного. Особистісне реалізується і рветься назовні. Естетичний складник субкультури – це все те, що чуттєво сприймається й осмислюється. Але естетичне не тільки сприймається в неформальному русі, а й іде зсередини. Естетичне сприйняття переростає в естетичне створення, і ці два складники часто знаходяться в симбіозі один з одним, як знаходяться сприйняття і виявлення сприйняття. Пасіонарна меншість прагне реалізувати

свій потяг, тому неформальний рух для неї не втеча від реальності, а повернення до неї. Гра, почуття й екзистенція, реалізація власного пориву в глибинному рівні, але, здається, не стільки заради самоствердження, але заради „продукту” діяльності, осмислення якого стоїть у центрі уваги неформального руху.

Неформальні рухи формують свою міфологію, власну концепцію. Але це відбувається різними шляхами (залежності від соціокультурного поля субкультури). Це певним чином загальновідоме всередині визначеного неформального руху інформаційне поле, система натяку і настрою, що може бути чи в системі координат настрою і атмосфери, чи прописана інформаційно і чітко, чи в поєднанні двох чинників. Але спільним є те, що воно формує чи доповнює систему, образ і ментальне поле, настроїв неформального руху. При цьому міф може бути і природним, і штучним. Штучний міф може в певних субкультурах чи створюватись цілеспрямовано (штучний тюремний міф для експансії цієї субкультури), чи навіть виникати при протидії неформалів суспільству (коли неформал у великій групі міфологізує власну постать, підкреслюючи особливості власної екстравагантної особистості). Міфологічність може функціювати в мінімальному мовному вираженні, а може функціювати й без нього. Важливим є інформаційний ряд, він виробляється в безпосередньому настрої, а система інформаційного ряду, його донесення різноманітна [146].

Міф становить певну форму світосприйняття, уявлення про світ, що не піддається логічному поясненню. Сам міф не обов'язково передбачає мовне оформлення, а може існувати в образах, символіці, зображеннях та інших формах виявлення. У такому вимірі міф має багато спільного з ментальністю. Ментальне як глибино психологічне пояснює активність. Отже, можна пов'язати конкретно-психологічне і культурне в тісному симбіозі для розуміння активності певної людини. Культура аналізується з різних боків: культурне середовище як цілісність, що необхідна для духовного життя людини, як сукупність соціокультурних інститутів, що забезпечують

створення й поширення культурних цінностей, взаємин людей. У певній групі її наповнення розкривається в різних ситуаціях і діях при роботі та дозвіллі. Це певний текст, який можна аналізувати для виявлення специфіки групи. Прикладом може стати досить популярний у наш час рольовий рух. Він, його структура пов'язані з розумінням і відтворенням культурних текстів. У рольовому русі і гра, і виявлення себе теж постають як певні тексти. Гра постає як важливий елемент пізнання. Образ і наповнення руху характеризують його активність [149], але можуть бути відповідні й іншим рухам з подібною специфікою. Так, конвент „Зіландкон” спочатку, у 1991 році, постав як „Дні Толкіна в Казані” після „Хобітських ігрищ”, та фактично був фестивалем рольової субкультури. Але інші субкультури фендому майже з самого початку брали в ньому участь. Поступово він розширявся і зараз отримав назву „Міжнародний конвент фантастики, Толкієністики і рольових ігор”. З 2006 року в його рамках проходять турніри, конкурси, семінари, презентації, рольові ігри, покази косплею, зустрічі з письменниками та інші заходи. Конвент об'єднав рольників, фенів, реконструкторів, косплеєрів та інших неформалів.

Культурний пошук є моментом природного творення ментального в неформальних рухах. Прояви цих екстравагантних прийомів власне з моментами епатажу теж пояснюються підсвідомим, нахилом, напрямом позиціонування себе таким чином. Образ дії і навіть позерства в цьому випадку є виявом глибинного. Але поряд з епатажем неформальна культура продукує художньо-ментальний продукт з глибинними психологічними процесами катарсису і катексису не тільки заради епатажного. Це підтверджується тим, що неформальний рух – елітарний (у сенсі не для всіх) і не прагне до культурної експансії. І навіть епатаж в ідеалі є проявом підсвідомого, адже є певною художньою дією і викликом у власній художній дії [232].

У кожній групі, у кожної особи є своя екстравагантність. У цьому випадку зазначимо, що проходить взаємодія багатьох особистісних та групових культур. Слід на час абстрагуватись від статусу культури,

поглянути на неї з боку. Різні люди з власною культурою, що поєднана з Я-особистості, взаємодіють з іншими. Кожен має неповторний культурний багаж, особистісне. Певна неформальна культура є одним з багатьох варіантів культур, неповторних. Важливо абстрактно подивитись на зміст певної культури. У змісті культури проявляється екзистенційне, сутнісне. У центрі уваги порив, настрої і інтелектуальне в глибинному підсвідомому групі. Але це глибинне підсвідоме формує, з-поміж іншого, зовнішнє, зокрема й поверхове.

Узагалі неформальні рухи, часто перебуваючи на перехресті культурних і ментальних потоків, створюють певним чином трансформовані тексти. Знакове поле може бути чітко прописано, бути в системі натяків. Але воно певним чином характеризує субкультуру та задає і її образ ззовні, і настрої усередині субкультури. Певним чином у неформальному русі наявна опозиція своє – чуже. Вона характеризується різноманітністю конотацій і вони виходять за рамки окресленої субкультурної системи і є такими, що охоплюють практично всі сфери життєвого простору. Семіотичні поля переплітаються, і на кордонах проходить обмін інформацією, створюються нові системи. В історичній перспективі такі процеси характерні для неформальних рухів, зокрема для фен-руху („кіберпанківська революція 80-х років; вплив покоління „нових дивних” на початку ХХІ століття), для рок-руху (поширення індастріалу, більш широке застосування електронної музики у рок-музиці; поява жанру нью-метал наприкінці ХХ століття). За таких умов процеси опозиції своє – чуже в культурних процесах сильно варіативні через динамізм семіотичної сфери.

Проявляючи себе в художньо-естетичному, неформали реалізують власний порив. Культура і художнє характеризують психічне, ментальне. Неформальна дія пов'язана з виявом і себе, і культурного пориву в ідеалі в певному симбіозі. Цікавість до визначеного явища культури чи життя і відгук, відповідність власному пульсу призводять до певного естетично-художнього споглядання й пізнання. Катарсис і катексис як прояви пізнання і

загалом емоційно-інтелектуальна активність у широких барвах, окрім власного наповнення, малює й певний образ людини через глибоку відповідність активності і Я-людини. Тому ще раз підтверджується теза про глибинну відповідність зовнішніх проявів внутрішнім.

С. Бородіна акцентує увагу на необхідності застосування дискурсу як методу вивчення товариства й зазначає, що атрибутивний характер дискурсу дозволить зрозуміти його мета-структуру. Узагалі дискурс як метод дослідництва розуміє так: текст плюс комунікативно значущі обставини, у яких цей текст актуалізується. Комунікативна взаємодія учасників спілкування, і ця взаємодія відрізняється інформаційно-змістовною новизною, особливим способом спілкування й розуміння навколишнього світу [14]. Цей підхід відображає принцип історизму в дослідженні соціокультурних процесів і актуалізує історико-філософський підхід.

О. Ткачова у своєму дослідженні акцентувала увагу на важливості наукової інтерпретації культурних текстів. У якості принципу власного дослідження науковиця використовує семіотичний метод дослідження простору тюремної субкультури із залученням герменевтичного принципу інтерпретації повсякденності як культурного тексту [204]. Тюремна субкультура функціює як комплекс знакових і інших кодів, що дозволяє виявити і простежити її семіотичне поле. Специфіка співвідношення знакового поля та його трансляції в кожній субкультурі своя. Дослідження цих науковців дозволило показати меседжі, знакове поле, яке, своєю чергою, надало змогу простежити природний міф і екзистенцію певної субкультури, адже знакове поле показує важливі конотації культури. Для кожної субкультури властиві свої системи ментальності, адже вони формують своє соціокультурне поле. У кожній субкультурі відмінний і механізм трансляції власної культури, межі її ментальних побудов. Це пояснюється тим, що вони будують власну трансляційну специфіку через власні потреби, а потреби в них формуються і через соціально-побутові умови, і через соціокультурне поле. Важливо звернути увагу на принципи впливу різних чинників на саме

окресленість, стиль субкультури. Під ними ми в цьому випадку уявляємо систему впливів і координат на ментальність і соціокультурне поле.

Самоідентифікація в неформальній групі рухлива – у ній проходять певні відносини з особистісною й груповою ідентичністю. Динаміка включення та ідентифікації з групою проходить з поступовим послабленням антагонізму у взаєминах з особистісною і груповою ідентичністю. Проходить усвідомлення групи і прийняття її при включенні в неї, сприйняття й обробка специфіки групового в особистому. Примирення особистого і групового. При не зміні культурного і ментального поля, а при включенні індивіда в групу. Але не тільки у свідомості і соціальності, тобто прийняття як свого, а в емоційному примиренні проявів власного „Я” з групою. Але при соціалізації емоційність і влиття в групу знижують конфронтаційність.

У загальнонеформальному плані саме ментальний образ підгруп у сприйнятті в групі є доволі точним через загальногрупове культурне поле і чуттєво-особистісне його сприйняття, адже саме цей напрям вибрав для себе певний неформал. Тому відносини і сприйняття підгруп у єдиному неформальному русі є з відбитком чуттєво-ментального через близькість культурних полів, і вивчення виявів цього культурного і ментального поля та його можливостей і особливостей.

Тобто бачимо, що відносини підгруп у цьому неформальному русі мають відбиток ієрархії в незалежності, коли підгрупи не підпорядковуються один одному, але є єдиним неформальним об'єднанням. Специфіка групи і специфіка культурного наповнення групи „малює” її ментальний образ, що чутко сприймається іншими неформалами через розуміння предмета, що впливає на групу.

Важливий і побут як вияв пасіонарної, свідомої й підсвідомої специфіки. Діяльність і побут часто поетизуються вербально чи невербально. Специфіка неформальних рухів проявляється і на загальних зібраннях неформалів – паті, конах, тусах і фестях. На них проходить велика кількість взаємопов'язаних подій, які є виявом устремління неформалів і середовищем

бажаної соціалізації. Тому важливо застосування етнологічних методик вивчення. При погляді на історію неформальних рухів можна побачити їх укоріненість в історичний процес.

Оскільки саме особистість обирає культурний продукт, то культурний продукт певним чином характеризує особистість. Специфіка діє характеризує особистість, бо відображає його образ дії, а через нього й образ особистості. Тому проходить комплексна оцінка і самого неформала, і його культурних, ментальних та діяльнісних особливостей.

У своїй групі неформали проявляють значну комунікативну активність. Це пов'язано з прискоренням і відкритістю комунікативних процесів у групі: образ групи, спорідненої з власним Я; комфортність перебування у власній групі через принцип певної безпеки. Саме в цій групі відбувається активність неформалів, і для них у ній поєднується певний ідеал і образ дії. Але ідеал не в усіх аспектах і рисах життєдіяльності, адже багато неформальних об'єднань не зазіхає на побудову всеохоплювальних товариств (побудови політики, соціуму, сім'ї, моралі). Основна більшість неформалів пов'язує власну активність з певним культурно-ментальним напрямом.

Представники, носії певних культурних ментальних потоків часто виявляються художніми творцями. У меседжі їх творів можна простежити його сенси, і вони залучаються у вихор об'єднання. Соціокультурне середовище неформального руху є певним фільтром інформації, але не в плані цензурування твору, а в плані аналізу на підсвідомому рівні відповідностей його конотацій і тональності, сенсів. Але цей твір також не піддається повній асиміляції, він залишається самостійним. Проходить і наступний рівень – індивідуальне пізнання його особливостей кожним окремим представником співтовариства. Широке культурне різноманіття діє з цікавою особливістю – проходить подальший культурогенез і вироблення вже нових систем за певних умов, якщо певна стилістика починає приваблювати багатьох неформалів. Проходить можливе створення нових

спільнот, у яких стиль і особисті відносини є в тісному взаємному зв'язку при функціюванні об'єднання.

Неформальні рухи широко використовують певні культурні й філософські прийоми та методи в рамках існування в соціокультурному просторі власного об'єднання. Вони часто забарвлені емоційністю і спрямовані на певне розуміння ментальності або через специфічне вираження шукають шлях до додаткової виразності в донесенні свого твору. При цьому можуть використовуватися принципи карнавалу, психогеографії, атракціону, катектичної накачки тощо. Спільним є певний пошук у рамках художньо спрямованої діяльності.

Трансляція досвіду в соціокультурній групі в рамках неформального руху є збудником її діяльності й рефлексії, а групова ригідність – заспокійливим чинником, тобто певна ригідність у плані консервативності в наповненні сприйняття культури. Маргінальність стає для неформалів певним захистом і усвідомленням постійних реформ у культурі. Але поняття маргінальності в цьому контексті слід розшифровувати. Маргінальність (у цьому значенні) постає в плані альтернативи й опозиційності, усвідомлення власної альтернативності. Тобто не як асоціальність, а як іншість. Альтернативність є специфічним моментом творення й окреслення культурного та соціального полів. Це є одним зі складників, що становить соціальну специфіку неформального руху.

Семіосфера наповнення соціокультурного середовища, окреслення власного інформаційного поля, її соціосеміотика в оформленні руху створює певну групу молоді з певною ідеологією й окремим стилем. Творення і реалізація соціосеміотичного простору членами молодіжної спільноти переживається як стиль життя, що конкретизується через специфіку повсякденних соціальних взаємодій, процеси вербальної і невербальної комунікації. За допомогою альтернативи та усвідомленої неформальності і в поділі на різні угруповання за культурним уподобанням здійснюється соціалізація, адже людина знаходить в альтернативі своє і стверджується і у

власному захопленні, самоусвідомленні, і в бажаній соціалізації. Це певним чином збігається із загальними процесами окреслення окремих, нових культур. У цьому проявляється і культурологічний бік, і соціальний. Специфіка побудови неформальної групи в цьому випадку знаходиться в сильному зв'язку з культурологічним і ментальним наповненням групи.

Оскільки особистість обирає культурний продукт, то культурний продукт певним чином характеризує особистість. Специфіка дії характеризує особистість, бо відображає образ дії, а через нього і образ особистості. Тому проходить комплексна оцінка і самого неформала, і його культурних, ментальних та діяльнісних особливостей.

Отже, соціокультурне наповнення кожного неформального руху є і виявом його пасіонарності. Саме у виявленні себе, у соціальній специфіці проявляється тип і характер темпераменту неформала. Культурне поле неформального руху певною мірою формує їхню соціальну активність, направляючи в специфічне русло. Виявлення себе через культуру проходить з широким залученням власного Я, колективне когнітивне поле певною мірою справляє враження, як і оточення неформала – навколишнє середовище, художня епоха. Вони мають потужний вплив на формування специфіки неформальних рухів. Групова діяльність у неформальних рухах пов'язана не тільки з художнім чи іншим виявом власної специфічності, а в глибинній соціокультурній рефлексії. Саме соціальне оточення та його специфіка певною мірою слугують парадигмою в специфічності (поряд з глибинними особистими якостями Я, екзистенційним). Соціум неформалів просякнутий їхньою культурою, але й культура просякнута соціальним.

Соціальні і культурні складники певним чином поєднані у своєму впливові на функціонування та існування. Вони взаємно впливають один на одного. Формують настрій і направленість субкультури. Їхня специфічність походить від конкретного наповнення субкультури. Погляд на соціокультурний складник неформального руху молоді дозволить поглянути на діяльність субкультури у вихорі її специфічної активності, яка зумовлена

вибором соціокультурного, що характеризує особистість, що його обрала як, зокрема, і стиль життя.

У структурі соціокультурного середовища неформального руху є певний есканізм, утеча до прекрасного у різних формах і різноманітних проявах. Так, дослідниця Т. Курчашова, вивчаючи субкультури хіпі, панків і готів, відзначає, що хіпі намагались побудувати певну утопію, власні общини з певним ідеологічно-світоглядним устроєм, панк зосередився на боротьбі, а готика відійшла до споглядання й естетизованої похмурості [99]. Фендом взагалі у власних практиках велику увагу зосередив на мистецтві фантастичної спрямованості, однією з характеристик якого є естетизована дія і філософічність. Індустріальні субкультури зосередились на мандрах та індустріальному вивченні задля й естетичного споглядання. Тобто есканізм у різних проявах є характерним для більшості неформальних рухів. Елітарність (у сенсі „не для всіх”) також характерна для неформальних рухів, адже вони фактично не займаються агітацією за свої рухи. І кількість послідовників їх мало хвилює. Ми поділяємо думку Т. Курчашової, що соціальна специфіка соціокультурного середовища визначається особливим неформальним статусом, котрий вона займає в системі суспільства, і груповою свідомістю, що акумулює цінності неформальної ідеології. При цьому колективна поведінка, що регулюється ціннісно-нормативною системою і втілюється в локальних кордонах малої групи девіантний образ життя, є специфічним способом адаптації до соціуму індивідів [99].

Проведений у цьому підрозділі аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дає нам можливість зробити низку висновків узагальнювального характеру та визначити вихідні теоретичні позиції в контексті надання характеристики соціокультурного середовища неформальних рухів молоді:

– соціокультурне середовище не є об’єктом штучного творення. Воно формується певним чином „стихійно”, тобто в єдності різноманітних складників формується певне єдине полотно з глибокою відповідністю компонентів один одному, зокрема, і єдиному соціокультурному середовищі

взагалі. Тому для розуміння специфічності цього середовища слід звернутися до вивчення його складників – і ідей, і розгортання діяльності, і впливу епохи, її настрою, особливостей історичних процесів певного періоду, і специфіки темпераменту неформала;

– у рамках нашого дослідження поняття „соціокультурне середовище” визначається як сукупність соціальних умов життєдіяльності людини; багатовимірний соціокультурний простір суспільних, матеріальних і духовних відносин, у яких існує особистість і які впливають на її свідомість, поведінку та діяльність; через соціокультурне середовище і відносини в ньому демонструються норми й цінності, черпаються загальнокультурні орієнтири, розвивається художньо-емоційна сфера, формується комплекс уявлень людини про навколишній світ і про своє місце в ньому; проявляються індивідуальні здібності і творчий потенціал особистості;

– соціокультурне середовище більшості неформальних рухів постає складним і багаторівневим феноменом, якому притаманна власна стилістика, що характеризується своєрідною модою, схильністю до колективної співтворчості, нечітко окресленою метою групової діяльності, яке діє в інтересах своїх членів незалежно від мети та характеру руху, прагненням до самореалізації, специфічним особистісним характером спілкування молодих людей (сленгом), емоційною виразністю та соціальною рухливістю. Неформальні рухи молоді зазвичай залежно від реалізації власного інтересу, об’єкта уваги й аналізу довкілля створюють власне середовище.

Висновки до розділу 1

1. В умовах нових світових впливів загострилась проблематика посиленої уваги до молоді з боку держави, участі молоді в колективних соціальних діях. Молодіжна політика України визначається системною

діяльністю держави у відносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом, коли при визначенні загальнонаціональних пріоритетів необхідно враховувати інтереси молоді, реалізацію життєвих шансів кожної молодої людини, ефективно використовувати людський потенціал і, першочергово, той інноваційний потенціал розвитку, носієм якого є молодь. У рамках нашого дослідження ми формуємо *поняття „молодь” як окрему соціально-демографічну групу, котра вирізняється за сукупністю вікових характеристик, має специфічні соціально-психологічні, соціальні, культурні особливості, що визначаються суспільним ладом, закономірностями соціалізації, вихованням в умовах певного суспільства.*

2. Результатом усвідомлення молоддю своїх специфічних потреб (щодо інших соціальних груп) і було *виникнення різноманітних молодіжних рухів, які є основою формування культури і стилю життя молоді, виконують організувальну роль взаємодії молодого покоління із старшим, залучення молоді до суспільного життя, її соціалізації в складних соціальних процесах. Успіх становлення та розвитку молодіжного руху стає запорукою побудови стабільності в суспільстві, коли молода людина усвідомлює свої можливості та користь своїх дій, поширюючи свій вплив на культуру та спосіб життя суспільства загалом.*

З'ясовано, що *„неформальні рухи”* виникли на основі суб'єктивних прагнень, інтересів і потреб молоді незалежно від того, збігаються чи суперечать їхні інтереси з інтересами суспільства. Неформальні рухи зазвичай у більшості випадків формуються на основі пасіонарної активної молоді, визначаються сучасними умовами історичного розвитку соціуму, у яких склалися реалії значного впливу неформальних рухів на суспільне життя, та їхніми можливостями створення й реалізації альтернативного варіанта соціокультурного середовища розвитку й функціонування молоді в системі соціуму.

3. Неформальні рухи молоді як об'єкт соціально-педагогічного вивчення характеризуються своїм соціальним змістом, сукупністю відносин,

способом поведінки, стилем життя. В умовах суспільно значущої спільної діяльності молодь неформальних рухів збагачується суспільним досвідом, стає особистістю як суб'єкт процесу соціалізації й виховання. Культура інтелектуальної предметної діяльності, системоутворювальним чинником якої є особистість неформальної молоді як суб'єкта культурної творчості, спрямована на створення, збереження, поширення, обмін і використання сукупності цінностей суспільства, що служать розвитку особистості. Через це діяльність неформальних рухів молоді стає механізмом стимуляції та інтенсифікації соціалізації й самовиховної діяльності молоді, яку можна розглядати як продукування власного художньо-ментального продукту, у якому присутня епатажність; як художній і філософсько-творчий рух у розбудові та аналізі соціокультурного поля.

4. Реалізація соціокультурного в неформальному русі пов'язана з особливостями функціонування та існування неформального руху. Соціальне і культурне певним чином поєднуються у впливові на діяльність і розгортання активності субкультури. Неформальна діяльність специфічно пов'язана з побутовою, типом світоспоглядання, культурним шлейфом і постійним впливом соціокультурного виміру. Особливості певного руху – його протестність чи непротестність, виявлення власної позиції в широких емоційних кордонах та із залученням власного художньо-естетичного інструментарію в соціумі, неформальній групі чи у відносинах з „великим” соціумом, походить від емоційності та естетичності. Естетично-емоційне важливо залучати при вивченні соціокультурного, адже емоційне є породженням глибинної специфічності, як і соціокультурне.

З'ясовано, що специфіка ієрархії неформальних рухів полягає в існуванні в одному неформальному об'єднанні низки рівноправних груп. Кожна з груп не визнає свого підпорядкованого становища. Через це в більшості неформальних груп про це не ставиться питання. Відносини між групами в неформальному русі впливають зі специфіки особливостей ідейного наповнення кожної підгрупи. Загальний культурний шлейф

захоплення певної підгрупи переходить і на цю підгрупу, тобто накладає певний фльор через специфіку культурного поля. Власне культурне поле може характеризувати й ментальний потяг людей з підгрупи в неформальному русі. Групи одна одну не просякають, зберігаючи незалежність через саме глибинну специфічність схвалення культурного матеріалу кожної з груп.

Основні результати дослідження, викладені в першому розділі, відображено в таких публікаціях автора [171; 173; 174; 176; 178; 179].

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ НЕФОРМАЛЬНИХ РУХІВ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА МОЛОДІ (50-ТІ РР. ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

2.1. Становлення неформальних рухів молоді як самодіяльного соціально-педагогічного явища (50 – 60-ті рр. ХХ століття)

Як було зазначено в попередньому розділі, дослідження неформальних рухів молоді знаходиться на межі кількох галузей знань – історії, історії педагогіки, соціології, соціальної роботи, культурології, психології, політології, юридичного знання тощо, що надає йому міждисциплінарний характер, дозволяє побачити проблему під різними кутами й вимагає тісної інтеграції і з боку різних державних інституцій, і вчених різних наукових галузей. Урахування зазначених особливостей дослідження, а також його соціально-педагогічного характеру зумовлюють потребу застосування цілеспрямованих підходів і методологічних принципів до проблеми неформального молодіжного руху.

Зауважимо, що соціально-педагогічний аспект проблеми неформальних молодіжних рухів у джерелах наукової літератури представлений досить фрагментарно й переважно в контексті їх розгляду як асоціальних, деструктивних явищ. Вивчення неформальних рухів як соціокультурного середовища, яке створює певні умови для соціалізації, саморозвитку та самореалізації молодого покоління, цілісно не вивчалось, що підкреслює малодослідженість і необхідність вивчення проблеми саме в цьому аспекті, її глибокого аналізу.

У контексті вивчення процесу становлення й розвитку неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді цілком логічним є застосування принципу історизму, який дає можливість дослідити генезу неформальних рухів, визначити основні етапи та особливості їх розвитку,

виявити тенденції, які спостерігаються на кожному з етапів. Відповідно, постає необхідність проведення аналізу історіографії та джерельної бази, теоретичного осмислення напрацьованого, узагальнення всього цінного, що є в історико-педагогічному досвіді в галузі вивчення історичних подій, фактів, рішень задля обґрунтування історичної періодизації становлення й розвитку неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді в 50-ті рр. ХХ – на початку ХХІ століття, визначення чинників, особливостей, формулювання головних тенденцій розвитку неформальних молодіжних рухів на кожному з виокремлених етапів, визначення їх ресурсного потенціалу з позиції соціалізації, саморозвитку й самореалізації особистості.

Виходячи із загальних принципів методології досліджень [103; 123], аналіз становлення й розвитку молодіжних неформальних рухів у соціально-педагогічному контексті потребує також застосування принципів об'єктивності, системності, комплексності, цілісності, конкретності. Принцип об'єктивності передбачає аналіз розвитку неформальних об'єднань у тій дійсності, якою вона є насправді, урахування світоглядних тенденцій, які спостерігалися в досліджуваній період. Принципи системності, комплексності й цілісності дозволяють поєднати окремі процеси та властивості, пов'язані зі становленням і розвитком неформальних молодіжних рухів, в одне ціле, визначити взаємозв'язок і взаємозумовленість цих явищ у конкретному суспільстві і світі загалом. Застосування принципу конкретності дає можливість здійснити детальний аналіз умов, у яких відбувалося становлення неформальних молодіжних рухів, виокремити основні особливості їхнього розвитку в певний історичний період, чинники, які мають суттєвий вплив на цей процес.

Саме за таких умов, які передбачають урахування міждисциплінарного підходу, особливостей соціально-педагогічного дослідження, використання дослідницьких принципів об'єктивності, конкретності, системності, цілісності, комплексності, історизму, зокрема, застосування історико-хронологічного методу дослідження і, відповідно, проведення

історіографічного аналізу, процес вивчення становлення й розвитку неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді набуде єдності й узгодженості, відобразатиме реальний стан досліджуваної проблеми.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що процес накопичення знань про неформальні рухи молоді відбувався в кілька етапів, що зумовлені умовами історичного розвитку соціуму, у яких склалися реалії значного впливу неформальних рухів на суспільне життя та їхніми можливостями створення та реалізації альтернативного варіанта соціокультурного середовища розвитку й функціонування молоді в системі соціуму. У контексті зазначеного постає необхідність періодизації історіографічних досліджень для того, щоб виявити напрям розвитку наукової думки на кожному новому етапі вивчення середовища, до якого приходить неформальна молодь. Це дозволить зрозуміти суспільні культурні процеси, які відбувалися на певному етапі розвитку неформальних молодіжних рухів і в історико-педагогічному, і соціально-педагогічному аспектах.

До основних *критеріїв* періодизації дослідження неформального руху як соціокультурного середовища молоді належать:

– соціально-історичні, соціально-психологічні, соціально-економічні та соціально-культурні події у світі, що впливають на свідомість, поведінку та діяльність неформальної молоді;

– погляди вчених різних наукових галузей на проблему вивчення неформальних рухів як соціокультурного середовища, яке створює певні умови для соціалізації, саморозвитку й самореалізації молодого покоління;

– соціально-педагогічні умови визначеного історичного етапу розвитку суспільства та соціуму, у якому існують, діють, розглядаються певні неформальні рухи.

Беручи до уваги означене вище, пропонуємо *власний підхід до періодизації* вивчення історії становлення й розвитку неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді.

Перший етап (50 – 60-ті рр. XX століття) – період появи й зародження неформальних рухів молоді і становлення основних напрямів, змісту та форм їхньої діяльності; дослідження неформальних рухів молоді як самодіяльного соціально-педагогічного явища. За спрямованістю поглядів, дій і проявів неформальні рухи цього періоду поділені на групи: іміджеві, протобайкерські, рокерські, фендом, антисоціальні, світоглядні.

Другий етап (70-ті рр. XX століття) – це період, упродовж якого відбувався подальший розвиток і певні переформатування змісту культури й діяльності неформальних рухів; поширення неформальних рухів як чинника соціального виховання молоді. У тісному зв'язку зі специфікою епохи і відповідно до внутрішнього наповнення можна виокремити такі групи неформальних рухів: світоглядні, фендом, рок-рух, байкерські і спортивні, суспільно-політичні.

Третій етап (80-ті рр. XX століття) – у цей період неформальні рухи молоді стали значущим засобом еволюційного оновлення суспільства та його трансформації, зростає їхня участь у формуванні специфічного культурного простору. Цей процес пов'язано саме з кардинальними змінами в суспільстві, руйнуванням старого устрою та формуванням нового. У зазначений період набули поширення рок-рух, фендом, світоглядні, музичні, спортивні, політизовані, антисоціальні неформальні рухи, неформальні рухи Японії як автономне явище.

Четвертий етап (90-ті рр. XX – початок XXI століття) – період трансформації суспільно-політичних, соціально-економічних та ідеологічних процесів, що, безумовно, вплинули на специфіку соціокультурної ситуації в молодіжному середовищі, відображаючи проблеми, характерні для сучасного суспільства. На цьому етапі окреслено такі напрями розвитку неформальних рухів: кіберспрямовані, індустріальні, іміджеві, урбаністичні, постмодерні, механістичні неформальні.

Перш ніж перейдемо до ретельного розгляду становлення й розвитку неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді, розкриємо

загальні передумови їх виникнення, які, виходячи з аналізу джерел наукової літератури (К. Петровська [147], К. Плоский [151], Т. Черкашина [220], С. Чернета [221]), можна поділити на соціально-історичні, соціально-психологічні, соціально-економічні та соціально-культурні.

Щодо *соціально-історичних передумов* зазначимо, що періодом початку активного розвитку неформальних рухів молоді прийнято вважати кінець 40-х рр. ХХ ст. Але передісторія цього явища, за сучасно визначеними ознаками субкультур, досить давня. Її можна простежити з ХІХ ст., і навіть раніше. Вони поставали як перша генерація несистемної культури типу неформальних рухів.

Передісторія неформальної активності в сучасному її розумінні простежується в першій половині ХХ ст. і отримує потужний розвиток у другій половині ХХ ст. Подальший розвиток неформальних рухів післявоєнного періоду був означений поєднанням соціального й культурного наповнення в більшому симбіозі, ніж це було до цього періоду. На неформалів почали більш сильно впливати суспільно-політичні процеси, що відбувались у різних країнах з наявною специфікою. При цьому „велике” суспільство й неформальні рухи вступали в більш тісний контакт один з одним.

Можна простежити цікаву особливість реакції офіційних кіл зовсім різних країн. І на Заході, в Америці, і в СРСР та Україні простежується спроба пов'язати діяльність неформальних рухів у власній країні з ідеологічними „диверсіями” супротивника. Також можна порівняти і боротьбу державницької ідеології з космополітизмом у СРСР, і політику маккартизму в США.

Цікавою особливістю появи, формування й розвитку неформальних рухів у світі є те, що схожі неформальні групи з'являлись у різних країнах в один період за відсутності зв'язків один з одним, але мали велику схожість. Вона виявлялась у відповідності загального потенціального напрямку

активності представників, стилістики зовнішності, захоплення і спрямованості діяльності та захоплень [221].

Великий вплив на розвиток неформальних рухів в Україні та СРСР мала Друга світова війна (1939 – 1945 рр.). У СРСР, зокрема в Україні, носіями неформальних рухів зазвичай були представники дітей радянської номенклатури, або діти політичного та економічного керівництва країни. А в країнах світу до них часто воліли представники робітничої молоді, що сприймали деякі тенденції в суспільстві, як певний особистісний і класовий виклик. На розвиток неформальних рухів у деяких країнах світу впливала певна загальнонаціональна депресія у зв'язку з утратами колоній, активізацією еміграційних процесів, агресивною політикою власної держави, з одного боку, та з іншого – з економічним зростанням у більшості держав та підвищенням економічного стану в окремо взятих молодих громадян і збільшення в них кількості вільного часу після Другої світової війни.

Розвиток історії суспільних процесів і неформальних рухів в Україні та СРСР, як і в усьому світі, після закінчення Другої світової війни позначився своїми новими напрямками. Крім неформальних рухів виникли політичні протестні організації молоді нової генерації. Але ця політична опозиція була репресована, на відміну від неформальних рухів, що зароджувалися і розвивалися в цей період, через їх показну аполітичність.

Причинами появи неформальних рухів є і спад ідеологічного заряду офіційної пропаганди серед молоді, і певна зміна психологічних особливостей сприйняття всього, що оточує, у післявоєнної молоді. А опозиційність неформальних рухів складалась із критичної налаштованості, відповідно: до „американської мрії” і до радянського способу життя в Україні та СРСР. Часто процеси розвитку неформальних рухів у різних країнах світу мали близькі риси, при цьому, не маючи ніяких засобів не те що співробітництва, а навіть спілкування.

У системі нагнітання істерії несприйняття і критика довкола неформальних субкультур того часу схожі в тих країнах, де вони існували та

розвивались. В Україні неформалів критикували за захоплення чужою культурою і ледарство [151].

Отже, можна простежити тенденцію, що виклик суспільству, на якій наголошено в неформальних рухах в різних державах, сприймався як виклик, замах на традиційні цінності певної країни. Вони часто негативно сприймалися і владою, і суспільством своїх країн. Системі ставлення до неформальних рухів та їх членів у різних державах відповідали й суспільні та офіційні реакції на ці неформальні рухи.

Соціально-психологічними передумовами виникнення неформальних рухів є потреби в захисті, запобіганні чи подоланні конфліктів, приналежності до певної групи, пошуку сенсу життя й можливостей самореалізації, емоційно насиченому спілкуванні, отриманні задоволення від участі в певних подіях, бути частиною спільної справи, позбутися самотності, знайти відвертість і щирість у відносинах з однолітками, теплу і дружню підтримку тощо. Зазначені передумови дають можливість помітити тенденцію, що створення неформальних рухів з позиції їх розгляду саме як соціокультурного середовища має на меті розвиток самосвідомості, підвищення адаптивних здібностей до сучасного життя, підкреслення значущості індивідуальності, культ протесту проти несправедливості і брехні, боротьбу за власні права тощо [51; 136].

Отже, соціально-психологічні передумови виникнення неформальних молодіжних рухів пов'язані з тим, що такі рухи є своєрідними способами самовираження й захисту, засобами підкреслення молодою людиною своєї індивідуальності, прагненнями до усвідомлення ціннісно-сміслових орієнтирів свого життя. Важливою особливістю є соціально-психологічний феномен, виражений емоційним залученням особистості до групи в процесі міжособистісних стосунків [136].

Соціально-економічними передумовами становлення неформальних молодіжних рухів можна назвати такі, як порушення соціального самопочуття й соціальних сподівань молоді, зумовлені певними соціально-

економічними процесами, які викликають протест з їхнього боку: соціальна диференціація, загострення поляризації, декларативність прав і свобод, непродуманість та помилки соціально-економічних реформ тощо. У контексті таких обставин неформальні молодіжні рухи постають у ролі інститутів впливу на владу і спрямовані на коригування суспільного розвитку, надаючи владі можливість проаналізувати, оцінити свої практичні дії та здійснити їх корекцію [45].

Соціально-культурними передумовами виникнення неформальних об'єднань є прагнення молоді до самодіяльності в контексті необхідності задоволення ними потреби у вільному самовираженні на тлі педагогічного формалізму в організації виховної роботи, жорсткої регламентації діяльності; прагнення до прояву самостійності, задоволення інтересів, визнання, спілкування, самореалізації через творчість [114]. За наявності проблемних взаємин у сім'ї, невідвідування закладів позашкільної освіти, неформальне середовище може набувати статусу чи не єдиного середовища соціалізації особистості, прийняття нею системи його цінностей [137].

Отже, у соціально-культурному контексті особливістю виникнення неформальних молодіжних рухів є те, що вони як певний епізод в історичному становленні, який характеризуються наявністю самобутньої культури, дозволяють вивчити процеси диференціації й інтеграції загальної культури загалом, спираючись на те, що молоде покоління відходить від певних культурних традицій, реалізує власні моделі поведінки та самовираження й тим самим може збагачувати та оновлювати загальну культуру, стимулювати її розвиток [113].

Визначившись з передумовами виникнення неформальних молодіжних рухів як соціокультурного феномену, перейдемо безпосередньо до реалізації завдань цього підрозділу, які пов'язані з аналізом наукових джерел щодо появи й зародження неформальних рухів молоді, становлення основних напрямів, змісту та форм їхньої діяльності; дослідження неформальних рухів молоді як самодіяльного соціально-педагогічного явища – *Перший етап* (50 –

60-ті рр. ХХ століття). У цей період відбулась значна інтенсифікація соціальних процесів у суспільстві. Вона стала можливою через низку чинників історичного розвитку того часу. У ній знайшли відображення політичні, економічні, соціальні, культурологічні події життя навколишнього світу. Щодо історичного розгортання характерних якостей кожного з неформальних рухів, процесів, які відбивались на неформальних рухах, характерним був вплив викликів тогочасного суспільно-політичного життя в різних країнах світу на активну молодь.

Різні суспільно-політичні події (війна у В'єтнамі, холодна війна, комуністичний рух, емансипація, рух зелених, сексуальні революції в різних країнах), економічні та культурологічні процеси (подальша науково-технічна революція, поширення й розвиток нового авангардного мистецтва, різні глобальні економічні та екологічні проекти й проблеми) впливали, а часто і формували порядок денний неформальних рухів. На активність неформалів впливали прискорення комунікацій і процеси глобалізації. Кожна з цих великих скупчень подій, з наявною специфікою впливала і проявлялась тоді, коли зачіпала соціокультурне середовище певного неформального руху. Деякі з цих проблем могли взагалі майже повністю формувати певний неформальний рух чи не впливати на нього взагалі. Відмітимо, що в цей період часто зв'язок історичної події й неформального руху був доволі сильним і часто формував його. Отже, зазначений період важко уявити без неформальних рухів.

Часто в період 50 – 60 рр. ХХ ст. процеси розвитку неформальних рухів і в СРСР, і в Україні, і в США, і в Британії, Чехословаччині, Нідерландах, Японії, навіть у Конго і Демократичній Республіці Конго та інших країн мали близькі риси, при цьому, не маючи жодних засобів не те що співробітництва, а навіть спілкування. Через процеси глобалізації, що в цей період розпочинаються, розгортається комунікація між суспільствами, державами і культурами. Зазначений період характеризується розвитком різних

неформальних рухів, у рамках яких існували певні субкультури [126; 147; 151; 220; 221], основні типи яких представлено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Неформальні рухи молоді (50 – 60-ті рр. ХХ століття)

Неформальні рухи	Субкультури
Іміджеві неформальні рухи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Стиляги 2. Теди 3. Моди 4. Камінако-дзоку 5. Сапери
Байкерські	<ol style="list-style-type: none"> 1. Гризери 2. Регери 3. Чорні куртки 4. Тон-ап бої 5. Босодзоку
Рок-рух	<ol style="list-style-type: none"> 1. Рок-н-рольщики 2. Металісти 3. Класичні 4. Справжні (Трушні)
Фендом	У цей період єдиний рух
Антисоціальні	<ol style="list-style-type: none"> 1. Пенітенціарна субкультура 2. Хулігани 3. Сукебан
Світоглядні неформальні рухи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Хіпі 2. Їппі 3. Бітники 4. Провос

В Україні в 50 – 60-ті рр. ХХ ст. отримали розвиток стильяги, рок-н-рольщики, металісти, класичні рокери, фендом, хіпі, пенітенціарна

субкультура, хулігани. Щодо їхнього становища в суспільстві спостерігалися спроби контролю й нагляду за ними, часто спроби впливу чи нейтрально-байдуже ставлення до деяких з них з боку суспільства й держави.

У країнах Європи набули розвитку теди, моди, новос, провос, регери, чорні куртки, металісти рок-н-рольщики, класичні рокери, фендом, хіпі, пенітенціарна субкультура, хулігани. Щодо їхнього становища в суспільстві спостерігалось і відсторонення суспільства від них, і вороже сприйняття.

У США зазначений період характеризується існуванням таких неформальних молодіжних рухів, як гризери, металісти, класичні рокери, фендом, хіпі, іппі, бітники, пенітенціарна субкультура, хулігани. Активність неформальних рухів викликала значний суспільний резонанс і широкий діапазон оцінок у суспільстві від ультра негативного до мега позитивного.

У Японії існували камінако-дзоку, босодзоку, сукебан, рок-н-рольщики, пенітенціарна субкультура. Неформальні рухи в цій країні теж сприймались неоднозначно.

Зауважимо, що групу неформальних іміджевих рухів – зют-сьют, свінгюгенд, такеноке-дзоку, стиляги, новос, сапери, пожарки, зазу – об'єднував певний богемний спосіб життя, загальний стиль у одязі і зовнішності та музичні вподобання й інтереси – джаз, пізніше рок-н-рол. Вони часто негативно сприймались і владою, і суспільством своїх країн. Системі ставлення до неформальних рухів та їхніх членів у різних державах відповідали і суспільні та офіційні реакції на ці неформальні рухи – засудження у СРСР, в Україні, фактична заборона у США.

Загалом системи нагнітання істерії довкола неформальних іміджевих субкультур того часу схожі в тих країнах, де вони існували та розвивались. У Британії образ теді-боїв і теді-герл критикувався за „виклик” англійському образу [243]. У СРСР, в Україні стиляг критикували за захоплення чужою культурою й ледарство. У радянській сатиричній пресі образ стиляг підпадав під низку нищівних випадів [31, с. 149 – 150]. У США зют-сьют критикували за чужий стиль, а потім і за небажання проходити службу в армії США [126].

У Конго за часи президента Мобуту Сесе Секо сапери почали діяльність проти курсу влади за відмову від європейського одягу й повернення до аутентичного африканського стилю [129]. У Японії зароджувався рух дівчат (і хлопців), що пішов у розріз з традиційним уявленням про жінку в Японії (щоправда, він не переріс у неформальні рухи через мілітаризацію Японії і пропаганди часів імператора Хірохіто) [207]. У США в 60-ті роки різні неформальні рухи часто звинувачували у зв'язках з СРСР, так само, як у СРСР неформальні об'єднання обвинувачувались у зв'язках з США.

Таким чином, можна простежити тенденцію, що виклик у *іміджевій сфері*, на якій наголошувалось у цих неформальних рухах, у різних державах, сприймався як виклик, замах на традиційні цінності певної країни і відповідь на нього, розгорталась через традиційні консервативні інструменти певної країни. Загалом простежується тенденція протистояння нових віянь, які сприймали як замах на традицію, а в принципі й ідеологію та несприйняття авангардного в рамках певного традиціоналізму.

Отже, неформальні молодіжні об'єднання в 50 – 60-ті рр. ХХ ст. становили сукупність різноманітних самодіяльних течій, що утворювалися за певними музичними стилями і смаками, ідейними орієнтаціями, з метою задоволення своїх соціально-культурних інтересів. Їхня поява була спричинена несприйняттям молоддю наявних соціально-економічних систем, суспільних і духовних цінностей, всеохоплювальною цензурою, забороною, засудженням чи недоступністю певних напрямів розвитку літератури і мистецтва, неможливістю прояву молодіжних ініціатив, утворення молодіжних клубів, непідконтрольних владі, тощо [75].

Розглянемо зазначені особливості виникнення неформальних молодіжних рухів у цей період більш детально на конкретних прикладах.

Так, у Британії і пізніше в Конго в кінці 50-х рр. з'явилися неформальні рухи, які за своїми характеристиками були схожі на іміджеву групу неформальних рухів – *теди і сапери*. Але в тедів була ще помітна увага до рок-н-рол музики, що ріднило її з уже новою групою: неформальні рухи, що

об'єднувались довкола рок-музики. Але за своїм виявом себе вони належали до обох груп неформальних рухів. Це було певним чином характерним і щодо модів. Але відмінність полягала в тому, що представниками неформального руху тедів, її кістяком були саме представники робітничого класу, на відмінну від потужної групи дітей номенклатури в інших неформальних рухах іміджевої спрямованості того часу [265]. Поява тедів у Британії була пов'язана з вихором чинників, серед яких можна виділити підлітковий бунт у Британії в кінці 40-х – на початку 50-х років. У цей час нове покоління вже заявляє про себе як про потужну силу, але такі заяви не мали системного вигляду. Отже, на авансцену Англії вийшло угруповання мотивованих і самомотивованих молодих людей з робітничого класу. Це було спробою виявлення себе й викликало відповідну реакцію з боку влади і суспільства [243 с. 268 – 270].

З часом зі зміною ситуації в країні субкультура тедів змінилася, і вони стали попередниками модів. *Моди* – це британська субкультура, що розвивалась у зазначений період. Вони ввібрали в себе стильність тедів, певним чином видозмінивши його [49]. На це значно вплинула соціально-економічна ситуація в Британії 60-х років. Пройшла друга хвиля економічного зростання в Британії, країна оговтталась після зміни свого статусу в міжнародних відносинах – утрата колоній і втрата лідерства в англomовному світі, яке перейшло до США. У цей час, завдяки економічному зростанню в країні, у широкого загалу молоді з'явилась деяка кількість грошей, яку вони, як і теди, стали витратити на себе [243; 266]. Початковий рух модів першої хвилі відрізнявся увагою до близькою їм по духу музики – джазу, у якій, проте, у той час увага молоді звертається до нового на той час жанру музики рок-н-ролу. Цей рух був доволі сильно зосереджений на іміджевому боці. Американські виконавці джазу і рок-н-ролу користувались значною популярністю, але в Британії почалось швидке створення власної сцени. І це вже були елементи формування субкультури модів другої хвилі [98, с. 101 – 104]. Об'єднання модів з самого початку було не політичним, а

іміджевим. Конфронтація з субкультурою рокерів також стає його прикметною рисою, хоча кардинальні проблеми в різниці між цими неформальними рухами складно провести. Але їхні зіткнення 1965 і 1966 року стали доволі популярними темами у висвітленні британських ЗМІ того часу [49; 266]. Із самими неформальними рухами під кінець 60-х пройшли великі зміни. Через значну популяризацію хіпі багато музичних колективів, що грали музику в стилі модів, переходять до стилістики хіпі. За ними пішла й частина представників субкультури. Інша ж частина представників молодіжного неформального руху модів радикалізувалась – почала носити підкреслено не схожий на хіпі одяг, та відходячи й від інших їх особливостей. Таким чином починає формуватись субкультура скінхедів [49; 266].

Розвиток історії суспільних процесів і неформальних рухів в УРСР, як і у всьому світі, після закінчення війни позначився своїми новими напрямками. Розвивався неформальний рух *стиляг*. Відмітимо, що значна кількість стиляг походила з привілейованих прошарків населення, що надавало можливість сприймати і звинувачувати їх як певних мажорів. Але іноді й робітники входили у неформальні рухи стиляг. В останніх було менше можливостей придбати чи достати речі для „стилю”, тому вони модернізували радянський ширвжиток чи робили певні речі власноруч [279, с. 60 – 69]. У „безстановому” суспільстві, до якого прийшов Радянський Союз, відмінності між людьми ставали не такими чіткими, але зберігалась нерівність можливостей доступу до певних благ. Виникав феномен тяжіння менш забезпечених верств населення до особливостей і стилю більш забезпечених верств населення [217, с. 57 – 58]. Загалом у період правління М. Хрущова відмічено збільшення уваги держави до дозвілля населення. Перш за все, на комсомол покладались завдання організації дозвілля населення. Також у цей час збільшувалось увага до забезпечення культурного й дозвіллевого сектору держави. Керівництво держави за тих часів прагнуло створити певну радянську „систему споживання”, а боротьбу зі стилягами намагалось

покласти на суспільство через різні громадські „силові структури” (громадські правоохоронні дружинні та інші подібні організації) і на комсомол [217, с. 57 – 69]. Карикатуру на стиляг будували таким чином, щоб викликати почуття жалю й зневаги до них. Але, що парадоксально, зусилля викривачів сприяли потраплянню елементів цього неформального руху в периферійні регіони. Бо саме ці картинки містили елементи стилю цього руху, вони слугували для певної групи молоді зразками стилю й таким чином сприяли поширенню ідей неформального руху [80, с. 42].

Значні зміни в уявленні про „закордон” у СРСР відбулись після Московського фестивалю молоді, що проходив улітку 1957 року. У радянських людей було значно змінено образ іноземців і з соціалістичного табору, і з капіталістичних країн. Досить часті випадки міжособистісного контакту надали змоги людям з подивом відмітити і сприйняти факти, що жителі соцтабору не завжди прихильні і сповнені любові до СРСР як країни, а коли у той час жителі капіталістичних країн не завжди „одурманені” капіталістичною пропагандою. Але це не гарантувало, що вони зможуть перейти до засудження капіталізму і переймуться соціалістичною ідеологією. Під час фестивалю люди отримали багато можливостей надання оцінок як манерам поведінки іноземців, так і їхніх речей, одягу і стилю [270]. І можна припустити, що було придбано багато речей іноземного виробництва, що значно вплинуло і на субкультуру стиляг. Адже „дістати” іноземні речі було часто проблематично. Їх могли „діставати” в портових містах чи на чорному ринку.

Після Другої світової війни семирічна окупація Японії американською армією значно відкрила уявлення про американську культуру для японців. Післявоєнне покоління прагнуло компенсувати труднощі життя яскравим соціокультурним середовищем, яке вони формували. Батьки цьому часто сприяли. Це дещо схоже на початок функціонування субкультури стиляг у СРСР. У Японії захоплення джазом, а потім і рок-н-ролом мало доволі потужну соціальну базу. Чоловіки одягались у стилі Елвіса Преслі, жінки –

Мерлін Монро, та всі вивчали західну культуру. Почала формуватись нова субкультура – *такеноко-дзоку*. Між першим і другим рухами почали розвиватися конфлікти. Представники першої хвилі іміджевих неформальних рухів Японії вважали, що представники другої хвилі поверхово вивчають західну культуру. Проте *такеноко-дзоку* популяризується в суспільстві. У певні часи центральні вулиці міст перекривали для автомобільного руху, і на них починали танцювати *такеноко-дзоку*. Це сприяло туризму, заохочувало споживання та сприяло відпочинку молоді. Як згадувала одна з учасниць цих субкультур, через початок і рутинність роботи у великому місті в неї не було подруг. Проте коли вона побачила танцюючих *такеноко-дзоку*, вона залучилась до них, і з тих пір її соціальне життя і соціокультурна активність значно поживались [81, с. 185 – 192].

Отже, іміджеві неформальні молодіжні рухи в 50 – 60-ті рр. ХХ ст. у СРСР як соціально-педагогічне самодіяльне явище становили дозвіллево-ідеологічну субкультуру, для якої були характерні запозичення елементів зовнішньої стилістики, фрагментів соціально-поведінкових практик, певний тип мислення, пов'язаний з прагненням відстоювати певні ідеали й цінності [25]. Соціокультурна самодіяльність зазначених молодіжних рухів збагачувала й оновлювала наявний на той час у країнах домінантний культурний комплекс і прагнула вийти з оточення продиктованих офіційною владою суворих рамок.

Доволі помітною тенденцією в розвитку іміджевої групи неформальних рухів того часу було їх згасання. У цей період тенденції згасання виявлялись своєрідно. Почав активно розвиватись рок-рух, активно розвиваються інші неформальні рухи. На початок 70-х років загалом ці іміджеві рухи певним чином застаріли. Їхня неформальна активність уже не задовольняла соціокультурні запити пасіонарної молоді. Ці рухи виявились стійкими лише в таких країнах, як Конго, де рух саперів зберігається й у 10-ті роки ХХІ століття [129, с. 69 – 74].

Поступово починають створюватися нові неформальні рухи неіміджевої спрямованості. Ці рухи створювались довкола рок-культури. У цей же історичний період значно поширювалися *рухи протобайкерів*. Великий вплив на формування протобайкерів мали їхні попередники – групи субкультур мотоциклістів різних країн. Однією з основних характеристик представників неформальних рухів протобайкерів, як і їх попередників, була брутальність. Загалом зауважимо, що до протобайкерства проявляли схильність усі „брутальні” неформальні рухи того часу. Гризери, регери, рокери, камінако-дзоко, чорні куртки, новос, теди, босодзоку – усі вони воліли до мотоциклетної техніки.

У протобайкерів-гризерів існувало багато схожих субкультур за кордоном. У Британії – рокери, у Швеції – регери, у Франції – чорні куртки, у Японії – камінародзоку, що потім трансформувались у босодзоку. Схожі рухи існували в Австралії, Новій Зеландії, у ЮАР, Мадагаскарі, Нідерландах [265; 268, с. 131 – 142]. Заходи які організовували і проводили такі неформальні рухи, мали суспільний резонанс. Так, нідерландська субкультура нозем, що пізніше трансформувалася в контркультуру провос, доволі сильно впливала на суспільне життя Нідерландів у 60-ті рр. Однією з найвідоміших їхніх дій були протести проти весілля принцеси Нідерландів з аристократом, колишнім членом гітлерюгенду і офіцером вермахта. Вони поширювали чутки про свої можливі провокації, спрямовані дії на зрив весілля, що й викликало значний резонанс у суспільстві країни. І дійсно, ними було зчинено кілька провокаційних дій. Поліція не змогла завадити їм, але потім розшукала деяких представників провос і жорстоко побила. Це, своєю чергою, викликало хвилю невдоволення в нідерландському суспільстві. Від відомих у країні представників інтелігенції, поетів лунали заклики провести незалежне розслідування дій поліції. Крім цих подій, субкультура провос проводила самостійно і брала участь ще в багатьох різноманітних заходах. Проте в 1968 році через внутрішні та зовнішні причини об'єднання саморозпустилося [251; 259].

На початку 60-х рр. ХХ ст. у США почала розвиватися субкультура *гризерів*. Формування *гризерів* у США почалось через протести проти традиційних соціальних поглядів того часу, певних проблем у працевлаштуванні молоді, невдоволення тогочасною попкультурою [260, с. 43 – 47]. Сама субкультура жорстко критикувалась у ЗМІ країни.

У Франції подібним до *гризерів* була субкультура „*чорних курток*”. Сприйняття цього об’єднання в країні змінювалось у різні періоди історії. Так, у 1965 році після хуліганських акцій у ЗМІ лунали різні звинувачення й критика на їхню адресу, субкультура в той час утратила популярність. Але в 1973 році, з виходом американського фільму на цю тематику, у якому образ *гризера* подавався як сміливого і відданого друга, сприйняття „*чорних курток*” у суспільстві Франції дещо пом’якшилось [268, с. 44 – 51]. До того ж певні елементи моди *чорних курток* дизайнери стали вводити як модні тенденції стилю зовнішності молоді.

У Японії субкультура *камінародзоку* (подібне до *гризерів* і „*чорних курток*”) формувалася за принципом побудови банд. Справжнім випробуванням для суспільства стали голосні звуки під час їх мотоперегонів уночі. Справа дійшла до заборони групових перегонів. Це об’єднання спочатку було майже повністю чоловіче, а пізніше, із забороною чоловічих об’єднань – банд, почали формуватися їм подібні жіночі об’єднання [81, с. 194].

Інша субкультура, що мала спільні риси з *гризерами*, виникла в Японії в 50-ті роки. Вона отримала назву *сукебан*. Представниками цієї субкультури були молоді дівчата. Вони збирались у промислових районах чи в місцях інфраструктури (мости, хазяйські споруди, будівлі тощо) і були озброєні лезами для самозахисту. Навіть *якудза* (японська мафія) ставились до них з повагою, а місцеві кримінальники старались підтримувати з ними добрі стосунки. Щодо зовнішніх проявів, представниці субкультури *сукебан* були підкреслено жорсткими, брутальними і грубими. Потім їхня естетика брутальності вплинула на жіночі байкерські банди Японії *босодзоку* [81,

с. 95]. У Японії, особливо на початковому етапі активної діяльності неформальних рухів, поруч існували дві протилежні види жіночих субкультур. Показна брутальна і показна інфантильна (за типом карамельних лоліт).

В Англії до протобайкерських субкультур належали *тон-ап бої*, об'єднання яких потім переросли в рокерів [243, с. 264 – 267]. Етимологія виникнення назви „рокери” не походить від назви музичного жанру, а впливає від захоплення мотоциклами.

Між тедами й рокерами відбувались зіткнення, але чітку причину їхнього конфлікту навіть знавці субкультури рокерів не наводять. Скоріш неестетичне сприйняття великих мотоциклів і мопедів один в одного чи вікова різниця, адже в середньому рокери були приблизно на п'ять років старше теді-боїв [49]. Про останніх можна сказати, що це була специфічна субкультура ще й у плані певного поєднання елементів іміджевих субкультур того часу (типу стиляг) і новітніх брутальних субкультур типу гризерів. Деякі дослідники наводять теді-боїв як схожу до гризерів субкультуру та її аналог у Великобританії [266].

Основними характеристиками протобайкерських неформальних молодіжних об'єднань як самодіяльного соціокультурного явища стали незадоволеність наявним несправедливим суспільним устроєм, відсутність довіри й розчарування в наявних у суспільстві державних інституціях, які мають безпосередній вплив на розвиток тих чи тих соціокультурних процесів, абсурдизація певних дій з боку представників офіційної влади.

Серед світоглядних неформальних рухів не можна обійти в межах нашого дослідження субкультуру *xini*, яка зародилась у США. Великий вплив на неї мали й тогочасна зовнішня політика та соціально-політичний стан у країні. Субкультура хіпі отримала потужний розвиток і подальше поширення та чималу відомість по всьому світу. У 60-ті роки субкультура хіпі дуже впливає на суспільно-політичні процеси в США [126]. Субкультура хіпі постає в тісному зв'язку з субкультурою бітників, і часто вони існували в

тісному зв'язку. Хіпі особливо виявило себе й у суспільно-політичному ключі, протестуючи проти війни у В'єтнамі. У культурологічній площині вони сильно впливали на тогочасне мистецтво. І в суспільних процесах, і в нових суттєвих проблемах субкультура хіпі була тісно пов'язана з так званою „кислотою революцією” [238]. До значних проблем хіпі відносять проблему наркоманії [262, с. 380 – 385]. Також у рамках хіпі часто проходили процеси, що різко суперечили суспільній моралі того часу (сексуальна революція). З субкультурою хіпі було пов'язано багато інших субкультур, котрі мали з ними різні відносини, наприклад, субкультура – панки, у Британії, часто формувалась і як протест проти хіпі, і навпаки з рядів субкультури модів, певна кількість людей пішла в субкультуру хіпі. Існує думка, що бруталність панка була зокрема пов'язана з бажанням дистанціюватись від хіпі [266]. Субкультура хіпі мала значний вплив на суспільно-політичні процеси в США та часто йшла поруч з іншими протестами – боротьбою екологів (день землі), боротьбою темношкірих за їхні права, антивоєнними виступами. Отже, вивчення хіпі як субкультури є важливим завданням будь-якого історичного та соціального дослідження.

Наприкінці 60-х років на території України з'являються перші групи хіпі. Це переважно були спроби копіювання західних хіпі з їхньою ідеологією, музикою. Проте вже діяльність перших вітчизняних груп хіпі мали риси чітко вираженого соціального протесту, самих принципів суспільного ладу й неприйняття окремих проявів суспільно-політичного життя, обурення наявними порядками та інститутами влади взагалі, виступи проти певних тенденцій у їхній політиці [5, с. 129].

Аналіз архівних документів загального відділу ЦК Компартії України засвідчує, що особи так званої групи „хіпі” в Києві, Львові висловлювали незадоволення радянським ладом [269, арк. 42], характерними рисами діяльності членів цих груп було сліпе захоплення всім західним, ігнорування правил соціалістичного проживання [271, арк. 46], активні учасники групи

хіпі в Черкасах поширювали негативну інформацію про діяльність КПРС та комсомолу, вихваляли західний спосіб життя [271, арк. 58 – 59].

З середини 60-х років субкультура хіпі згасає. Щодо наркотиків навіть ті, що були їх масовими поширювачами („веселі пустуни”), зазначали про необхідність зміни діяльності. Відповідно до визначення особливостей існування субкультури хіпі можна зробити висновок: на хіпі значний вплив здійснила кислотна революція, різні східні вчення і рок-музика, дуже часто вони були тісно з ними пов’язані; хіпі на цьому етапі своєї історії активно включалися в супротив щодо політики влади; хіпі брали активну участь у протестній діяльності суспільства і часто діяли поруч з іншими об’єднаннями, що брали участь у протестах (акції „зелених”, рок-руху, іппі проти війни, проти забруднення довкілля, проти адміністративного переслідування і стеження за громадянами).

Загалом зазначимо, що світоглядні неформальні об’єднання молоді в соціокультурному контексті, як і протобайкерські, висловлювали соціальний протест щодо неявного суспільно-політичного ладу, піднімали на поверхню особливо гострі проблеми соціально-економічного, суспільно-політичного, екосоціального характеру, відстоювали соціальні, економічні й культурні права і свободи.

Поряд з формуванням і розвитком іміджевих, байкерських, хіпі рухів, з кінця 50-х років розпочинається хвиля субкультур, основою яких постає сучасна і нова на той час музика. Захоплення певної кількості молодих людей джазовою музикою і рок-н-ролом, батьківщиною яких були США, привело до того, що почали створюватися власні рок джаз групи і ансамблі в багатьох країнах світу.

Жанр *рок-н-ролу* запозичив і успадкував з джазової музики багато своїх елементів. Схожість виявлялася і в специфіці активності (джерем-сейшен спочатку зародився в різновиді джазу бі-боті), і в експресивності музикантів. Самі музиканти бі-боту напряду не буди пов’язані з бітниками як субкультурою і напрядом у поезії (біт поезія), але їх часто порівнюють. Сама

субкультура бітників потужно впливала на соціокультурні процеси тогочасних США [130]. Між джазменами і рок-н-рольщиками з початку виникали певні непорозуміння, у руслі конфлікту „батьки і діти”. Для нового покоління старі пісні й музика вже не відповідали їхнім запитам, для старого покоління нова музика здавалась недосконалою. Подібні приклади конфліктів були на той час і в СРСР. Несприйняття нової музики йшло і з боку прихильників академічної музики, і з боку радянського джазу. Можна порівняти негативні висловлювання щодо рок-н-ролу в США та в СРСР. У цей час відбувалося зародження і становлення рок-н-ролу як жанру в багатьох країнах світу. У принципі на той період у США в естраді встановився певний сталий баланс стилів у музиці, але він уже не влаштовував власне нове покоління. Починається популяризація нової музики не через радіостанції чи офіційні інститути, а через те, що молоді люди самі починають добувати нову музику, шукати її [280, арк. 8 – 10].

Отже, у соціально-педагогічному контексті відповідні рухи слугували своєрідним соціокультурним осередком творчої самореалізації молоді, задоволенням за допомогою музичного мистецтва її духовних потреб, які офіційна культура на той час не давала можливість реалізовувати.

Можна навести такий приклад розвитку зазначених неформальних молодіжних рухів як самодіяльного соціокультурного явища, яке мало вплив на офіційну культуру і засуджувалося з боку державних структур. При цьому органами державної влади здійснювалися спроби його контролю. У червні 1951 року в ефірі американського радіо пройшла перша передача „Moonday show”, у якій почали лунати ритм-енд-блюз. З 1952 року почались фестивалі цієї музики. І з самого початку на них споглядалися хуліганські конфлікти. У США з самого початку існування починається засудження нового жанру і його критичний розбір на різних передачах. Отже, велике суспільство не сприйняло новий жанр.

Відома британська група „Бітлз” формувалась під впливом американської джаз і рок-н-рол сцени і на початку своєї творчості займалась

переспівуванням американських пісень, а вже потім прийшли до власної творчості. Це було характерно і для інших британських груп на початковому етапі. Нижче ці тенденції будуть висвітлені на прикладах розвитку і становлення рок-руху в СРСР і в Україні. Зазначимо, що атмосфера рок-спільноти була доволі тісно пов'язана з джазом і в чисто музичному, і в соціокультурному складнику. При цьому музичне наповнення є відповідним і настрою, і ідеям публіки та самих рок-музикантів.

В Україні в цей період рок-рух також набирає популярності. Але характерною його особливістю було те, що паралельно й одночасно існували так звані ВІА, незалежні рок-групи та офіційно визнана естрада. Учасники ВІА на початку своєї діяльності виступали як неформали. Вони розвивались у рамках музичної неформальної діяльності, і часто простежується думка, що за жанровою приналежністю ВІА належали до поп року. У той час і насправді негативної конотації довкола поп статусу не було. На початковому етапі рок-колективи часто називались біг-біт колективи чи попколективи. Паралельно з гуртами ВІА в Україні існували *і рок-гурти*.

На кінець 60-х років рок-гурти, що не були в статусі ВІА, також мали достатньо широкі можливості для творчості. Так, у 1968 році в Києві за участю комсомолу проходить конкурси рок-колективів. Надалі, після створення рок-клубів, за умови вступу до них, рок-гурти та їхні учасники отримували офіційний дозвіл на виступи і творчість клубів. Розгортається певна система рок-сцени, де поруч існували ВІА і рок-групи. Крім цього, в Україні і СРСР існував рок-андеграунд, який часто був підпільним, який не бажав існувати в рамках системи тогочасної організації рок-сцени в країні. Але радянський андеграунд усе ж таки розвивався в системі певного контролю з боку влади. Був наявний контроль за розгортанням її активності (контролювали їхню неформальну діяльність, наявність несанкціонованих концертів, зборів). Водночас рок-гурти допускають до офіційних і авторських концертів за умови їх специфічної „реєстрації”. Але й за цих умов часто виникали проблеми. Сформувалось складне суспільне середовище для

рок-неформалів: можливість змінити статус на ВІА з їхніми можливостями й гонорарами, певного варіювання через консерваторії чи БК, відносини в системі андеграунду, за необхідності шукати шляхи для розгортання концертної діяльності через владу чи худради [272, арк. 1 – 6].

Щодо розвитку *хеві-метала і метала* як різновидів року і металістів як неформального молодіжного руху зауважимо, що в історії простежується кілька періодів – ранній, класичний і посткласичний. Важливо, що цей поділ є умовним, адже в розвитку субкультури й жанру відсутній поступовий розвиток. Певні групи з окресленим стилем ще початкового періоду успішно функціують і до теперішніх часів. У соціально-педагогічному контексті щодо метал-гуртів наголосимо на тому, що їхні тексти пропагують упевненість у собі, незалежність, самостійність [236]. Музика стилю хеві-метал здебільшого передає наявні в суспільстві депресивні настрої, описує жахливі наслідки і тяжких особистісних травм, і суспільних проблем [40; 248].

Щодо раннього періоду розвитку хеві-металу й металу дослідники зазначають, що він припав на кінець 60-х – кінець 70-х років. Існує думка, що вже пісню „Helter stalker” гурту Бітлз можна теж відносити до металу. Інші пишуть, що їхній альбом „Sst Peppe’s lonely hearts club band” (1967 рік) уже мав ознаки нового жанру. Загалом усі компоненти майбутнього металічного хіта за типом АС/DC представлені вже в пісні Чач Беррі „Johnny B. Goode” (1958 рік)” [40; 248].

Зазначені характеристики дослідників нового жанру доводять його не випадковість. Щодо рок-спільноти, важкий звук та його енергетика характеризують настрої нової генерації неформального руху. Зазначимо, що в розвитку рок-музики проходять значні зміни, і вони пов’язані з певними змінами в спільноті. На початковому етапі в рок-н-ролі доволі велике місце займали ритмічний та танцювальний складники, наявна була увага власне до розважальної сторони. Уже в 60-ті роки проходить зміна, тобто з’являються

більш серйозні тексти. Такі зміни проходять на тлі соціальних і політичних процесів у суспільстві й реакції рок-музикантів на них.

Отже, у рок-музиці розвивається ідеологічний складник. А оскільки це було спрямоване на аудиторію, саме сенсові наповнення характеризують публіку. Уже на початку 70-х у рок-музиці починає розвиватись жанр панк-музики, для якого характерне критичне сприйняття політичних і суспільних процесів. Класичний метал постав з *хард-року*, до якого відносять групи Queen, Deep Purple. Консервативність у рок-спільноті, хоча вона й не є першою консервативністю в історії музичних спільнот (сам жанр рок-музики часто не сприймався джазовим товариством і представниками поціновувачів і музикантів у напрямі класичної музики), характеризується саме протестом проти комерціалізації музики й саме приналежності до „справжнього року” [257].

В Україні рок-сцена радянського періоду існувала в атмосфері протестів без конкретних дій. Тобто в текстах рок-пісень, у діяльності груп простежується той привабливий нонконформізм, що відповідає устремлінням, але без зовнішніх викликів і фактичної боротьби (це стосується слухачів аудиторії рок-сцени). Те саме можна сказати і про рок-музику в США та Британії, адже й там часто лунають заяви про кризу року. Проявляється острах комерціалізації, у якій убачається і спрощення тем (опопсіння).

Ще одна група, без яких неможливо представити загальну культуру неформальних рухів, – *фендом*. Він об’єднує неформалів, що розгортають свою активність довкола вивчення різних аспектів сучасного мистецтва, різних видів фантастичної спрямованості. У період 40-х років панівним у фантастичній літературі стає жанр „фантастики ближнього прицілу”. Цей жанр пропагувався і штучно нав’язувався авторам літературною офіційною критикою. У газетах того часу нещадно критикували фантастику і космічну, і ту, яка описувала те, що випадало за рамки „фантастики ближнього прицілу”. Така ситуація поступово згасала, але її останні прояви були наявні аж у 1960

році. Для спільноти шанувальників фантастики стає характерним на той час і велика кількість заходів широкого спектра (конкурси оповідей у газетах, діяльність клубів шанувальників наукової фантастики).

Але були наявні деякі проблеми, що зберігались і на період початку ХХІ століття. Існувала ще одна проблема – фантастика як жанр не сприймалась „Великою літературою” [47]. Фантастика цікавила широке коло людей – від піонерів до ветеранів революції. У спільноті того часу проводяться конференції з обговоренням творів, що є певним варіантом фестивалю в його класичному вигляді чисто літературно-центричного напрямку. На фестивалях у цей період проводяться й обговорення фантастичного кінематографа, що вже наближає його до змішаного фестивалю. Такі чинники доводять існування спільноти фендом в Україні того часу, а труднощі в його існуванні і зберігання інтересу публіки до жанру – його об’єктивність. Спільнота має і проблеми, які залишилися, характерні й для початку ХХІ століття – часто ринок диктував вимоги до жанру, тобто задавався напрям для літераторів. У СРСР – напрям на оспівування соціалізму, а на сучасному етапі – нав’язування певних кліше, які можуть бути популярні на ринку. Але основна „механіка” в цьому аспекті – і примус, і тиск на письменника, не заради художніх цілей, а певної політизації чи комерціалізації художнього твору – однаково простежується. Ще можна відмітити велику емоційність людей, які входили до фендому при роботі в рамках власного соціокультурного середовища. Саме такі особистісні ознаки доводять відношення цієї спільноти до неформальних рухів.

Прикметним є організаційний бік: у 50–60-ті роки фендом оформлюється як окреслена структура. У цей період визначається спосіб організації фенів – КЛФ (клуб шанувальників фантастики). КЛФ як організація фендом-спільноти в Україні активно формується в період 60-х років. Одним з перших таких об’єднань стає КЛФ у Харкові. У зазначений період фендом активно функціював як неформальний рух. Для нього було характерним емоційне наповнення й ставлення до навколишнього

соціокультурного середовища, розвинена система взаємин довкола власного соціокультурного поля, різноманітність поставлених тем і способів їх донесення. Диверсифікація, ускладнення його структурних одиниць, збільшення кількості подій, пов'язаних із життям фендому, зростання кількості інтегрованих членів – як і зростання якості взаємодії із соціальним середовищем, на думку вченого С. Легези, дають право говорити про можливість подальшого розвитку фендому як елементу суспільства [108, с. 101].

В усьому світі, у всіх країнах – і передових, а і слабо розвинених – існує і, власне, завжди існувала система злочинного світу. При вивченні неформальних рухів про неї доцільно нагадати через її великий вплив на суспільно-історичні процеси, що протікають у кожній конкретній країні.

Тюремна субкультура, і власне неформальний рух певного прошарку людей, історично є найдавнішою. Це відбувалось у всіх країнах світу. З моменту виділення особистої власності виникла категорія людей, які вважали можливим і доцільним привласнювати чуже, не затрачуючи своєї праці. Пізніше такі люди почали гуртуватися, між ними встановлювались зв'язки, співробітництво задля соціального, економічного управління взаємних відносин, а іноді і їх осмислення.

Тюремна субкультура та її розвиток у другій половині ХХ століття був інтенсивним у різних країнах. Досліджуючи кримінальну субкультуру, яка існує в місцях позбавлення волі, можна виявити той факт, зауважує Л. Гула, що вона має досить тісний зв'язок і вплив на пенітенціарну злочинність, на основі кримінальних правил та тюремних традицій здійснюється саморегулювання взаємин між засудженими, які впроваджують антигуманні способи впливу та пригнічують їхню людську гідність, а в деяких випадках демонструє свавілля й жорстокість [48, с. 229]. Вплив кримінальної субкультури на суспільство, особливості діяльності детально аналізуються в юридичних дослідженнях і літературі.

Пенітенціарна субкультура через її антисоціальну спрямованість не є об'єктом нашого дослідження. Проте про неї слід нагадати через її великий вплив на суспільство взагалі. Зауважимо, що, незважаючи на те, що антисоціальні неформальні молодіжні рухи дійсно в більшості випадків розглядаються як негативне суспільне явище, такий підхід є досить поверховим. Слід не забувати, що будь-яке негативне явище одночасно може виконувати й певні соціальні функції, наприклад, прихильники функційної теорії вважають, що неформальні рухи молоді, які, на перший погляд, є соціально дисфункційними, одночасно можуть бути і латентно функційними, тобто завуальовано виконувати корисні функції, привертаючи увагу до себе громадськості як до виклику на наявні проблеми. Тобто, коли такі антисоціальні рухи мають місце, прийняті норми, характерні для більшості суспільства, стають більш зрозумілими й дотримуваними [37]. Розглядаючи такий підхід до проблеми, ми не говоримо про те, що суспільству потрібні антисоціальні прояви, щоб нагадати про все негативне та здійснити дії для їх викоренення. Ми лише наголошуємо на тому, що в повсякденному житті норми мають тенденцію до розмиття. Антисоціальні неформальні рухи як резонансні явища змушують більш чітко їх усвідомити і закріпити. І, звісно, такий погляд на проблему в жодному разі не виправдовує кримінальні субкультури під приводом укріплення правосвідомості громадян.

Резюмуючи матеріал підрозділу щодо становлення й розвитку неформальних рухів молоді в 50 – 60-ті рр. ХХ століття як самодіяльного соціально-педагогічного явища, доходимо таких висновків:

1. Виникнення неформальних рухів молоді пов'язане з тим, що в цей період відбулась значна інтенсифікація соціальних процесів у суспільстві, яка знайшла своє відображення в суспільно-політичних, соціально-економічних та світоглядно-ідеологічних подіях життя тогочасного світу. Загальні передумови їх виникнення можна поділити на соціально-історичні, соціально-психологічні, соціально-економічні й соціально-культурні, які відображають наявні в суспільстві тенденції, особливості й потреби:

1) негативне сприйняття неформальних молодіжних рухів офіційною владою, їх розгляд у контексті замаху на традиційні цінності певної країни; 2) виникнення неформальних молодіжних рухів як своєрідних способів підкреслення індивідуальності, прагнення до усвідомлення ціннісно-сміслових орієнтирів життя, задоволення потреби в міжособистісній комунікації; 3) вияв неформальними об'єднаннями соціального протесту як засобу впливу на офіційні структури й суспільний розвиток; 4) прагнення молоді до самодіяльності в контексті необхідності задоволення потреби у вільному самовираженні, наявність самобутньої культури, яка стимулює розвиток культури загальної. У неформальних рухах молодь намагалася побудувати й реалізувати те соціокультурне середовище, яке б відповідало її культурно-соціальним прагненням і запитам.

2. З'ясовано, що в багатьох країнах світу існувала велика кількість різноманітних неформальних рухів як самодіяльних течій, які за спрямованістю соціокультурного середовища, поглядів, дій і проявів можна поділити на іміджеві (стиляги, теди, моди, камінако-дзоку, сапери), протобайкерські (грізери, регери, чорні куртки, тон-ап бої, босодзоку), рокерські (рок-н-рольщики, металісти, класичні, справжні), фендом (на той час єдиний рух), світоглядні (хіпі, їппі, бітники, провос), кримінальні (пенітенціарна субкультура, хулігани, сукебан).

2.2. Поширення неформальних рухів як чинника соціального виховання молоді (70-ті рр. ХХ століття)

У 70-х роках ХХ ст. неформальні рухи набули подальшого розвитку, зазнали певних переформатувань змісту їхньої культури й діяльності. Деякі з них на тлі розширення своєї діяльності й розростання могли суттєво впливати на соціалізацію молоді й виконували в цьому контексті певні соціально-виховні функції. Значні зміни, що відбулись у розвитку рухів, які існували в період 50 – 60-х років, були спричинені історичним поступом і

суспільно-політичними обставинами відповідної епохи. У цей період згасають і перероджуються субкультури іміджевого (стиляги, теда, моди, такеноче-дзоку); протобайкерського (грізери, чорні куртки, босодзоку) і світоглядного (їппі, бітники, провос) напрямів неформального руху. Подальшого розвитку отримує фендом, у межах якого з'являються нові субкультури (косплей, фурі, рідери, рольовий рух, нерди, гікі, анімешники). Продовжується розвиток рок-руху, який характеризується появою субкультури панків, металістів. Продовжують існування й розвиток світоглядні субкультури (хіпі, растамани). Дістають розвитку субкультури байкерського і спортивного напрямів (регери, байкери, босодзоку, качки), субкультури соціально-політизованого неформального руху (скінхеди, футбольні фанати).

На наш погляд, наскрізними для дослідження цього історичного періоду є неформальні рухи: фендом, рок-рух, субкультури хіпі і растамани, які мали суттєвий вплив на соціально-політичні й соціокультурні процеси, задовольняли культурно-естетичні й комунікативні потреби молоді, відкривали можливості творчої самореалізації. Зазначені рухи слугували своєрідними чинниками соціального виховання молоді, які вмщували і позитивні, і негативні тенденції.

Відмітимо, що для неформальних рухів характерною рисою є участь і великий вплив на них різноманітних митців, які своєю діяльністю часто задають напрям розвитку й активності певному неформальному руху. Ці митці дуже часто приходять до них через бажання виразити свою неформальну активність. Тому для вивчення нашої проблеми доцільним є аналіз впливу діяльності митців у рамках дослідження субкультур. Також для розгляду неформальних рухів, розуміння й відображення їхньої специфіки доцільним є вивчення художніх творів, які створені неформалами, бо вони є часто центром уваги і способом виявлення та реалізації пасіонарного пориву людей у рамках неформальних рухів.

Щодо групи іміджевих неформальних рухів зауважимо, що більшість з них перестала функцію вати в період 70-х років. Вони свого часу постали, зокрема, спробою компенсації соціальних негараздів і поруч з цим спробою реалізувати себе. Маючи у своєму складі різні соціальні верстви, вони були схожими в різних країнах, хоча постали за різних умов. Питання, чому ці рухи згасають у цей період, потребує окремого дослідження, проте на основі аналізу специфіки історичного розвитку в 70-ті роки можна припустити, що своїм виявом і наповненням вони вже не відповідали компенсаторним культурологічним функціям. Справа і в розвитку моди, і у фокусуванні на іміджі, які в інших неформальних рухах часто є певним відображенням поривів, а не однією з основних цілей. Але іміджеві рухи та їхня специфіка сильно впливали на розвиток інших неформальних рухів. Так, субкультура модів вплинула на формування субкультури скінхедів; розвиток іміджевих субкультур у Японії певним чином позначився на подальшому субкультурогенезі цієї країни. Стиляги в Україні взагалі через суспільний резонанс і після закінчення своєї активності залишалися актуальною темою. Пройшли часи, коли зовнішність уважалася достатнім аргументом для реалізації неформальності. Ідеї групи іміджевих неформальних рухів, які виражалися у великому зв'язку іміджу й посилу, поступово згасають.

Щодо фендому, то в 70-ті роки цей рух продовжив свій розвиток, діяльність і функціонування. Його становленню сприяла популяризація мистецтва фантастичної спрямованості, яке є одним з центрів уваги цього неформального руху. Популяризації сприяє низка чинників: удалі екранізації фантастики, початок розгалуження фестивалів, інтенсифікація контактів фенів. Фендом у 70-ті роки суттєво змінюється. Популяризуються не тільки літературоцентричні та театральні прояви, що проявляється у виникненні нових субкультур: рольовий рух, косплей, фурі, рідери. Узагалі діяльність руху інтенсифікується, але в його розвитку не відбувається революційних змін. Проте змінюються певні тенденції щодо його сприйняття. Фендом починає розглядатися державою з позиції використання його соціально-

виховного потенціалу, інтелектуального розвитку особистості, формування навичок технічного моделювання тощо.

Рок-рух у 70-ті роки залишається активним і характеризується ще більшою інтенсифікацією діяльності. Зауважимо, що в 70-ті роки пройшла низка знакових змін у рок-русі – і в Україні, і за кордоном. Це і поява панк-руху, і металу, і збільшення кількості рок-колективів і рок-слухачів.

Щодо світоглядних неформальних рухів 60-х років, то більшість з них припинили свою діяльність (іппі, бітники, провос), але продовжується розвиток інших субкультур – хіпі, растаманів. Проте хіпі припинили активні суспільно-політичні акції, а растамани взагалі в цей період є майже повністю Ямайським феноменом. У подальшому при поширенні по світу растамани втрачають свою релігійну ідеологію, або вона значно змінюється чи асимілюється, наприклад, у СРСР рух растаманів був дуже схожим на субкультуру мітьків. Растамани в СРСР стали певним проявом руху естетизованого неробства, нехлюйства, здобреного дивними веселощами та спогляданням. Однією з основних рис і проблем цієї субкультури є наркоманія (куріння марихуани). В Ефіопії формується Християнська версія растаманства.

Попри зазначені негативні тенденції, характерні для растаманів, відзначимо, що як соціокультурний феномен цей рух виник на Ямайці на хвилі відстоювання прав чорношкірих, які займали в суспільстві низьке соціальне й економічне становище та потребували духовної й соціальної підтримки. Через свою бідність вони також не мали доступу до медичної допомоги. Марихуану на той час вони використовували як лікарський засіб, а вже пізніше додалися релігійно-містичні погляди щодо цього явища. У 70-ті рр. ХХ ст. субкультура растаманів отримала свій розвиток завдяки Бобу Марлі, творчість якого стала невід'ємним складником світової музики [145]. Виконавець регі у своїх піснях поєднав культурні елементи й нагальні соціальні проблеми чорношкірого населення, перетворив релігійні тексти на соціально-політичні.

Отже, 70-ті роки є періодом, коли багато неформальних рухів з 50 – 60-х років продовжили свою діяльність, але часто в них проходять значні зміни.

Розпочинаючи розгляд неформальних рухів молоді (70-ті рр. ХХ ст.), вважаємо за необхідне розглянути *соціальні передумови їх виникнення й нові особливості діяльності*.

У цей період приходять помітні зміни соціально-політичного життя в різних країнах, що обумовили появу нових неформальних рухів. У проявах їхньої специфічності можна побачити певні ознаки епохи, її позитивні й негативні риси. Причому, є наявним великий вплив і культурно-мистецького, і соціально-виховного складників.

На теренах Великої Британії і США виникає *панк-рух*. Через соціальні кризи у Великобританії (збільшення безробіття, пов'язані з цим звільнення і соціальна невлаштованість, тяжкі умови життя і праці, етнічні суперечності) панк став свого роду протестом проти офіційної „ідеологічної картини”, засобом висловити свої думки, часто в хуліганській формі чи через негативні прояви поведінки. Також панк був обумовлений і певною кризою серед музики і рок-музикантів, які, на думку панк-ідеологів, „комерціалізувалися”. Панк уважав, що рок-музика (власне її „драйв”) повинні бути доступними для всіх. Зокрема цим пояснюється часто невисока професійність деяких панк-виконавців.

Отже, соціальні передумови виникнення панк-субкультури вказують на те, що спочатку вона виникла як протест щодо загальноприйнятих цінностей капіталістичної системи, суспільства споживання і, відповідно, характеризувалася критичним ставленням до суспільства й політики. У таких умовах у цій субкультурі склалася ситуація, коли все антикультурне, антиморальне й антиестетичне почало сприйматися як антикапіталістичне, що в подальшому спричинило ідейний перехід у цьому русі від суто соціального протесту до радикалізму [24].

Таким чином, панк-субкультура є складним соціокультурним феноменом, який від звичайного соціального протесту перейшов до альтернативної соціокультурної реальності (контркультури) з наявними радикальними настроями і власними цінностями, що впливають на формування поведінкових стереотипів носіїв цього неформального руху в різних сферах життєдіяльності.

Соціальна криза вплинула на формування ще однієї помітної субкультури у Великобританії – *скінхедів*. Традиційні скінхеди з'явилися на початку 70-х років і були тісно пов'язані, точніше походили від субкультури модів. Вони були вихідцями із робочих сімей і активно постулювали своє робітниче походження, підкреслюючи це і зовнішнім виглядом, далеким від гламурності (одягом, схожим на робітничі спецівки). У музичних уподобаннях скінхедів спостерігається тяжіння до текстів пісень, у яких порушено соціальні проблеми робітничого класу, патріотизму, продажності політиків тощо. Поява скінхедів, як і панк-руху, є свого роду висловленням соціального протесту проти капіталізму й експлуатації, проблем безробіття і відсутності перспектив [72].

Соціокультурні процеси в 70-ті роки впливають на рок-середовище. У процесі різноманітних змін проходить становлення нових субкультур у русі (наприклад, металістів), відбуваються значні зміни й переформовування неформального середовища. 70-ті роки позначились найрізноманітнішими процесами. Відбуваються процеси становлення нових напрямів. У цей час набувають розвитку певні риси (часто в переході в ліриці до більш обміркованих текстів; технічний розвиток музичного інструментарію). У цей період отримують розвиток і негативні риси рок-руху (численні скандали в рок-середовищі, прояви особистісних негативних рис поведінки деяких музикантів, що впливало на весь рух (наркотична залежність, гедонізм, розпуста, негативні аморальні й антирелігійні тексти).

Багато зазначених вище процесів були пов'язані зі специфікою епохи і відносин руху з державою і „великим суспільством”. У таблиці 2.2

представлено основні типи неформальних молодіжних рухів, які існували в 70-ті рр. ХХ століття [24; 62; 72; 114; 132; 145; 262].

Таблиця 2.2

Неформальні рухи молоді (70-ті рр. ХХ століття)

Неформальні рухи	Субкультури
Світоглядні неформальні рухи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Хіпі 2. Растамани
Фендом	<ol style="list-style-type: none"> 1. Гіки 2. Нерди 3. Косплей 4. Фурі 5. Рідери 6. Анімешники
Рок-рух	<ol style="list-style-type: none"> 1. Класичні 2. Панки 3. Металісти
Байкерські і спортивні рухи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Регери 2. Босодзоку 3. Качки 4. Байкери
Політизовані рухи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Скінхеди

У межах нашої роботи при вивченні особливостей історії розвитку й функціонування субкультур у 70-ті роки як соціокультурного явища актуальним завданням залишається дослідження особливостей субкультури *xini*. У період 70-х років вплив субкультури хіпі на процеси розвитку неформальних рухів змінився. Вони значно зменшили інтенсивність своєї діяльності, довкола них поступово згасав суспільний резонанс. Щодо особливостей проявів і діяльності хіпі 70-х років, зауважимо, що в основному вони відійшли від соціально-політичних актів, а спрямовували свою

активність на власних внутрішніх процесах. Можливо, це пояснюється тим, що у визначений період розвитку людства супердержави США і СРСР відкрито не вплутувалися в глобальні міжнародні конфлікти. Але вплив неформального руху хіпі на подальший розвиток інших неформальних рухів залишився й залишається дуже значним [280, арк. 54 – 56], наприклад, світогляд хіпі впливав на рок-групи 60-х, які, своєю чергою, впливали на рок-гурти 70-х та 80-х.

Соціально-виховна спрямованість ідеології руху хіпі полягала в тому, що під його впливом пропагувалися ідеї ненасильства, миру, любові, свободи й поваги до особистості, терпимості до расових розходжень, відмови від війни [114].

Серед негативних тенденцій відзначимо таке. Соціальні затяжні кризи в Англії 70-х років спонукають молодь до створення більш агресивних неформальних рухів – панків, спочатку традиційних скінхедів, пізніше наци-скінхедів, а пізніше S.N.A.R.P. (антифашистські неполітизовані скінхеди) та R.A.S.H. (комуністичні чи анархо-скінхеди – червоні скінхеди). І ідеї хіпі так чи так впливали на ці нові рухи, хоча цей вплив був непрямим і доволі заплутаним.

У розвитку неформальних рухів в Україні, у рок-середовищі, субкультура хіпі відіграла специфічну роль. Але без особливостей певних характеристик цієї субкультури у США (як відомо, у США велике місце в процесі виникнення й існування руху хіпі займала так звана „Кислотна революція” – широке вживання наркотиків [262]). В Україні в існуванні субкультури хіпі були дещо інші обставини. Американські хіпі велику частину своєї активності спрямовували на соціально-політичні акції. В Україні хіпі в основному спрямовували свою активність на розважальну сферу.

У цей же ж період в Україні *потужними центрами функціонування і діяльності хіпі були Київ, Донецьк, Львів* [275, арк. 5 – 8]. Шляхи формування субкультури хіпі мали незвичний цікавий характер. Інформація про соціальні

процеси за кордоном була доступна тільки через офіційні державні джерела, які, своєю чергою, жорстко контролювались органами влади. Для прикладу: збірник бітницької поезії, який був популярним серед американських хіпі, був виданий на пострадянському просторі тільки у 2008 році; пісні музичної групи Бітлс, популярної і в середовищі хіпі, видавались не в їхніх оригінальних альбомах, а як окремі пісні, часто у виконанні місцевих ВІА. Тому, певно, образ хіпі був доступним для громадян лише як замальовка радянської критики. Молоддю він реконструювався на основі певних загальних уявлень. Тому можна сказати, що образ хіпі формується як оригінальна радянська версія цієї субкультури. Вона фактично уникнула тих наскрізних негативних рис, що були типовими для Американського варіанта хіпі – кислотної й сексуальної революції.

Традиціоналізм у радянському і в американському суспільствах мав спільні риси в ставленні щодо наркотиків і розпусти. У США навіть доволі часто розгортались сімейні драми (відмова батьків від дітей, убивства через лють тощо). Але в США традиціоналізм не зміг загалом завадити негативним процесам у субкультурі хіпі, тому що кислотна революція створювалась, рекламувалась, іноді за допомогою хитрощів нав'язувалась молоді корпораціями наркомафії. Держава не боролась належним чином з ділками наркоманії. До того ж сама в цей час розробляла психотропну зброю на основі наркотиків і підтримувала її випробування на власних громадянах без їхньої на те згоди. У СРСР радянський варіант хіпі запозичив і реконструював зовнішню іміджеву сферу, а також миролюбну філософію. Таким чином, у цьому випадку радянська система державного контролю відіграла позитивну роль у субкультурогенезі. Їй у певному сенсі радянська карикатура на хіпі з підписом: „Я вам покажу, що наш Хіпі – це не якийсь там Американський хіпі” показувала правду, але у дивному світлі. Наголосимо, що радянські хіпі, у певному сенсі, продовжували традиції стиляжництва.

Отже, можна виокремити такі особливості розвитку субкультури хіпі в період 70-х років: 1) субкультура хіпі, в основному, відходить від суспільно-політичних акцій, зосередившись на внутрішніх процесах; 2) загалом вона продовжує опосередковано впливати на інші неформальні рухи; 3) як чинник соціального виховання має позитивні (ідеї ненасильства, любові, миру тощо) і негативні прояви (кислотна, сексуальна революції, пов'язані зі скандалами навколо наркотичних речовин і аморальної сексуальної поведінки); 4) в Україні і СРСР формується власний автономний варіант цієї субкультури, де система державного контролю в цьому випадку відіграла позитивну роль і сприяла розвитку зазначеного вище соціально-виховного потенціалу цього руху.

В окреслений історичний відрізок часу (70-ті роки ХХ ст.) значно інтенсифікуються різноманітні процеси всередині неформального *рок-руху*. Вплив рок-руху на суспільні процеси і в Україні, і за кордоном є помітною сторінкою суспільних відносин цього періоду. Різні прояви та дії цього руху, його соціокультурне наповнення продовжували викликати значний суспільний резонанс. Цей неформальний рух характерний тим, що стрижнем, довкола якого гуртуються його члени, постає музика, процес її створення, виконання, сприйняття, прослуховування. А також форми висловлення емоційних реакцій, під час її слухання та її аналізу, низки дій і форм поведінки неформалів (і музикантів, і фанатів) при її виконанні. Цей феномен характерний наявністю різноманітних напрямів: хард-рок, панк-рок, метал-рок, фолк-рок. І саме вподобання того чи того з них ставали основою прийнятої серед її прихильників поведінки, зовнішності, особливостей формування стосунків.

На початку 70-х років в Україні, у СРСР з'являється велика кількість біт-колективів. Відмітимо, що в Україні багато колективів сформувались ще в кінці 60-х років та були дуже популярними протягом 70-х на всій території СРСР. Вони працювали в різних художніх жанрах, таких як фолк-кантрі-етнографії, блюз-хард-рок, соул-фанк-джаз-рок. Це такі колективи, як:

чернівецькі „Смерічка”, „Жива вода”, київські „Березень”, „Еней”, „Кобза”, „Гроно”, харківські „Назавжди” та ін. У СРСР у той час з’являлися вони майже кожного дня. На їх основі можна стверджувати, що рок-виконавці і їх аудиторія були єдиним неформальним рухом. На концертах кордон між рок-виконавцями і рок-слухачами був розмитим. І така тенденція спостерігається ще з часів становлення рок-н-ролу та встановлення особливостей жанру хантіконг.

У 70-ті роки в неформальному русі рокерів змінюється динаміка відносин, і це впливає на їхнє становище. Багато колективів, що функціювали в 60-ті роки, закриваються, розпадаються чи набувають іншого формату. У ті роки постійні зміни були нормальною справою. Музиканти приходили, покидали й переходили з колективу в колектив. Справа в тім, що на цьому етапі в рок-середовищі існувало й функціювало ще одне й те саме покоління, і вони, за великим рахунком, не були пов’язані з минулими радянськими субкультурами іншої епохи (наприклад, зі стилями).

На початку 70-х років на території СРСР проходить загальна зміна музичної стилістики року. Замість гармонійної простоти, що характерна для мерсі-біта, прийшли розгорнуті соло інструменталіста, викривлення звуку, абстрактна з претензією на філософічність поезії. У рок-музиці відбувається і поступовий перехід від виконання пісень майже лише англійською мовою до виконання пісень мовами народів СРСР: українською, вірменською, російською, литовською тощо. Якщо в 60-ті роки такі приклади були рідкими (у репертуарі деяких груп, наприклад, групи „Сокіл”), протягом 70-х рр. ця тенденція стає швидко зростаючою. Так, якщо в 66-му році з’являються перші рок-пісні українською та російською мовами, то вже у 68-му році „Кочевники” виконали цілий концерт не англійською мовою. А на початку 70-х років з’являються колективи, що мають неангломовний репертуар (рок-група „Гроно” (Київ), „Беркут” (Івано-Франківськ), „Медобори” (Тернопіль) [132]. Надалі все більше популярних колективів на теренах України переходять на неангломовний репертуар, а вже під кінець 70-х років майже

відсутні колективи з репертуаром англійською мовою. У деяких спогадах музикантів і критиків простежується думка про те, що англійська мова в піснях була певним видом відсторонення від радянського середовища, тому що вона передбачала нібито „фірму” (відповідно до сленгу тих років). Крім того, ще одним поясненням існування таких тенденцій може слугувати й те, що вплив музичних груп „Бітлс”, „Ролінг Стоунс” та інших був таким великим, що їх репертуар намагалися виконувати якнайближче до оригіналу. У ті часи навіть існував специфічний термін „зняти”, тобто відтворити найближче до оригіналу [62].

На фестивалі „Срібні струни” у м. Горький фаворитами були „Солнечний камень”, Донецьк, „Аргонавти”, Ленінград, „Скоморохи”, Москва. Рок-тусовка в різних містах країни була схожою. Виступи у ресторанах, на танцях тощо. Гітарист „Самоцветов” Володимир Атрохов (Бусік) у 14 років почав грати на гітарі в одному з центральних ресторанів м. Донецька, де він тоді жив. Для Донецька він уже тоді був легендарною людиною, на Бусіка ходили, його слухали. Він стрибав, носився по сцені, падав на коліна. До того часу коктейль-хол Москва закрився і музиканти перейшли до бару „Шахтар”. Хто жив у Донецьку, той знає, настільки це було престижним місцем [144].

Отже, у соціально-педагогічному контексті твори виконавців року в 70-ті роки набувають соціальної й політичної спрямованості. Рок-рух цього періоду висуває протест проти наявних стереотипів, примусу особистості, її знеособлення. Технічний прогрес, зокрема розвиток радіотехніки, у досліджуваний період сприяв формуванню рок-руху як явища масової культури, якому належало значуще місце в естетичному напрямі соціального виховання молоді. Особливими рисами рок-музики стають інтелектуальність та інноваційність, у певному сенсі композиції мали психотерапевтичний ефект і відображали наявні на той час соціальні настрої.

У цей період також формується специфічно радянський жанр рок-музики – *бард-рок*. Він розвивається через вплив на рок-рух серйозних

поетів, і особливо бардів. Вплив серйозної поезії, і особливо бардівської пісні (В. Висоцький, А. Галич, Б. Акуджава), на радянський серйозний рок зрілого періоду (з кінця 70-х років) певно не менший, ніж негритянського блюзу на американський. Він відбивався на рок-групах усіх напрямів, включаючи панк; прикметною особливістю бард-року є те, що в ньому зберігалась не тільки поетична наступність, але й композиційна, звукова, і мелодійна фактура бардівської пісні [210]. Саме на становлення неформальної музики особливий вплив мало бажання авторів виразити певні пориви. У цьому радянський рок, певним чином, пересікається з прагненням руху панків першої хвилі. Але не в плані нігілізму чи епатажу, а саме в „очищенні” року від кон’юктурних моментів і повернення до початкового драйву.

У СРСР, на відміну від заходу, була своя, своєрідна комерціалізація – не через потреби ринку, а через потреби ідеологічної кон’юктури. Саме через це у певному офіціозі у творчості ВІА багато хто бачив не справжній рок, а його попваріант. На заході процеси комерціалізації року проходили по-іншому. Багато рок-груп, що приносили прибутки, починали працювати не заради специфічних ідей певної субкультури, а виконуючи те, що буде приносити прибуток. Через це, за думкою ідеологів панк-руху, вони втрачали початковий заряд. Тобто в цьому ракурсі можна зіставити радянський рок та панк-рух на заході. Цікава тенденція розвитку андеграунду в СРСР і на Заході – вони мали певні спільні тенденції розвитку (протестність, DIY – ідеологія), які проте виникли за різних обстав [87].

Якщо аналізувати структуру і вплив адміністративних інституцій щодо рок-музики в Україні, то, крім ВІА, існував так званий філармонійний рок, коли музиканти „влаштувались” при філармоніях і отримували адміністративний статус та відповідно офіційну зарплату. Якщо філармонійні групи мали офіційні концерти, то інші рок-групи теж мали великі змоги виступати зі своїми концертами та мали глядача і заробіток, але повинні були самі це організувати. Діяльність поруч і філармонійного, і нефілармонійного року та його загалом рівні можливості впливати на рок-

рух (наприклад, можна порівняти і довго описувати вплив на неформальний рух колективів „Машина часу” і „Акваріум” як представників філармонійного і нефілармонійного року). Отже, у СРСР у період 70-х років була побудована складна система впливу адміністративного врегулювання діяльності рок-колективів.

Для колективів так званого офіційного року в СРСР був популярним національний фольклорний колорит. Загалом у цей час можна простежити елементи фолку в мистецтві взагалі. І на заході різноманітні фолк-колективи в цей час і в подальшому фолк-колективи були дуже популярними. Так, скажімо, кантрі як жанр до сих пір є одним з популярніших у США. Під час туру ВІА БРСР „Пісняри” в 72-му році по США вони постійно виступали з місцевим фолк-колективом. У СРСР багато ВІА: „Пісняри”, „Сябри”, „Червона рута”, „Визирунки”, „Явір”, „Краяни”, „Водограй”, „Гюнеш”, „Ялла” у своїй творчості виконували народні пісні в рок-обробці. Це водночас і критикувалося, і схвалювалося. Загалом масштаби цього явища були дуже великими. І на сучасному етапі по всьому світі зберігається тенденція виконання року у фолк-манері (фолк-метал). Рок-групи виконують пісні мертвими мовами, на різноманітних середньовічних діалектах чи просто будують лірику на художніх мотивах різних народів світу. Але у СРСР стиль фолк у ВІА був деякою мірою і офіційним, і нейтральним – у ньому не шукали і не знаходили „крамоли”. Але в деяких колах, наприклад, рок-андеграунда, вони викликали роздратування, яке перекладалось на жанр узагалі. При описі національних особливостей у радянському року нехтувалась народний музичний і поетичний складник, а описувалась різноманітна фольклорна епотажність [88].

Загалом використання у рок-музиці фольклорного стилю сприяло соціальному вихованню молоді за допомогою привернення уваги до народної пісенності, відображення самобутності народних традицій певного регіону. Можна припустити, що елемент фолку в рок-русі по суті є спробою ідентифікації себе і своїх коренів. Тому в загальній тенденції звертання і

багатьох ВІА, і західних груп до фолк матеріалу вбачається відповідність до настрою епохи. І це демонструє загальні тенденції соціального й духовного складників неформального рок-руху в різних країнах.

У зазначений період продовжується доволі дивна система взаємин між неформалами і владою. З одного боку, представники влади і преса доволі часто давали несхвальні відгуки про неформальне середовище рокерів і їхніх конкретних представників, іноді проти них застосовувались силові адміністративні акції. Але з іншого – майже всі рок-гурти в той час мали майданчики для репетицій, можливості для організації концертної діяльності і менеджерів, які співпрацювали на користь груп з офіційними властями. Завдяки цьому рок-гурти мали досить велику аудиторію поціновувачів і прихильників. Також популяризації рок-музики і музикантів та їх тусовки, як не парадоксально, сприяла офіційна радянська естрада з її мусуванням „правильних ідей”. У других відділеннях їх концертів зазвичай відводилось місце для „популярної, розважальної, молодіжної”, як тоді її називали, музики. І звичайно, вона звучала більш привабливо для глядачів, з їхнім природним бажанням відпочити. Музична і соціальна безграмотність деяких „кураторів” від партії і влади, їхнє небажання й незмога розібратися в процесах, що відбувались у цьому неформальному русі, їх насичені „ідейною” пропагандою рецензії, визначення, рекомендації не мали переконливого вигляду й були шаблонними [206].

Отже, складалася досить цікава система – наявність низки найрізноманітніших конкурсів, фестивалів, концертів (часто під патронатом ВЛКСМ, КПСС, райкомів, міськкомів) і система „худрад”, майже повністю автономних у своїх рішеннях. Одних музикантів, за власною ініціативою, вони могли просувати, у той же ж час коли інші могли потрапити під заборону, часто під необґрунтованими, надуманими, притягнутими звинуваченнями. Причому, репетиційні бази, які підходили для рок-груп, через наявність належного устаткування (музичних інструментів, електронних приладів, відповідних приміщень) знаходились на балансі

офіційних установ та були доступними для тих рок-груп, які змогли до цих установ „влаштуватися”. І таким чином, у СРСР могли складатися ситуації, коли, скажімо, у Прибалтійських республіках, в Узбекистані рок-рух відчував себе без зайвих втручань і притиснень, в Азербайджані і Вірменії були періоди і значної підтримки, і періоди спроб втрутитись з боку влади. А в цей самий час в Україні на тлі постійних підвищених ідеологічних вимог спостерігались постійні „гойдалки”, коли періоди лояльного ставлення (проведення під егідою комсомолу і КПСР фестивалів, конкурсів) змінювались періодами цькування і тиску, а потім знову періоди лояльного ставлення і знову переслідування. Таке становище, природно, сильно впливало на соціокультурну специфіку розвитку рок-руху в різних республіках СРСР. Це яскраво проявилось на фестивалі „Таллінн – 79”. Прибалтійські колективи грали стримано, у той час як українські (одеські, київські), ленінградські, московські колективи у своїх виступах одразу ж активно звертались до публіки, намагаючись її „завоювати” [183].

Розуміючи значний вплив нових музичних віянь на формування світогляду молоді, виховання естетичного смаку, у 70-ті рр. радянська влада починає приділяти увагу громадським організаціям і спеціалістам у галузі культури. Відповідно в цей період заохочувалось залучення різних верств населення до аматорської художньої діяльності шляхом створення різних колективів при установах і підприємствах. Особливою популярністю у молоді користувались вокально-інструментальні ансамблі (ВІА), які відіграли певну роль у поступовому привчанні консервативно налаштованих офіційних осіб і потенційних глядачів до року. Поп-рок-групи існували на той час фактично при кожній школі, закладі вищої освіти, підприємствах чи навіть організаціях. У СРСР для популярної музики існувало доволі багато конкурсів, на яких мали змогу виступати багато груп з різним статусом: від професійних ВІА до аматорських рок-груп різноманітних напрямів. Зазначимо, що саме світогляд у сфері офіційної музики найбільш яскравих

рок-представників 70-х років поклав початок терпимості офіційної культурної політики щодо естетики рок-культури.

Але одночасно з цим у деяких місцях спостерігались тенденції, коли рок-музика потрапляла в напівпідпільне становище. Тут існували навіть підпільні, тіньові менеджери, які організовували підпільні концерти, і про них, треба думати, місцева влада знала. Тобто складалась ситуація, яка налаштовувала людей на конфлікти.

Отже, можна говорити про таку систему існування й діяльності неофіційних рок-гуртів: необхідність лавірувати перед владою у вигляді певного підбору власного репертуару і діяльності учасників груп, що була спрямована на доказ власної „нешкідливості”; побудова системи напівпідпільної концертної діяльності. Причому, існували можливості улаштування в офіційні організації (філармонії, парки і майданчики відпочинку, навчальні заклади тощо), але при цьому потім „редагувати” свій репертуар. І відтак дуже багато залежало від прихильності або ворожості місцевих чиновників.

У період 70-х років *фендом* як неформальний рух продовжує свою діяльність. Реалізація активності в цьому русі в деяких аспектах сильно відрізняється від інших неформальних рухів. Розгортання активності довкола художніх творів зменшує його епатажність. Але в період 70-х років у ньому починаються цікаві процеси інтенсифікації, які певною мірою змінили його. Довкола фантастики в рамках фендому починають розвиватись театралізовані субкультури (*фурі, рольовий рух, косплей, рідери*), у яких проходять доволі складні і внутрішні, і зовнішні процеси. До цього періоду належить і формування системи фестивалів довкола фендому.

Велика частка активності неформалів цього руху проходила в рамках різноманітних фестивалів і клубів, у яких, власне, і розвиваються їхні комунікації. У 70-ті рр. розгортається вже розгалужена система фестивалів і симпозіумів, у рамках яких, хоча й нерегулярно, фени могли проявляти в колективі свою діяльність і встановлювати контакти. Підкреслимо

особливість фен-спільноти в Україні в цей період – це часто неформальна діяльність окремих неформалів, а починаючи вже з 70-х років розгортається групова і колективна діяльність людей – створюється система фестивалів. Відбувається становлення постійно діючих клубів – активний розвиток КЛФ (клубів шанувальників фантастики) [84]. Перші клуби КЛФ почали створюватись ще в 60-ті роки (харківський, київський КЛФ). У цей же період активно відбувається і становлення інших клубів, наприклад, говорячи про КЛФ в Артемівську Донецької обл., хоча він був заснований у 1983 році, ініціатива про його заснування проходила приблизно в цей період (70-ті роки), ідея заснування клубу була давно. Налагоджуються й контакти між КЛФ. Отже, можна простежити і структури КЛФ того часу, і їхню специфіку – спрямованість на реалізацію поривів і творчості людей. Клуби засновувались на неформальній основі. Також широко використовувалась практика конкурсів оповідань. Проводилась активна переписка з читачами. У випуску, присвяченому відповідям на листи школярів, про складність у доступі до НФ – науково-фантастичної літератури було проведено конкурс оповідань аматорів з призом у вигляді книг [84].

У цей період проводиться багато і офіційних засідань, за участю Союзу письменників України і республік СРСР, у яких активну участь беруть письменники-фантасти того часу. Проводиться „Спільне засідання ради по роботі з молодими письменниками і ради по пригодницькій і науково-фантастичній літературі при спілці Письменників України”, на якому обговорювались перспективи фантастики як жанру в Україні і в СРСР. Конференція проводилась в Києві 13-15.04.79 [34, с. 236]. Відбувається „регіональна рада, що організована спілкою по пригодницькій і науково-фантастичній літературі письменників СРСР” (в Єревані, де були присутні вірменські письменники фантасти. Рада стосувалась розвитку жанру в кавказькому регіоні і проходила в Єревані 03-07.04.79. Проводились семінари молодих письменників-фантастів за участі вже професійних письменників, де відбувалось обговорення книг молодих авторів, а роботи

переможців були рекомендовані до друку. Практикувались виїзні засідання ради з питань фантастики спілки письменників СРСР. Такий захід відбувся в Новосибірську, і в ньому брали участь відомі письменники [34, с. 236 – 237]. Убачається, що такі заходи могли проводитись з метою активізації місцевих кадрів і інтенсифікації контактів спільнот. У 1980 році проходять Всесоюзна творча конференція драматургів на тему: „Фантастика і пригоди в театрі, кіно і телебаченні” за участі письменників-фантастів і „Регіональна рада письменників Кавказу, що працюють в жанрах детективу, пригод і наукової фантастики” [34, с. 233 – 234]. Проводились і інші заходи, на яких були присутні відомі постаті фендому. Отже, у цей період активність і напрям діяльності фендому й держави загалом збігалися.

Пройшов етап, коли фантастику державна критика намагалася виправдати чи пристосувати до вирішення певних своїх проблем (такий період був у 30-ті роки, у період 40 – початку 60-х років), коли фантастику певним чином виправдовували як певний жанр, що спонукає підлітків до науки, чи жанр зображення комунізму в майбутньому. На наш погляд, певна плутанина в друкованих виданнях того часу стосовно завдань і сутності фантастики свідчить про спробу демонстрації реакції влади і критики на жанр, і часто реакції негативної. Уже в період 70-х років жанр фантастики постає окресленим не у власному середовищі (він був сформованим жанром вже доволі довгий період), а в середовищі офіційної критики. І не у план його прийняття, а хоча б його „виправдання” як цілісного жанру, та відсутності спроб пристосування до певних державних завдань того часу (пропаганда науки серед підлітків, зображення найближчих досягнень СРСР тощо). А фендом-спільнота з її активністю (тематичні вечори, різноманітні художні проєкти) часто не суперечили офіційній внутрішній політиці СРСР 70-х років щодо розвитку й активізації аматорської діяльності громадян.

У період 70-х років пом'якшилась офіційна критика, яка до цього періоду своїми нападками негативно впливала і навіть гальмувала розвиток фендому. Так, критик В. Захарченко у своєму виступі щодо перспектив

розвитку жанру вже не нападає на ті аспекти, котрі йому не подобаються, а полемізує з тими авторами, чиї ідеї викликають у нього запитання. Це є доволі потужною відмінністю від епохи 50-х років, коли критика жорстко розбирала твори і через відповідність офіційній ідеології, і на свій смак розбирала їх власне науково-фантастичний складник та могла винести вердикт про „шкідливість” чи „помилковість” поглядів автора. Для прикладу можна привести ставлення до жанру „антиутопія”. На рубежі 60 – 70-х років жанр „антиутопія” в періодичних виданнях СРСР засуджувався як „диверсія капіталізму”. Проте вже в 1976 році жанри утопія й антиутопія не протиставлялись один одному в жорсткій формі. Таким чином, характерною прикметою 1970-х стало послаблення тиску на фендом-спільноту [67].

Щодо державної панівної ідеології та її впливу на фендом як неформальне товариство в 70-ті роки в Україні склалась цікава ситуація. З одного боку, держава впливала на політику видавництва, на ту літературу, котра виходила. З іншого – у 70-ті починає потужно розвиватись ціла плеяда фантастичних шкіл в різних куточках СРСР. Поруч зі старими центрами (Київ, Москва, Баку) розвивається Ленінградська, Уральська школа, активно видаються твори в Україні, інших республіках СРСР [16].

Молодіжне питання теж порушувалося й у рамках фендому. У радянських джерелах можна зустріти твердження про песимістичні прогнози і стурбованість письменників-фантастів щодо молодіжного питання на Заході, і в цьому її відмінність від радянського оптимізму. Загалом радянський оптимізм як забарвлення всієї державної ідеології був характерним і для фендому. У цьому можна простежити і певну історію, коли ще з 60-х років саме офіційна комуністична оптимістична впевненість постулювалася як „єдино правильна”. У дискусіях щодо висвітлення майбутнього людства між радянськими й американськими письменниками-фантастами на сторінках періодичних видань висловлювалася впевненість радянських письменників у перемозі „єдино правильної”. комуністичної ідеології і, відповідно, світлого майбутнього для всіх, хто її сповідує й

дотримується. Такий ідеологічний складник доволі потужно був присутній на сторінках видань фендому в СРСР. У цьому фендом рухався в рамках офіційної ідеології і навряд чи міг пропонувати іншу, не комуністичну альтернативу. Але прикметно те, що в 70-ті роки така напруженість ідеологічності спадає [157].

Можливість дискусії щодо шляхів розвитку жанру теж у цей час відрізняється від практики офіційної критики в жорстких формах у виданнях 50-х – початку 60-х років. Отже, хоча по країні й були труднощі в розвитку жанру, у видавництві і наявності продукції та навіть часто зменшення кількості випуску видань, жанр розвивався і його діяльність інтенсифікувалася. Третя хвиля радянської фантастики в 1960 – 1970-ті рр. активно розвивається поруч з другою хвилею [52].

Інтенсифікувались контакти спільнот, стали проводитись міжнародні фестивалі. Так, з 31.08 по 03.09.1970 року проводився Перший міжнародний симпозіум з наукової фантастики в Японії, делегатами якого були представники СРСР (з РСФСР і УРСР), США, Канади, Британії, Болгарії і Японії. У 1972 розпочались фестивалі Єврокон за підтримки Європейського товариства наукової фантастики, що проводились не рідше одного разу на два роки, а вже пізніше, з 1980-го року, стали проводитись фактично кожного року. Отже, спільноти стали більш відкритими [52].

Тобто клуби фантастики виконували й реалізовували загалом різноманітні завдання і форми активності, не були чисто клубами з вивчення літератури. Фендом спонукав до різноманітних проявів активності у своєму соціокультурному середовищі. І яскраво окреслена специфічність у вихорі незагальноприйнятої культури доводить його неформальний статус. Проводились виставки фантастичного мистецтва, перші кінолекторії НФ фільмів, сотні тематичних вечорів.

Крім того, відмітимо тенденції, які проходили в рамках міжнародних контактів. У СРСР з кінця 60-х років розпочався відносно масовий переклад різних творів західної і японської фантастики [16]. Аналогічно в США

почали виходити твори радянських письменників. При цьому спостерігалась взаємна повага спільнот одна до одної. Про це свідчать передмови до творів іноземних фантастів, які писали відомі діячі мистецтва країн, у яких вони видавались. Так, передмову до збірника радянської фантастики, що видавалася в той час у США, писав А. Азімов (класик американської фантастики, який входить у „велику трійку американської фантастики”). Важливо й те, що на Першому міжнародному симпозиумі з наукової фантастики відбувся взаємний обмін компліментами [67; 157].

У Канаді при університетах проводились лекції з фантастики, семінари, обговорення творів радянської, американської та японської фантастики. На спільних міжнародних засіданнях порушувалися й проблемні питання фантастики. Так, С. Лем відмічав кризові явища в американській фантастиці, такі як часто агресивні, аморальні, чисто розважальні твори, і в цьому її кардинальну відмінність від радянської фантастики [109].

Відмічалось, що для радянської фантастики характерна проблема розгортання надмірної кількості технічних деталей і часто схематичність сюжетів, коли твір ставав лекцією. Тоді роль техніки і науки при певній схематичності сюжету і його розгортанні будувалося довкола винаходів, і це було доволі потужною тенденцією. Ці моменти були наслідком негативних рис систем у США і СРСР. У США – часто відсутність контролю за продукцією, у СРСР – наслідки державної підтримки „фантастики ближнього прицілу” як майже офіційної в 1950-ті роки.

Фендом на той період стає структурою, у якій стає можливий постійний і тривалий діалог соціалістичного та капіталістичного таборів. Це підтверджується низкою міжнародних конференцій і фестивалів протягом 70-х років.

У США у період 70-х років у розвитку фендому також сталися значні зміни. Поступово паралельно розвивались кілька різних субкультур у рамках фендому: *рідери*, *анімеїшники*, *нерди*. Кожна з цих субкультур мала доволі цікаву специфіку.

Взаємодія членів фен-спільноти переходить від індивідуалізованого й самотнього існування її членів в умовах часто несприйняття їх „великим суспільством” до розбудови систем групової комунікації (фестивалі, Comic Con, тощо). На той час фендом як неформальний рух на території США перебував у в доволі складних умовах. Суспільство ставилось до нього з упередженням. Часто для фенів не було можливості придбання фантастичних книжок, фільмів, коміксів. Фанати коміксів листувалися один з одним через необхідність обміну дефіцитними виданнями. А, наприклад, аніме в США як жанр доволі жорстко критикується не тільки в рамках суспільства, але й серед деяких представників влади, і часто спостерігались спроби заборони. І перший Comic Con, історія його заснування стають показовими тим, що яскраво проявилось і ставлення держави та суспільства, і взагалі внутрішня специфіка в середині неформального руху. Восени 1969 року в Сан-Дієго зібрались майбутні засновники фестивалю. Ініціатор Шелдон Дорф, давній фан коміксів, організував місцеву фен-молодь – Баррі Альфонсо, Річарда Альфа та інших, запросив автора коміксів Дж. Кірбі і почав організацію конференції. Власне, постаттю Дж. Кірбі Ш. Дорф привернув увагу інших як можливий організатор зі зв'язками [241].

Суспільство дивилось звисока на фанатів наукової фантастики, але навіть фанати наукової фантастики звисока дивились на фанатів коміксів. При організації Сан-Дієго Comic Con його організатори одразу наштовхнулись на низку проблем – їм відмовляли в оренді приміщення, потім надали майданчик у закинутому й маргінальному районі міста. Перший Сан-Дієго Comic Con пройшов у 1970 році, його організатори самі не очікували такого потужного й масштабного розмаху. Спогади про перший Comic Con залишили його учасники, і з них можна зробити висновки про суспільну обстановку щодо фендому того часу в США. Тобто можна констатувати, що ці фестивалі стали майданчиком для комунікації членів фендому в США, де вони могли вже в іншому світлі реалізовувати власну соціокультурну активність. На Comic Con у 1977 році вперше випробовували

офіційний показ аніме. Загалом відмітимо ще одну особливість Comic Con, яка була прописана ще при організації першого Comic Con – це широке представництво різних секцій і напрямів. Це відкрило можливість гуртування на фестивалі різних субкультур у рамках фендому. Для багатьох фестивалів Comic Con став першим місцем, де вони зустріли однодумців. Це підкреслює особливість 70-х років для фен-дому США – початок його гуртування. Та особливість, що різні люди з різних куточків США листувалися й спілкувалися довгий час, допомогло в організації заходу й мобілізації людей [241].

Зазначимо про становище інших субкультур фендому в США. Анімешники та Аніме (японська мультиплікація) з'явилися в США в 1974 році. Новий для країни жанр майже одразу знайшов прихильників через свою емоційність. Але в нього не було реєстрації, його поширення почалось через фанатів поштою.

У цей же час на теренах США постає ще одна специфічна субкультура – *рідери*. Вони займались аналізом і зміною певних кінофільмів за власною версією і трактуванням. Як зазначають його члени і дослідники, що, на відміну від стереотипів про участь у групі юних хлопців, у субкультуру рідерів входили в основному молоді жінки віком від 25 років і старше. Їх організація і активність мали міжособистісний і доволі закритий характер, і вони майже не здійснювали спроб виходу й активності у „велике суспільство” через острах бути осміяними й незрозумілими. Загалом про діяльність рідерів у рамках фендому в США можна говорити через його активність довкола художніх творів в основному фантастичного спрямування. При цьому зазначимо й про його риси як окремої субкультури. Їх характеризує яскраво окреслена специфічність довкола власного об'єкта інтересу і велика закритість групи навіть вже у XXI столітті, коли більшість субкультур у рамках фендому вийшли на відкритий світ [242].

Отже, велика частина субкультур у рамках фендому в США мали характер і риси нердів, доволі закритих від суспільства і зосереджених на

власному захопленні людей. Це відрізняє епоху 70-х від періоду 90-х – початку XXI століття в США, коли ці спільноти вже змогли зайняти власне місце в суспільстві. Цікавим є і певна схожість активності фендомів соціалістичного і капіталістичного таборів того періоду, наприклад, широке залучення до власної активності, створення кіно і мультиплікаційних фільмів. Уже з середини 70-х років у США з'являється велика кількість людей у рамках фендому, що розгортали власну активність довкола не стільки літературоцентричного напрямку. Починає формуватись *косплей, фури, розгортається діяльність рідерів*. І ця тенденція буде присутня й у подальші періоди. Проте це не свідчить про згасання ролі літератури в русі, а засвідчує певне розгалуження видів художньої активності. Література не відкидається новими підгрупами фендому. Що цікаво, у неформальних рухах візуально-театральної спрямованості (рідери і косплей) присутнє доброзичливе ставлення до новачків з принципом заохочення до діяльності тих, хто бажає, але боїться великої складності.

Щодо розвитку фендому в 70-ті роки XX ст. зазначимо: діяльність фендому в різних країнах мала спільні риси. І хоча фендом знаходився у різних умовах і його члени могли бути і в статусі гіків, і в статусі нердів, часто залежно від настроїв великого суспільства їх відрізняла стійкість щодо власного захоплення й відкритість до контакту та залучення нових людей у власне неформальний рух. Формування й розгортання різних фестивалів сприяли окресленню спільноти. Часто її активність і в 70-ті роки, і 50 – 60-ті була діяльністю окремих фенів на місцях, поціновувачів її соціокультурного поля. Існували певні складнощі в залученні до соціокультурного поля (наприклад, складність у придбанні творів) і постійні зусилля людей у руслі неформального руху, що доводить невипадковість існування фендому [відсутні посилання протягом декількох сторінок.

Щодо радянського фен дому зауважимо: якщо в 50 – 60-ті рр. XX ст. він існував як самодіяльне соціально-педагогічне явище, яке перебувало під постійним наглядом влади за ініціативами подібного роду, то наприкінці

60-х рр. на рівні партійного керівництва почали обговорюватися питання важливості використання виховного потенціалу пригодницької і фантастичної літератури. Ці ідеї отримали свій розвиток саме в 70-ті роки. І якщо західний фендом у ці роки пропонував своїм членам низку практик, то загальною рисою радянського фендому була його літературоцентричність, тобто домінування саме „читацько-літературних” заходів на фоні територіальної розірваності й локальності таких осередків. Їх формування частіше за все відбувалося навколо офіційних установ – бібліотек, спілок читачів, діяльність яких відбувалася тільки в контексті читацького споживання й дискусійного обговорення відповідної літератури і ніколи не мала досить широкої популярності [108].

У досліджуваній відрізок часу фендом виконував такі соціально-виховні функції: 1) прагнення до реалізації пізнавальних і комунікативних потреб (спілкування з авторами творів, пізнання світів, створених авторами в літературних творах, розвиток технічного мислення тощо); 2) можливості для розвитку креативності (фендом давав можливість створювати і нових творців культурного продукту, і поставав у якості транзитного простору для професійного зростання редакторів, видавців та інших професій у відповідній галузі; також учасниками фендому створювалися аматорські твори, у яких героями виступають персонажі фантастичних світів інших авторів); 3) сприяння вихованню доброго читацького смаку.

Отже, дослідження соціокультурного середовища неформальних рухів у 70-ті рр. ХХ століття дозволяє зробити такі висновки:

1. Серед світоглядних неформальних найбільш поширених на той час рухів можна виокремити такі тенденції розвитку. Субкультура хіпі в період 70-х років в основному відходить від суспільно-політичних акцій, зосередившись на внутрішніх процесах, продовжує опосередковано впливати на інші неформальні рухи, у соціально-виховному контексті пропагує ідеї ненасильства, любові й миру. Растамани як соціокультурний феномен звертали увагу на нагальні соціальні проблеми чорношкірого населення, їхне

низьке соціальне й економічне становище, потреби в духовній, соціальній і медичній підтримці; вплинули на розвиток світового музичного мистецтва, популяризацію стилю регі. Серед негативних тенденцій зазначених світоглядних неформальних рухів відзначимо проблеми наркоманії й сексуальної поведінки, яка порушувала норми суспільної моралі.

2. Фендом зазнав змін через інтенсивні і організаційні (створення майданчиків для постійної взаємодії (КЛФ, фести, Comic Con), і культурологічні процеси, пов'язані з розвитком театралізованих форм фендому, що в цей час постають як субкультури. У досліджуваній відрізок часу використання соціально-виховного потенціалу фендому надавало можливості реалізації пізнавальних і комунікативних потреб особистості, розвитку технічного мислення, навичок моделювання, розвитку креативності, професійного зростання, естетичного виховання молоді. Серед недоліків відзначаємо те, що хоча діяльність фендому й інтенсифікується, але в його розвитку не відбувається революційних змін. Його осередки в більшості випадків мають локальний характер і нечисельні.

3. Рок-рух розгалужується, і в ньому часто змінюються соціокультурні процеси (виникнення нових субкультур, різноманітні культурологічні зміни), констатується збільшення чисельності його представників і різноманітних напрямів (метал, панк, фолк). У соціально-педагогічному контексті рок-рух 70-х становить протест проти наявних стереотипів, примусу особистості, її знеособлення; характеризується інтелектуальністю, інноваційністю текстів, які відображають наявні на той час соціальні настрої; формується як явище масової культури, якому належить значне місце в естетичному напрямі соціального виховання молоді, формуванні самобутності й збереженні народних традицій. Щодо панк-року, то на тлі соціального протесту щодо загальноприйнятих цінностей капіталістичної системи, який слугував головною ідеєю на початку виникнення руху, у цьому русі відбувається перехід до альтернативної соціокультурної реальності – контркультури з наявними радикальними настроями, які негативно впливають на формування

поведінкових стереотипів представників цього неформального об'єднання в різних сферах життєдіяльності.

4. Суспільно-політичні рухи через низку соціально-політичних криз і обставин виникали й поставали за визначених умов та діяли відповідно до реалій і власних поглядів про їхнє життя. Найбільш поширеним рухом цього напрямку на той час були скінхеди, поява яких є висловленням соціального протесту проти капіталізму й експлуатації, проблем безробіття і відсутності перспектив. У соціально-педагогічному контексті поява цієї субкультури актуалізувала питання соціальних проблем робітничого класу, патріотизму, самобутності. Негативними тенденціями його розвитку є поява такого напрямку, як нацискінхеди, які характеризуються радикальними проявами у формах нацизму і расизму.

2.3. Активізація неформальних рухів молоді в нових соціально-політичних умовах (80-ті рр. ХХ століття)

Початок 80-х років знаменувався низькою соціальною ініціативністю, формалізмом у громадській діяльності молоді. Політика демократизації та гласності, проголошена новим керівництвом Комуністичної партії на чолі з М. Горбачовим, сприяла реформуванню економіки країни та інтенсифікації різних сфер діяльності, призвела до різкого сплеску громадської активності населення.

Склалися соціальні передумови для зміни підходів державно-партійних структур до молодіжної ініціативи, коли на етапі перебудови до суспільної життєдіяльності молодь намагалася набути соціальний статус, який відповідав би її бажанням та очікуванням. З'явилась можливість вільно висловити свою думку з питань молодіжної політики, оцінити стан національної культури, організувати своє дозвілля.

Беручи до уваги означене вище, завдання цього підрозділу, на нашу думку, полягає в тому, щоб здійснити аналіз наукових джерел щодо

активізації неформальних рухів молоді в нових соціально-політичних умовах (80-ті рр. ХХ століття). Для розуміння сутності досліджуваного нами явища доцільним є звернення до найбільш авторитетних вітчизняних наукових праць, у яких розкрито проблеми молодіжної політики, підходи і теорії виявлення істотних характеристик молодіжних рухів, особливості молодіжної субкультурної активності (М. Багмет [3], Ю. Бобровнік [7], О. Бойко [12], К. Левчук [107], А. Мацьовка [122], Ю. Поліщук [153], І. Рафальський [169], С. Сорока [194], В. Шаповал [229]).

Для нашої дисертаційної роботи значний науковий інтерес становлять ґрунтовно й фундаментально визначені етапи виникнення неформальних рухів в Україні, які теоретично обґрунтовані в монографії К. Левчука „Громадські організації України: створення та діяльність (1985 – 1996 рр.)”. Беззаперечно, запропоновані українським дослідником К. Левчуком етапи (*перший етап* (1986 – жовтень 1988 рр.) охоплює проміжок часу від утворення клубних об’єднань до появи регіональних неформальних груп, учасниками яких ставали переважно молодь та представники творчої інтелігенції; партійно-державне керівництво, спираючись на комсомол та профспілки, намагалося встановити ідеологічний та організаційний контроль над неформальними групами; *другий етап* (листопад 1988 – вересень 1989 років) характеризується активізацією неформальних рухів, що потребувало осмислення цього суспільного явища та відповідного реагування політичних структур [107]) мають наукову значущість для осмислення в нашому дослідженні тенденцій розвитку неформальних рухів молоді в нових соціально-політичних умовах.

Реалізуючи наміри керівництва налагодити взаємини з неформальними молодіжними рухами, державно-партійні структури, на думку українського вченого М. Багмета, мали такі цілі: 1) зберегти монополію комсомолу в молодіжному русі, перетворивши його на „справді самодіяльну організацію” шляхом залучення до його складу неформальних об’єднань; 2) вивести латентні неформальні об’єднання з нелегального становища, щоб мати

можливість впливати на їхню діяльність і зменшити „деструктивні” орієнтації; 3) об’єднати та очолити групи просоціалістичної спрямованості задля забезпечення підтримки здійснюваної в країні політики й запобігання випадків будь-яких відхилень від офіційної ідеології в їхньому середовищі; 4) одержати можливість контролювати всі процеси в неформальному русі для протидії створенню об’єднань, орієнтованих на неофіційні цінності [3, с. 166 – 167].

Ми поділяємо наукову позицію Ю. Поліщука щодо розвитку руху молоді України цього періоду, який був викликаний: кризовим станом ЛКСМУ як єдиної „одержавленої” молодіжної організації в Україні; загальною системною кризою інститутів соціалізації й соціального виховання в Україні; об’єктивною потребою оновлення, модернізації і створення нових, адекватних потребі й запитам молоді інститутів соціалізації та соціального виховання особистості, прагненням соціально активної частини молоді реалізувати себе через активну участь у суспільному й політичному житті країни, взяти на себе відповідальність за процес особистісної соціалізації, реалізувати свою потребу в суспільному самовизначенні й самовираженні. Отже, процес виникнення в Україні в кінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ століття численних молодіжних об’єднань різноманітного спрямування був адекватною реакцією молодих людей на кризову суспільно-політичну і соціально-економічну ситуацію в країні й відобразив потребу молоді у створенні принципово нового інституту соціалізації й соціального виховання особистості – українського молодіжного руху [153, с. 18 – 19].

У дисертаційній роботі Ю. Бобровніка розглянуто передумови виникнення молодіжних рухів, їхню роль у розбудові громадських інституцій суспільства та вплив на формування державної молодіжної політики. Висвітлено умови виникнення нових громадських організацій молоді в роки перебудови, проведено їхню класифікацію, з’ясовано особливості становлення. Більшість молодіжних організацій, на думку автора, у цей період розпочали свою діяльність зі звернення до історичної та культурної

спадщини українського народу, його ідентичності, вважаючи, що усвідомлення українцями своєї національної приналежності дасть змогу ефективно вирішити нагальні суспільно-економічні проблеми, що виникли в Україні. Перші альтернативні комсомолу організації спонукали молодь до переоцінки суспільних цінностей у молодіжному середовищі. Неформальні рухи молоді стали відчутним каталізатором активізації загальноукраїнської громадської непокори, що стрімко наростала в умовах послаблення тотального партійно-державного контролю над суспільством [7, с. 17].

Науковий інтерес для дослідження молодіжних рухів становить робота С. Сороки, де розглянуто суспільно-політичну діяльність неформальних рухів молоді як період зросту активності розвитку та поширення молодіжних субкультур хіпі, панків, радикально-екстремістських угруповань. Окреслено чинники, що сприяли виникненню феномену неформальних рухів, визначенню основних етапів їхнього розвитку. Особлива увага зосереджена на виявленні характерних рис та особливостей політики владних структур щодо неформальних молодіжних рухів та їхніх взаємин. Автором доведено, що неформальні рухи молоді стали формою прояву суспільно-політичної опозиції комуністичному режиму, яка обумовила можливість трансформації всієї системи об'єднань в Україні [194].

За зазначеною проблематикою виділимо також дисертацію В. Шаповал, у якій визначення умов розвитку молодіжних організацій та творення молодіжного руху загалом допомагає при визначенні основних тенденцій вияву молодіжної активності. Авторкою надано не тільки характеристики неформальних рухів молоді, але й визначено основні аспекти їхньої діяльності. Наукову цінність становить надання основних етапів вияву молодіжної активності: 1986 – 1987 рр. – створення альтернативних комсомолу молодіжних організацій (Український культурологічний клуб (м. Київ), Товариство Лева (м. Львів), товариство „Пересвіт” (м. Рівне), товариство „Вертеп” (м. Тернопіль)) [229].

Неформальний рух зазначеного періоду в Україні, на думку І. Рафальського, став своєрідним „полігоном” для формування громадського суспільства, першою спробою його інституалізації. Імовірно, без цього досвіду розбудова сучасного громадського суспільства була б неможливою. Зрештою, становлення й розвиток неформального руху в період Перебудови суттєво вплинули на рівень політичної культури громадян [169, с. 85 – 86].

А. Мацьовка також доводить, що саме неформальні рухи, які почали виникати в УРСР протягом 1985 – 1989 рр., стали тією рушійною силою, яка дала поштовх до об’єднання населення навколо ідеї незалежності, кардинальних змін у суспільстві на користь демократизації життя, морального оздоровлення нації та відходу від принципів тоталітаризму в усіх сферах життя українців [122, с. 250].

Отже, аналіз доробок учених надав можливість окреслити напрями та межі наукових пошуків у розумінні особливостей тенденцій і перспектив досліджуваного нами періоду розвитку неформальних рухів молоді в нових соціально-політичних умовах. Основні неформальні рухи, які існували у 80-ті рр. ХХ ст., представлено в табл. 2.3 [15; 17; 71; 72; 83; 239; 261; 276].

У неформальному *рок-русі* (*рокери, металісти*), порівняно з 70-ми роками, не було різких змін і революцій. Порівнюючи ці два періоди, зазначимо, що тенденції і розвитку неформального середовища, і ставлення до нього великого суспільства і держави в зазначений період були схожими. Тому розвиток неформального товариства дійсно проходить в певному сенсі поступово.

Відмітимо й варіативність середовища неформального руху. Спостерігалась і відмічалась різноманітна стилістика й напрями, проте все ж рух є більш-менш єдиним. З одного боку, для руху був притаманний потужний індивідуалізм, але поруч існував своєрідний колективізм у вигляді загальної „тусовки”. Навіть це слово стає знаковим у цей період.

Середовище рок-руху України цього періоду відрізняється від західного, що простежується в багатьох виявах і аспектах.

Неформальні рухи молоді (80-ті рр. ХХ століття)

Неформальні рухи	Субкультури
Неформальний рок-рух	Рокери Металісти
Світоглядні неформальні рухи	Панки Straight edge Готи
Фендом	Фени Косплей
Спортивні неформальні рухи	Культуристи Футбольні фанати
Політизовані неформальні рухи	Скінхеди Любера
Байкерські неформальні рухи	Босодзоку
Музичні неформальні рухи	Репери Брейкери Хіп-хоп Visual kei
Іміджеві неформальні рухи	Босодзоку Хрустальні Ногару гяру
Антисоціальні рухи	Кримінальна субкультура

У цьому ракурсі особливу цінність мають спогади американки Джоанни Стінгрей як погляд ззовні. У зазначений період вона, будучи громадянкою США, дивним чином увійшла в радянську рок-тусовку й зазначала, що середовище складалось з різних і за віковими, і за соціальними,

і за стилістичними ознаками людей [15]. Тобто середовище було неуніфікованим.

Стилістично в русі існують і авангардисти, і політизовані, і антисоціально спрямовані, і ескапічні представники. Представники руху часто були знайомі особисто та знали творчість і неодноразово брали участь у творчих проєктах один одного. Самі представники руху відрізнялись мобільністю й емоційною рухливістю.

В Україні велика частина представників рок-середовища походила з робітничих сімей чи вела через робітничу спеціалізацію далеко не богемний спосіб життя, музиканти часто працювали на робітничих посадах. І це нікого не бентежило [274].

Була відсутня система професійного шоу-бізнесу і продюсерства. У самодіяльному році радянські „рок-продюсери” були підпільними і налагоджували концерти виконавців без вимог до репертуару, які ставили вже офіційні установи. І таке становище зберігалось не лише на початкових етапах становлення виконавця чи рок-групи в СРСР на сцені. Відсутність системи шоу-бізнесу в СРСР дозволяла виконавцям зосередитись на творчості, а не на маркетингу [206].

З 80-х років розпочинається нова тенденція в розвитку рок-субкультури – створення рок-клубів у СРСР. Так, у 1981 році був відкритий ленінградський рок-клуб, з другої половини десятиліття відкриття рок-клубів інтенсифікується [17]. В Україні відкриваються київський, харківський, донецький рок-клуби.

Узагалі відносини між рокерами як неформальним товариством і державою були неоднозначними. Існує багато прикладів і конфронтацій, дебатів, і сприятливого співробітництва [273]. Ця специфіка є характерною і тому потребує детального аналізу.

Так, існували схеми завуальювати власну критику СРСР. Так звана „езопова мова” часто використовувалась найрізноманітнішими групами від „Машини часу” до офіційної сатири. Крім цього, система магнітоальбомів

взагалі не контролювалась державою, і майже всі колективи могли поширювати свою творчість, абсолютно не підпадаючи під цензуру. Поряд траплялись і інші тенденції, наприклад, групу „Акваріум” на фестивалі „Тбілісі-80” за виконання на концерті певної незвичної сценічної постановки з манерою під панк узагалі вигнали з фестивалю, виключили з комсомолу, створили організаційні проблеми тощо. У цей же період група „Оберманекен” ставила еротичні театральні постанови і навіть після їх закриття божественний спосіб життя музикантів у Ленінграді продовжувався [71]. У 1988 вони випускають магнітоальбом з явними натяками на еротіку і загалом він вільно поширювався. Московська рок-лабораторія мала серед власних резидентів скандальні групи „Чудо-Юдо”, „НИИ Косметики” та інші. Що цікаво, приблизно однакові перепони чинились резидентам лабораторії і в СРСР, і за кордоном [15].

У СРСР панки північного округу (на відміну від ідеологізованої східної панк-сцени) в системі займались епатажними і хуліганськими діями, проте хоча міліція такі дії зупиняла, але надалі вони могли їх продовжувати. Група „Телевізор” влаштовувала ціле шоу на сцені на фестивалях з явною критикою устрою, але продовжувала вільно виступати протягом свого існування. Сприйняття рокерів у цей період загалом було зазвичай негативним. Існували різні ексцеси з безглуздими нападками на рокерів, наприклад, у 1987 році розгорівся скандал довкола виступу групи „Аліса”. Це стосувалось конфлікту довкола поведінки музикантів. Було карне провадження, яке закінчилось перемогою К. Кінчева як лідера групи. Проте через критику та дії міліції репутація групи в таких умовах у сприйнятті рок-середовища була погіршена [49]. Такі випадки траплялись доволі часто, у ході яких деякі неадекватні витівки певних рокерів залишались без доцільної уваги, натомість в інших випадках на рівному місці не мотивовані заборони псували імідж держави в рок-середовищі і ще більше віддаляли їх один від одного.

У цей період змінилась і система аудіозапису рок-колективів. Почали масово з'являтися магнітоальбомні записи. Це сприяло забезпеченню доступності рок-музики на місцях. Такі записи робились або на аматорських студіях, або в різних державних установах (при філармоніях, БК тощо). Вони були загалом доступними будь-яким рокерам, особливо з 1985 року. До цього в період 1980 – 1985 рр. у можливостях запису музичного матеріалу особливих перепон теж не було. Поруч з державними студіями існували домашні. Загалом магнітоальбомний період став доволі суттєвою сторінкою в історії неформального товариства рокерів і панків [183].

Одночасно з 80-х років починається і масовий випуск рок-платівок державним монополістом звукозапису „Мелодія”. Рок-музика в СРСР видавалась і раніше, проте це були колективи ВІА і філармонійний рок, і ці статуси треба було певним чином оформити, тоді як андеграунд не оформлював свій статус.

80-ті роки позначились і тим, що західний рок у СРСР утратив провідні позиції у сприйнятті. І це паралельно з тим, що на період 80-х років на заході сталося кілька музичних революцій. Створення постпанку нової хвилі, постанова глем року і поп-року нової хвилі [261]. Тобто радянське рок-середовище вже не тільки оформилось і стало самостійним у середині, що відбулось в 70-ті роки, але й повністю популяризувалось серед шанувальників рок-музики. Показовим є розвиток так званого „дискотечного року”. Хітами на дискотеках були саме радянські пісні, і така ситуація була сталою протягом великого періоду. Не слід уважати, що західний матеріал перестали сприймати, просто вітчизняний продукт оформив свій рівноправний з ним статус [277].

Потужним чином і одночасно з рок-середовищем в Україні швидко розвивається субкультура *металістів*. У Києві в 1987 – 1988 рр. проходить низка концертів, де виступають доволі популярні надалі „Воплі Відоплясова” і „Колезький асесор”. Перший альбом у майбутньому відомої

націоналістичної групи „Кому вниз” також був представлений у цей період [189].

Отже, у зазначений період середовище рок-руху значно змінюється. Проходить інтенсифікація доступу до творчості один одного, що сприяє залученню нових членів до руху, відбувається налагодження безпосередніх контактів і спілкування із західними представниками. Продовжуються дивні відносини з владою. Представники неформального товариства, як і раніше, мали широкі можливості для виступів, а з 80-х їхня музика активно використовується в кіно. Також у фільмах доволі широко відображається їхнє життя. Цей період став характерним тим, що постала неймовірна кількість представників, які стали дуже впливовими в рок-середовищі і зберігали свій вплив і в подальший період.

Головними темами, через які виражався соціально-політичний протест у музичних композиціях рок-виконавців цього періоду, є бунт проти усталених стереотипів життя; проти насадження колективного духу і несприймання індивідуальності особистості як частини в цілому соціумі, незадоволеність наявними соціальними умовами, пропаганда боротьби проти тоталітарної системи тощо. Близькість рок-музики до реального життя забезпечила її зрозумілість і доступність для молоді.

Рок-рух уже як масовий феномен мав соціальну спрямованість, яка відображала ті процеси, які відбувалися в тогочасному суспільстві й молодіжному середовищі, формував сильні ресурси соціалізації особистості [143].

Розглянемо основні тенденції розвитку світоглядних неформальних рухів (панки, готи, Straight edge). Розвиток панк-руху в період 80-х років відрізняється від стану і специфіки історичного розвитку рок-середовища. У ньому відмічається безліч змін і революцій. Сама його специфіка постійно була бунтівною і рухливою, тому поруч з багатьма змінами в різні часи в його середовищі деякі його групи оформлюються в незалежні субкультури –

готи і Straight edge. На специфіці розвитку панк-руху необхідно зупинитись окремо.

У 80-ті роки *панк* як субкультура та його розвиток у світі стає більш строкатим, ніж у 70-ті. Процеси й події в житті західних країн спонукали зміни в панк-русі, тому що він, мабуть, був найбільш пов'язаний, порівняно з іншими неформальними рухами, з соціально-політичними процесами, що відбувались у світі. На початку 80-х років в Англії стаються значні зміни соціально-політичного життя. Уряд М. Тетчер продовжує політику зняття соціальної допомоги й боротьби з профспілками. А аудиторія панк-музики та її безпосередні учасники в Англії часто були саме люди робітничого походження [239].

Відповідно в панк-русі розпочинається багато процесів, наприклад, певна комерційна успішність деяких панк-груп і популярність анархопанк груп типу Sex Pistols провокують супротив цьому явищу в деяких колах панк-середовища. Незважаючи на короткий період історії панку в зазначену епоху, на момент розгортання активності і суперечностей пройшло всього приблизно 5 – 10 років (якщо простежити історію з часів ще протопанку чи гаражного року). Незважаючи на цей короткий термін, уже розгортається боротьба в панк-середовищі. Загалом можна поділити її на загальну боротьбу панків з комерціалізацією рок-музики; антагоністичну боротьбу деяких груп (типу Crass) проти всіх угруповань панк-року; складні відносини з субкультурою скінхедів; боротьба з наципанком і відгалуження екстремальних видів панку (типу грайджкора); розгортання у своїй діяльності деяких груп до різних видів „справжнього” панку (пролетарський, робітничий панк) і відгалуження деяких специфічних і майже етнічних груп (типу кельт-панку); поруч розгортання боротьби з недоліками панку в самому русі (рухи хардкор чи Straight edge); відгалуження вже в майбутньому самостійних рухів (готика і емо ще в руслі панку) і розвиток поппанку з полегшенням лірики і через це більшою доступністю. Поруч

відбувається розвиток їхніх відносин з металом, а під кінець 80-х і початки саморефлексії у вигляді гаражного панку [255].

Учасники колективів *Cockney Rejects*, *Sham 69* за спеціальністю були портовими робітниками, докерами, іншими робітниками. Їхня лірика з самого початку фокусується на протистоянні з владою, проблемах робітників в Англії. Звичними стають боротьба з поліцією. Групи були залучені в скандали ЗМІ про етнічні заворушення (самі вони спростовували свій націоналізм), проте саме це слугувало цікавій ситуації, коли націоналісти приходили на їхні концерти через таку рекламу ЗМІ, але, розчарувавшись, на концертах починались заворушення [239]. Починається розвиток нацискінхедів, а з ним і постійні зіткнення в низці субкультур.

У США розвивається жанр *хардкор*. Це *підрозділ панку*, у якому був відкинутий руйнівний його складник (алкоголь, наркотики, розпуста). Це був бунт у середині субкультури, коли молодші члени панк-груп не хотіли через моду та устої деяких панк-груп уживати алкоголь і наркотики. Прикладом хардкору в панк-русі є *субкультура Straight edge*, формування якої пов'язане з супротивом молоді насильницькому вживанню шкідливих речовин зі боку інших, більш старших учасників панк-руху. Рух стрімко набрав популярність і став одним з найвпливовіших у панк-русі [239].

Отже, у США та Англії формуються дві схожі сцени. Обидві критикують політику урядів власних країн, обидві часто сповідували чи ліву ідеологію, чи просто аполітичність, але боротьбу за оптимальний стиль життя. У хардкорі навіть групіс і роль жінки, загалом дещо інколи пригніченої в рок-середовищі (рок-подруги, групіс), виходять на новий рівень. Проходить формування рівноправності учасників за статевою ознакою, загалом у текстах пісень трапляються цілі пісні, присвячені засудженню розпусти, що взагалі феноменально, адже деякі рок-групи (*Aerosmith* тощо) часто спекулювали на темі інтиму [249].

Загалом у середовищі довкола панку склалась дуже складна система взаємин і в середині руху, і з іншими субкультурами. Панк стає бунтарським

і щодо „великого суспільства”, і щодо рок-спільноти. Зазначимо, що панк розвивається загалом у двох парадигмах. Перша – це доволі ідеологічно заряджена частина. Починається випуск журналу „Punk”, і яскравим прикладом є випадок, коли після скандального туру групи Sex Pistols автори старого ідеологічного журналу навіть ставлять під питання доцільність самоідентифікації під назвою „панк” через моду на атрибутику і хуліганство після туру британської анархогрупи по США.

Таким чином, зазначимо, що панк у 80-ті роки посів значне місце в рок-середовищі, хоча й не був власне його асимільованим складником, а зберігав самостійність, хоча і був складником рок-середовища. Панк значним чином впливає на молодь в Україні – його творчий стиль впливає на молодь, а соціальне середовище на гурти.

Отже, у соціально-педагогічному контексті панк-рух у нових соціально-політичних умовах набуває свого розвитку в дещо інших модифікаціях, ніж це було в попереднє десятиліття. З одного боку, основні теми його творчості продовжують фокусуватися на протистоянні з владою, висвітлюють проблеми робітничого класу, а з іншого – у середині руху починають розгортатися ініціативи (хардкор), спрямовані на боротьбу з негативними тенденціями в панк-середовищі: вживання алкоголю, наркотичних речовин, аморальна сексуальна поведінка, наципанк, екстремалізм тощо, що робить його більш прийнятним і доступним з позиції оптимального стилю життя молодого покоління і процесів соціалізації.

Значущим феноменом на початку 80-х років стає формування *субкультури готів*. У майбутньому ця чи не найвідоміша субкультура формується майже спонтанно. Її формування й зародження є цікавим феноменом, який характеризує і соціально-політичні процеси в західних країнах, і стан розвитку панк-руху та неформальних рухів узагалі. Тому її розгляд є доволі важливим для розуміння історії неформальних рухів у цей період.

У 80-і роки готи як субкультура, її розвиток і становлення проходили під впливом похмурої атмосфери і настроїв у суспільстві. Формування характеризує і стан розвитку країн заходу, адже на відміну від панку, з якого вона розвинулась, постулює похмуру естетику і есканізм, відмову від соціально-політичної боротьби. Спогади учасників гурту „Ballhaus” про їхнє турне по Західному Берліну з його нетрями й притонами наркоманів, які були майданчиками для виступів і одним з чинників поширення субкультури, показують різнобічні погляди на соціум у деяких неформальних рухах того часу [83], традиційну „мирну” боротьбу хіпі з наркотиками і медитаціями, бунти й революції панку. Готи йдуть іншим шляхом і фактично відходять від соціально-політичної боротьби.

Також на формування стилістики готів впливають процеси в панк-музиці. Енергія для бунту в панк-музиці, похмурість і повільність у готів. Тобто бачимо ще раз, що мистецтво неформального руху характеризує його ідейний і соціальний напрям. Якщо для панку експресія гітар полягала в поверненні, на їхню думку, до першої енергії рок-н-ролу і відхід від комерціалізації, то в готів похмурість музики підкреслювалась музичною виразністю.

Отже, субкультура готів у 80-ті рр. відображала наявні в суспільстві похмурі настрої, висловлювала пасивний протест навколишнім реаліям того часу, що у певному сенсі було пов'язано з розчаруванням певної частини молоді в ефективності відкритих соціальних протестів. В аспекті соціалізації в субкультурі готів можна спостерігати заохочення інтелектуального саморозвитку, повагу до прав людини, толерантність [245].

Розвиток *фендому* як неформального руху в період 80-х років зазнав певних змін. Вони були пов'язані з розвитком аудіо- і відеозасобів, які постали інструментами в подальшому формуванні соціокультурного продукту руху, а також розвиток і інтенсифікація створення клубів і конкретних осередків руху. Ці процеси та їхня специфіка дозволяють краще зрозуміти тенденції розвитку руху в зазначений період.

У період 80-х років проходять значні зміни в розвитку фендом спільноти і в Україні, і за кордоном. Вона виявлялась у значній інтенсифікації створення КПФ (клубів поціновувачів фантастики). Порівняно мала їх кількість в 70-ті роки була прикметою епохи для Європи. У Європі йшло розгалуження, клуби чи створювались, чи долучались до спільної організації. Але прикметним є саме їх відносна мала кількість. Потім, у період 80-х років, їхня кількість постійно збільшується. Це стає помітною тенденцією, адже конкретні неформали як особистості активно гуртуються в спільні й незалежні організації. Загалом же для епохи 80-х років характерно значне збільшення кількості клубів в Україні. Якщо в 1982 році їх було приблизно 60, то вже в 1987 їх налічувалось приблизно 200. І характерним є їхнє збільшення не з часів політики „перебудови”, а приблизно з початку десятиліття.

Специфічною особливістю початку 80-х рр. для КПФ була їхня державна підтримка з боку організації типу комсомолу чи БК, а з кінця 80-х ідея введення госпрозрахунку. Загалом кожен клуб відрізнявся своєю великою своєрідністю і був самостійною структурою. Уніфікації клубів під егідою єдиної організації доволі довго не було до створення в 1987 році ВО КПФ, що став офіційним (мав свій статут і реєстрацію).

Такі можливі проблеми обговорювались в пресі, і те, що вони були відкритими, свідчить про лібералізацію СРСР у цьому аспекті в цей період. Причиною таких ініціатив стала можлива допомога периферійним КПФ потужностями більш великих КПФ у вигляді надання літератури тощо. Справа в специфіці людей, що організовували певне КПФ, і низці проблем, що виникали в цьому аспекті. КПФ створювались поціновувачами фантастики там, де були наявні ці неформали. Часто це були організації з малим бюджетом і матеріальними можливостями. Оснащення ж клубів йшло і з їхньої ініціативи, і від організації, де вони створювались (БК, бібліотеки). Клуби реєструвались офіційно при установах. Проте вони часто відчували

дефіцит продукції для фендому, тому часто потребували союзу з більш великими клубами [278, арк. 23 – 25].

Спільнота в цей час розпочинає випуск так званих фензинів: неофіційних журналів. На період 1990 року в Україні існувало дуже багато фензинів при відсутності спеціалізованого видання для жанру. Це доводить, що спільнота продовжує бути окресленою, адже виробила власну систему логічної і для їх специфіки активності: розроблення як системи премій, і власної преси та вісників. Логічність полягає саме в тому, що мистецтвоцентрична спрямованість спільноти розбудовувалась при розробці власної системи активних заходів і святкувань, котрими по суті стають фестивалі. Проте все ж несистемність необхідної позитивної уваги з боку держави була чітко усвідомлена спільнотою. Це виявлялось у системних наріканнях на відсутність великого обсягу видавництва їхніх книг, відсутність спеціалізованого журналу. Отже, можна спостерігати різноманітну організаційну і творчу діяльність у рамках структур фендому. Спільнота в намаганні донесення своєї інформації й подолання труднощів розгортає низку організаційних заходів. І таким чином спільнота починає вирішувати організаційно-виробничо-управліські функції [63].

У зазначений період проходить формування деяких інших субкультур у рамках неформального руху фендом. Історія субкультури *костлей* сягає своїми коріннями в минулі десятиліття, проте саме на період 80-х років припадає її становлення. Значущою датою стає Costume Con 1981 року в Денвері. Після нього організатори змогли зацікавити Карен і Керрі Тернерів в організації свого фестивалю. Він відбувається в січні 1983 року і поєднував і маскарад за мотивами фантастичних творів, і історичні та етнічні костюми. Характерним стає наголос на цих фестивалях на спілкуванні в неформальному середовищі людей, обговорення костюмів і таким чином єднання спільноти. Такі фестивалі стають щорічними. На субкультуру, на думку дослідників, мали значний вплив японські комікси для дівчат Сьодзьо. У них поєднувались елементи моди та історії, починається створення

фанатських версій. Це сприяє імпровізації як важливих елементів субкультури. У 1984 році Нобуюкі Такахамі після WorldCon 1984, вражений маскарадом на ньому (фактично косплеєм), закликає власних читачів у Японії створювати власні костюми. Загалом у цей період швидко поширюється *субкультура отаку*, на яку значний вплив має косплей. Нобуюсі Такахасі пропонує термін *косьюпуре* (яп. костюмована гра). З 1982 року маскаради на деяких фестивалях стають такими популярними в США, що учасників костюмованих виходів ділять на майстрів, підмайстрів і початківців. У 1986 році L. A Times пише про маскарад WorldCona як дуже схожий на показ мод, де деколи костюми могли б прикрасити фільми Голівуду [242]. Отже, у цей період субкультура косплей значно оформлюється й популяризується.

Таким чином, у 80-ті рр. порівняно з попереднім відрізком часу фендом поступово переходить від локального до системного утворення, збільшується кількість його прихильників, певні субкультури набувають масового характеру (косплей). У межах руху розгортаються видавнича, аматорська, перекладацька, інформаційна, просвітницька, творча, театралізована діяльності, продукти яких мають вплив на соціалізацію молоді, розширюють її світогляд.

У період 80-х років про себе заявляють *спортивно спрямовані рухи*. Вони могли зосереджувати власну увагу й активність на специфічних спортивних заняттях і розгортання довкола нього соціокультурного наповнення, як це робили культуристи, чи проявляти активність у сутичках і вболіванні на футбольних матчах як футбольні хулігани, чи змішувати спорт з ідеологічними протистояннями, як це робили любера. Але розвиток спортивно спрямованих субкультур є дуже характерним для епохи 80-х років і тому потребує ретельного вивчення.

Субкультура *люберів* була певним унікальним феноменом в історії неформальних рухів світу. Вона розвивалася в рамках спортивної субкультури, сполучаючи елементи субкультури культуристів та інших видів

спорту, мала навіть риси професійних субкультур, тобто виходила певним чином за рамки „спонтанного” субкультурогенезу. Але він зберігає свою неформальну основу. До того ж на новому етапі розвитку неформального руху з 1982 року, коли рух значно сильніше став ідеологічним, ніж це було до цього часу, у своїй ідеології він відстоював традиційні радянські цінності та ідеологію, тобто не виробляв альтернативної культури. Але вона вироблялась спонтанно під час і діяльності, і власних акцій. Отже, субкультура люберів стає доволі цікавим феноменом.

Історія цієї субкультури починається з 70-х років, але основну свою активність вони проявили у 80-ті роки. Групи гуртувались довкола занять культуризмом, який був у специфічному становищі в СРСР. Загалом вона входила до атлетичної субкультури СРСР [76].

Група люберів була дуже близькою до субкультури культуристів і не входила в конфронтацію до 1986 року з офіційною владою та зберігала вірність традиційній радянській ідеології протягом усього періоду діяльності. В історії субкультури виділяють три періоди 1) від зародження до 20.04.82. У цей період субкультура оформлюється довкола спортивних захоплень молоді. Підвальні качалки стають місцем відпочинку й релаксації молоді. Виділяються дві групи: спортсмени і хулігани. Представники субкультури виїздили у великі міста на прогулянки. У їх містах між різними районами вкладалася угода (справа в доволі поширеному поділі міст і сіл по районах між хуліганськими угрупованнями й боротьба між ними в цей період); 2) другий період почався із сутичок з неофашистами 20.04.82 (день народження А. Гітлера) [46]. Субкультура отримує потужний внутрішній ідеологічний заряд і проходить додаткове самоусвідомлення. Ідеалами для субкультури стають радянська ідеологія, починається їхня боротьба з іншими неформальними рухами (металістами, панками). Спочатку вони негласно підтримуються владою в боротьбі з неформалами. Останні починають організовувати відсіч; 3) з 1985 – 1986 року такі сутички стають масовими. Інколи в них одночасно брали участь до 1000 осіб. Уже з 1986 року

починається тиск на рух з боку влади через неконтрольоване зростання акцій. Міліція виставляє кордони довкола великих міст, уже проходять затримання.

У цей же період частина представників субкультури відходить до люберецького ОЗГ (Організованого злочинного угруповання), яке в цей період формується. З розпадом СРСР діяльність субкультури згасає. Просто змінюється система орієнтирів, у якій субкультура не знає як діяти. Частина представників руху відходить від неформальної діяльності, частина йде в кримінал. Можна припустити, що це пов'язано з принципом формування ОЗГ і ситуацією в державі, коли люди спорту через кризу в державі не могли себе реалізувати в професії і йшли в кримінал. На сучасному етапі представники субкультури люберів проводять ностальгічні зустрічі й навіть зі своїми опонентами епохи 80-х. Протистояння чи поганого ставлення між ними немає. Отже, історія субкультури, як відмічають дослідники, відображає трагізм епохи, коли субкультура компенсаторного і дозвіллевого типу у 80-ті опинилася перед трагічними викликами і змінами соціокультурної ситуації, а в 90-х не змогла протистояти ним [231].

Субкультура *культуристів* у цей період і в Україні, і на Заході продовжує свій розвиток. Загалом характерний доволі сталий розвиток субкультури і зв'язок тенденцій 70-х і 80-х рр. Сама субкультура отримала потужний поштовх у 70-ті роки з великим нарощуванням мускулатури та його естетизації, як і естетизації тренажерних залів. Радянський різновид субкультури вибудовував власний стиль незалежно від західного. Західні матеріали потрапляли в СРСР доволі складно, а радянські атлети вибудували власний інструментарій. Качалки мали і власну атмосферу – повагу і рівність тих, хто тренувався, і певний якщо не колективізм, то відкритість контактів (неформальність спілкування і поради від досвідчених навіть при відсутності звертання за порадою) [231].

У США зростання кількості й популярності культуризму припадає і на 70-ті, і на 80-ті роки. Аудиторія конкурсів і кількість їх учасників збільшується. Загалом атмосфера субкультури подібна до радянської при

повній відсутності контактів між спільнотами. У США різниця була в доступності стероїдів плюс надійне обладнання спортзалів заводськими тренажерами. Проте в СРСР культуристи використовували обладнання спортивних і гімнастичних залів.

Як про субкультуру про культуризм нам дозволяє говорити його специфічний соціокультурний складник і розгорнення вираженої активності. Зазначимо, що конкурси культуризму є певними фестивалями субкультури, а самі тренування стають певним видом соціальної діяльності. Тенденції популяризації культуризму через медіа і кіно у 80-ті стають ще більш масовими з роботою А. Шварценегера і С. Сталлоне в кіно. Доказом саме неформального складника є і продукти культури культуристів: посібники для культуризму, довкола яких розгортаються дискусії в їх середовищі, і загалом специфічна атмосфера, доволі розмиті правила.

У цей період також розвивається *субкультура скінхедів*. Рух скінхедів у зазначений період був тісно вплетений у діяльність і держави, і інших неформальних угруповань. Це його характеризує як політично і соціально спрямоване в сенсі великої частки його діяльності в соціально-політичних процесах. Американські скінхеде формувались з дітей середнього класу і не мали робітничого походження як багато їхніх англійських представників, але теза про супротив іноземцям як тим, хто займає їхні робочі місця, усе ж була. Якщо в Англії така атака йшла на пакистанців, то в США вона була спрямована проти латиноамериканців і афроамериканців. Але тут же в надрах руху скінхедів були присутні і латино, і афроамериканці. Тобто були вже складні відносини в скінхед-середовищі при його поділі на 4 фракції, як і по світу (традиційні, SHARP, RASH, нацискінхеде). З панком їх ріднив дещо схожий стиль одягу і музики, але потім скінхеде перейшли вже на власну ска-музику, що свідчило про навіть стилістичне розмежування двох рухів. Проте провокації чи „відвідини” з боку скінхедів продовжились [72].

Спортивні фанати в Україні і СРСР та їхня активність розгортаються протягом 80-х років. На початку десятиліття подібні групи гуртуються

довкола футбольних клубів 1-ї ліги СРСР („Спартак”, київське „Динамо”, мінське „Динамо”, „Зеніт”, ЦСКА), потім, під кінець десятиліття, формуються і довкола діяльності маленьких клубів 2 і 3-ї ліги. За зауваженнями самих фанатів, під кінець 80-х такі групи були чи не в усіх великих і середніх містах СРСР. Специфіка субкультури була дуже схожою на англійську, котра стала певним засновником руху [86]. На виїзних матчах англійських клубів на початку 80-х років подібні форми починають формуватись і в інших державах Європи. Подібна тенденція була і в Україні, коли ФК „Динамо” (Київ) перейняв деякі особливості субкультури у фанатів ФК „Спартак”. Тобто механізми трансляції досвіду субкультури були схожі і в Європі, і СРСР. Не було тих акцій агресії і їх масовості. Діяльність розгорталась довкола пошуку атрибутики та її виробництва, починаються виїзди фанатів в інші міста. Діяльність довкола атрибутики і позиціонування себе загалом є помітною особливістю субкультури в зазначений період [54].

Виробляється і система „правих” і „лівих” фанатів. Праві фанати були вболівальники, які брали участь у 10-ти виїздах, влаштовували „шизу” (активне вболівання за команди, як от: голосні співи, кричалки, створення екшену), другі починали входити до руху й мали менше прав. При першому виїзді фанати отримували кличку, з 10-того вони переходили в статус правих з більшими правами. Особливістю цих років була дідівщина правих до лівих. Потім, з епохи 90-х, така практика зникає [86].

З 1984 року починається суттєва боротьба радянської влади з субкультурою, хоча загалом вона була не жорсткою, наприклад, у 1988 році при приїзді фанатів ФК „Спартак” до Києва КДБ організували операцію „Гості”, яка полягала в супроводі й охороні приїжджих фанатів. Справа в тому, що 20.09.1987 сталося найбільш відоме зіткнення фанатів тієї епохи в Києві, які були дуже масовими (до 1000 осіб). З кінця 80-х фанати зіткнулись і із загостренням етнічних проблем, виїзди стали смертельно небезпечними (випадки в Грузії, Азербайджані, Прибалтиці). З 90-ми роками фанати стикаються із загальними для СНГ соціальними та економічними кризами і

потужність руху згасає. Але рух зберігається і зі стабілізацією відроджує власний потенціал [86].

Отже, субкультура футбольних фанатів у цей період не є однорідною, є різні її напрями: футбольні хулігани, ультрас, казуали; специфіка субкультури доволі сильно відрізняється в кожній країні, від відносно мирних фанатів у Франції, жорстоких фанатів з Польщі, певним чином просто спрямованих на створення шоу і екшену, а також бійки фанів з СРСР і України; у кожній країні є виразна специфічність і різні негативні складники, широкий і поширений вандалізм у англійців, жорстокість у поляків, дідівщина в СРСР тощо [86].

Загалом поведінка і діяльність спортивних фанатів може сформувати і позитивні, і негативні уявлення про певний вид спорту, національні особливості його розвитку, сформувати стереотипи щодо конкретної країни і народу. У контексті соціалізації субкультура відводить людину від стресів буденного життя з його труднощами і проблемами, сприяє емоційному обміну й розрядці. Позитивним аспектом субкультури спортивних фанатів є відданість спорту і підтримка спортсменів, у негативному – скандальна поведінка під час спортивних змагань, агресивність, участь у зіткненнях і бійках тощо [152].

Неформальні рухи Японії взагалі є окремим і часто автономним анклавом серед неформальних рухів світу. Хоча японські неформали часто пильно стежать за зарубіжним неформальним мистецтвом і часто видно зв'язки й віяння, але загалом неформальні рухи Японії постають дуже специфічними й унікальними. Для розуміння історії неформальних рухів світу вивчення неформальних рухів Японії є важливим завданням.

У період 80-х років спостерігається зростання активності байкерських субкультур по всьому світу і в Японії зокрема. Помітним стає збільшення ролі і впливовості угруповання *босодзоку*. Поліція відмічала, що в 1980 році налічувалось 754 банди, у 1981 їх уже 854. Різко зросла кількість у них дітей до 15 років (у 25 раз, з 47 осіб у 1976 до 1208). У субкультурі існує розподіл,

наприклад, старих членів і таких, які вже не беруть активну участь у житті босодзоку, але все одно мали повагу навіть при відході від субкультури. Традиційно банди вважались, а часто й були правопорушниками. У моду входить створення „кольорових банд”, котрі створювались на зразок американських вуличних банд і займались провокаціями та дрібними правопорушеннями. Скандали й репортажі про босодзоку тільки сприяли їхній популярності. Самі байкери починають носити своєрідні японські міліарні плащі й комбінують в одязі і стилі елементи військової форми американської та японської імператорської армії. Банди потрапляють у поле зору якудзи, японської мафії. Деякі члени починають виконувати брудну роботу, лунають від окремих банд заяви про симпатії до якудзи. Проте організується і крило супротиву, наприклад, байкер і музикант Моноколе організує власну банду, чисельність якої сягала 300 осіб і яка чинить спротив такій „славі” субкультури. Поступово до кінця 80-х популярність і чисельність босодзоку зменшується. Починається боротьба з ними з боку поліції, до того ж лунає думка, що, скажімо, інша техніка дозволяє молоді соціалізуватись без небезпечних гонок на байку з можливістю потрапити в поле зору поліції [18; 237].

Для субкультур Японії 80-х років характерно зростання і їхньої популярності, і зародження впливових елементів на їх подальше існування. Узагалі на прикладі Японії можна побачити багато контрастних впливів, які є по суті унікальними саме для цієї країни. У 80-ті роки зароджується субкультура „хрустальних”, яка у свої діяльності проявляла явний набір рис споживацького стилю життя та майорства й деклароване презирство до людей праці, зокрема до власних батьків. Соціальною базою цього руху стали вередливі діти часів японського економічного дива, тому у власній діяльності вони не робили нічого, крім розваг, наприклад, навіть постулювалось презирство до книг і читання, часто вживались наркотики. Ця субкультура є дивним поєднанням майорства, але з явно вираженим попсовим нігілізмом без творчої програми, що різко різнить і як від

широкого кола інших субкультур (у широкому спектрі навіть від власне японських, наприклад, отаку є схильними до аналізу і сприйняття художніх творів, схильних до творчої імпровізації лоліт у виявленні себе), і від великого суспільства Японії [81].

Помітний явищем того періоду стає епатаж японських виконавців. Як відмічали виконавці *Visual kei*, яскрава зовнішність і купа елементів стилю стала для них не просто власне зовнішнім, а спробою вираження себе. І не можна списувати це тільки на *Visual kei*. Такі моменти характерні і для інших виконавців, наприклад, дуже популярних Ногава Дзюн і Кера, котрий заснував власну студію звукозапису „Ногаро”, і ці виконавці, своєю чергою, вплинули на формування субкультури *Ногару гяру*. Субкультура *ногару гяру*, котра знаходилась під великим впливом візуального ряду японських виконавців того періоду, складалась з молодих фанаток цього жанру і виконавців. Вони у своєму стилі намагались проявляти самостійність і йти за своїми улюбленими виконавцями. Як згадував сам Кера, сприйняття таких фанаток навіть виконавцями не було позитивним, адже вони неадекватно й шумно вели себе на концертах, тому їх не сприймали позитивно. І слід відмітити, що вони не були аналогом західних групіс, тобто прояви відданості не поширювалися на сексуальний контакт з виконавцями і тісний з ними контакт, на відміну від групіс на заході, котрі часто могли чи вступати з виконавцями в інтимні контакти, чи супроводжувати групу, бути учасником їхнього повсякденного життя в турах тощо). Уже в 1989 році компанія „Ногагу” була закрита, проте стиль залишився і вплинув на інші субкультури Японії, наприклад, Лоліт і Декора [81]. Щодо *Visual kei*, стиль та його елементи сильно вплинули на слухачів і навколо груп формуються субкультури. Часто фанатки копіювали виконавців, але характерним для них був андрогенний вигляд (тобто заміщення образу чоловіка певним абстрактним виглядом чи навіть жіночим (що було характерно, наприклад, для виконавця Мана)) [81].

У зазначений період розвиток неформального руху *hip-hop*, який був створений в 70-ті, значно інтенсифікувався. У його розвитку можна простежити і соціально-політичний складник через реакцію на складні обставини життя його представників, і низку конкретних проявів, які характеризують психологічну спрямованість представників хіп-хопу.

Модні тенденції безпосередньо у формуванні хіп-хоп пояснювались його початковим походженням з бідних верств населення та різними центрами формування. Тому в ньому немає єдиного стилю й напряму, наприклад, спортивний стиль одягу характеризувався його доступністю на ринку та його практичністю й невисокою ціною [167].

Історію популяризації моди можна простежити і на деяких прикладах, коли певні виконавці вводили в моду певні елементи стилю, наприклад, діджеї Grand Master Flash и реп-група Furious Fife вводять у моду обтислі штани, чорні куртки й різні аксесуари, що були запозичені в інших субкультур. Такі нові інновації швидко підхоплюються хіп-хоп середовищем. На рух у цей період впливає ідеологія чорного націоналізму.

80-ті роки стають для хіп-хопу як руху періодом значних змін. Так звана стара школа в середині десятиліття поступається місцем новій. Початкова розважальність у тематиці пісень змінюється на гостро-соціальні теми. Під кінець 80-х років формується ганста-реп, який оспівував кримінальне життя в чорних гетто. Стиль субкультури не є єдиним, у ньому велике місце займають зовнішні впливи. Поруч існує і часто характерна для хіп-хопу увага на своєрідному чорному гедонізмі, і розпусні тексти. У субкультурі з'являється гламур і велика увага до атрибутів багатства, що не було характерно для його першої хвилі. Зміни були і в чисто музичному складнику. Це характеризує змінні процеси в середині руху, наприклад, на початку він орієнтувався на диско і фанк, з 80-х проходить увага до жунру європейської електронної музики. Ми бачимо увагу в середині неформального руху до мистецтва не своєї групи, що є цікавою характеристикою [215].

Уже в середині 80-х років з'являються перші білі виконавці. Тобто це підтверджує популярність і придатність жанру не тільки для афроамериканського середовища. І зміни, що пройшли в субкультурі і були пов'язані з її популяризацією, змінюють і певним чином її суть. З одного боку, хіп-хоп стає менш протестним і афроамериканським, з іншого – у ньому, навпаки, посилюється власне афроамериканська специфіка. Але в середовище входять і білі представники. Отже, виявляється, що афроамериканські проблеми не були винятково характерними для цього середовища. Уже в 1988 уведено Греммі і American Music Awards для реп-виконавців. Жанр уже виходить на рівень популярності, який у США можна порівняти з роком, кантрі та естрадою [29].

Щодо *брейк-дансу* як жанру танців, який розвивався з хіп-хоп руху, існує легенда, що він був уведений як певний засіб перемовин між бандами засобом танцю. У СРСР він потрапляє в 1985 році з появою фільму „Breakin’”. У 1987 – 1988 роках він дуже популяризується в СРСР, проводяться чемпіонати з брейк-дансу. Перший мав цікаву специфіку. Спочатку найкращі танцюристи відправляли учасників на змагання в Москву, потім же проводили власні змагання на місцях. Центрами є столиці республік, міста Горький і Донецьк. У СРСР формується дві унікальні школи брейк-дансу – школа верхнього і нижнього брейк-дансу [187].

В аспекті соціалізації молодого покоління під впливом брейк-дансу зазначимо, що такий вид танцю потребує певної фізичної підготовки, щоденних тренувань. Мета таких об'єднань полягає в пропаганді брейк-дансу, одночасному його виконанні великими групами людей. Брейкери зазвичай позбавлені шкідливих звичок і займаються спортом, лояльні до представників інших груп [61].

Отже, у зазначений період хіп-хоп від маловідомого заняття афроамериканських районів і гетто США під кінець десятиліття неймовірно популяризується. Той факт, що в ньому беруть участь уже не тільки афроамериканці США, а і інші верстви населення, і інші країни доводить

певну відповідність його соціокультурного наповнення до запитів і певного пульсу різних верств населення.

У цей період *злочинна субкультура* існує майже в усіх країнах світу. Злочинна субкультура включає злочинні організації, тому для розуміння субкультури необхідно звернути увагу на її діяльність, стан і різноманітні кодекси та особливості, що дозволить виявити характерні особливості.

Щодо історії субкультури в США зауважимо про деякі зміни. У цей період італійська мафія Коза Ностра перестає бути злочинною організацією, що контролює інші угруповання в США, як це було до цього. Італо-американська мафія виходить на рівні взаємини з російською, афроамериканською злочинними групами. У цей період відбувається певне послаблення сили італійської мафії в країні та розгалуження інших злочинних субкультур. Існування прописаного кодексу, який регламентував різні боки поведінки членів мафії: від особистого життя до моральних принципів у злочинах (наприклад, існувала заборона на ведення наркобізнесу, яка проте дуже часто порушувалась. Так, у сім'ї Гамбіно цей принцип суттєво дотримувався до початку правління дона Готті). Цей пункт дотримувався в різних мафіозних „родинах” італо-американської мафії (Джановезе, Гамбіно та інших). У СРСР відбуваються помітні зміни в структурі злочинного світу. Проходить утворення нових структур і угруповань під керівництвом „авторитетів”. При цьому зберігається вплив „зłodіїв у законі”. Дещо змінюється і злочинна діяльність [233]. Стають видимими два види злочинності. Гіві Лобжанідзе зазначає, що в 1982 році в Тбілісі злочинці ставлять мету – робити упор на проникнення в економіку країни. Тому помітною стає „тіньова економіка” СРСР. Проходить формування і нових структур злочинного світу в СРСР – ОЗГ (Організованого злочинного угруповання). Вони знаходились під впливом авторитетів, часто складалися з минулих спортсменів і займались економічними та іншими злочинами (рекети, проникнення на підприємства тощо). Проходять зміни в субкультурі, наприклад, в'язниця стає не

обов'язковим і описаним місцем для „бродяги”, поступово (особливо це було видно в 90-ті рр.) відбувається зміна уявлень про родину (за старими „поняттями” зlodій не міг заводити сім'ю). Розпочинається формування видних угруповань злочинного світу і початок злочинних війн, які в 90-ті роки стануть дуже великими [48; 168].

Загалом ця проблема не є предметом дослідження в структурі нашого підходу до неформальних рухів. Проте в межах нашої роботи зазначено на особливості цієї субкультури у зв'язку з особливостями історії розвитку держави й соціуму цього періоду.

Проведений у цьому підрозділі аналіз доробок учених дав можливість окреслити напрями та межі наукових пошуків у розумінні особливостей тенденцій і перспектив досліджуваного нами періоду розвитку неформальних рухів молоді в нових соціально-політичних умовах (80-ті рр. ХХ століття).

Неформальні рухи стали значущим засобом еволюційного оновлення суспільства та його трансформації, одним з провідних чинників соціалізації молоді, що характеризувався і цілеспрямованими діями, і процесами, які відбувалися у рухах спонтанно, стихійно. З огляду на соціально-політичну і соціально значущу діяльність неформальних молодіжних рухів, в аспекті їх сприяючого впливу на соціалізацію особистості або ж певних позитивних зрушень, у розвитку самого руху у 80-ті рр. ХХ ст. спостерігалися такі тенденції:

– рок-рух у нових соціально-політичних умовах висловлює бунт проти усталених стереотипів життя; незадоволеність наявними соціальними умовами, виступає за індивідуальність особистості;

– фендом розширюється й набуває системності, продукти його діяльності (видавничої, аматорської перекладацької, просвітницької, інформаційної, творчої, театралізованої) розширюють світогляд молодого покоління, формують творчі й пізнавальні здібності;

– панк-рух, з одного боку, продовжує фокусуватися на протистоянні з владою, акцентує увагу на проблемах робітничого класу, а з іншого – деякі

його напрями оформлюються в незалежні субкультури – готи, хардкор (Straight edge), які мають вже власні тенденції розвитку. Зокрема, хардкор виступає за оптимальний стиль життя особистості, боротьбу з негативними тенденціями в панк-середовищі. Готи відображають наявні в суспільстві похмурі настрої й висловлюють пасивний протест навколишній дійсності;

– спортивно спрямовані рухи в соціально-педагогічному аспекті зосереджують власну увагу й активність на специфічних спортивних заняттях і розгортанні довкола них соціокультурного наповнення, сприяють емоційному обміну;

– у політизованих неформальних рухах як ресурсу соціалізації спостерігається висловлення соціального протесту, тяжіння до прояву патріотизму, відстоювання прав і свобод особистості;

– музичні неформальні рухи як чинник соціалізації сприяють поширенню мистецтва в маси, пропагують здоровий спосіб життя й акцентують увагу на фізичному розвитку особистості;

– неформальні рухи Японії як автономний варіант субкультур у світі є унікальними, контрастними, відображають специфічні особливості розвитку цієї країни й задовольняють потребу молоді в різноманітних аспектах самовираження;

– для антисоціальних рухів характерною стала поява певних правил у їх середині, які обмежували певні види їхньої кримінальної діяльності (кодекси, які регламентували поведінку, особисте життя, моральні принципи рухів, заборона на ведення наркобізнесу тощо).

2.4. Трансформація неформальних рухів молоді в контексті політики соціального виховання (90-ті рр. XX – початок XXI століття)

Розпад Радянського Союзу, процеси українського державотворення в першій половині 90-х рр. XX ст. характеризувались низкою негативних тенденцій: падіння престижу освіти; різке розшарування населення за

майновими та соціально-економічними показниками; розбіжність між очікуваними й наявними правами та обов'язками; поширення споживацьких проявів серед молоді, негативне ставлення й відчуження від трудової діяльності, суспільних та державних справ. Зазначені тенденції зумовили трансформацію суспільно-політичних, соціально-економічних та ідеологічних процесів, що, безумовно, вплинуло на специфіку соціокультурної ситуації в молодіжному середовищі. Такі зміни на початку 90-х років призвели до того, що з'явилося багато неформальних молодіжних об'єднань з різними завданнями й соціальною спрямованістю, які розвиваються, змінюються і здатні впливати на інші верстви населення. Також у цей період у молодіжному русі спостерігається переоцінка цінностей, низький рівень довіри до держави. Тому з боку держави робляться спроби критичного переосмислення минулого й намагання оцінити наявний стан молодіжного руху. Одним з найголовніших і пріоритетних завдань стає молодіжна політика як найважливіший напрям діяльності органів державної влади, соціально-виховне значення якої відбувається в прийнятих державою нормативно-правових актах: Конституції України (1996) [89], Законах України „Про освіту” (1991) [162], „Про позашкільну освіту” (2000) [164], „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні (1993) [165], „Про охорону дитинства” (2001) [163], Декларації про загальні засади державної молодіжної політики в Україні (1992) [160], Державній національній програмі „Освіта” („Україна XXI століття”) (1993) [159], Указі Президента України „Про національну раду з питань молодіжної політики” (1995) [161], Концепції позашкільної освіти і виховання (1996) [90] та ін. У 10-х рр. XXI ст. у зв'язку з постійними трансформаціями, пов'язаними з глобалізацією та інформатизацією сучасного суспільства, певними державними суспільними подіями, орієнтацією на європейські цінності, відбувається обговорення проєктів чи оновлення законів у сфері молодіжної політики й соціального виховання, які враховують зазначені тенденції і мінливі потреби молоді на сучасному етапі розвитку суспільства.

У досліджуваний відрізок часу виокремлюються ґрунтовні соціально-філософські, соціологічні, педагогічні наукові праці, у яких здійснено аналіз наявних підходів і теорій до виявлення істотних характеристик неформальних молодіжних рухів, розробку їх нових концепцій і методології, сутнісних характеристик і особливостей молодіжної субкультурної активності (Д. Андрєєва [1], В. Барабаш [4], Є. Васильчук [26], К. Захаренко [66], М. Канавець [78], Н. Корпач [93], В. Кухар [100], О. Миркевич [124], О. Омельченко [133], Е. Помиткін [156]). Зазначені та інші дослідження заклали фундамент для розуміння особливостей і тенденцій виникнення та розвитку молодіжних неформальних рухів, їхнього впливу на соціалізацію особистості, використання ресурсного потенціалу рухів у контексті державної політики соціального виховання.

У межах цього підрозділу вважаємо за необхідне здійснити аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження та зосередити увагу на трансформації неформальних рухів молоді в контексті політики соціального виховання в 90-ті рр. ХХ – на початку ХХІ століття.

Як зазначає В. Палагнюк, молодіжний рух в умовах становлення незалежності України розвивався хвилеподібно – від прояву активності молоді на зламі 80 – 90-х рр., збільшення кількості молодіжних об'єднань у середині 90-х до певного його затухання згодом і знову зростання в 00-х і 10 рр. ХХІ ст. На початку 90-х рр. стрімка активізація молодіжного руху пов'язана саме з наявністю зазначених нами вище негативних тенденцій, соціально-економічними проблемами, політичною напругою тощо [138].

Стан суспільства, перспективи його подальшого розвитку можна визначити і спрогнозувати в розрізі стану та шляхів соціалізації молодого покоління. Питання сутності молоді як великої соціально-демографічної групи, характеру й особливостей неформального молодіжного руху на різних етапах розвитку, зокрема в досліджуваний відрізок часу, має велике і теоретичне, і практичне значення, бо дає змогу, з одного боку, створити умови для саморозвитку й самореалізації молоді, а з іншого – включити

молодь у всі суспільні процеси на сучасному етапі з метою прогресивного поступу суспільства вперед [38, с. 38].

На думку представників української наукової спільноти, криза організованого молодіжного руху в Україні на досліджуваному етапі зумовлена:

– невизначеністю соціального розвитку, що прямо впливає на розбіжність у розумінні загальнолюдських ідеалів і конструктивних стратегій розвитку людини та суспільства, а також поширенням у духовному житті технократичного мислення та орієнтирів споживацького способу життя [156, с. 3];

– індивідуально-прагматичною трансформацією суспільних цінностей як егоїстичним захопленням духовного простору, яке поглиблюється тим, що українське суспільство на нинішньому етапі свого розвитку поки що чітко не визначило ті моральні норми життя людей, які б могли слугувати ідеалом для молодого покоління [133, с. 3];

– низькою економічною і громадською активністю молоді та невисоким рівнем її компетентності щодо можливостей участі в суспільному житті, що супроводжується відчуженням її від суспільних і державних справ і зумовлює низький рівень участі молодих громадян у діяльності молодіжних громадських організацій [1, с. 13; 4, с. 13; 66, с. 11];

– деформацією усталених соціокультурних орієнтирів унаслідок корозії і стрімкої девальвації в суспільному житті ролі загальнолюдських цінностей, яка об'єктивно спричинює порушення процесів соціалізації та соціального становлення сучасної молоді. На етапі інтеграції до суспільної життєдіяльності молодь намагається набути соціальний статус, який би відповідав би її бажанням та очікуванням. Проте суспільні перешкоди унеможливають досягнення переважною більшістю молоді бажаних рольових і статусних позицій у суспільстві, відсутня ефективна стратегія взаємодії і партнерства між молодими людьми і державою ... асоціальна спрямованість розвитку сучасної молоді спричинена невизначеністю її

соціального статусу, різкими психологічними коливаннями і змінами життєвих позицій, що з часом виявляється в екстремальних формах свідомості та поведінкових практик [26, с. 70 – 71; 78, с. 1].

З огляду на рівень уваги, яку нині приділяє міжнародна спільнота проблемам участі молоді в суспільному житті, актуальності проблем, пов'язаних зі способом життя української молоді, та необхідністю посилення її залучення до реалізації державної молодіжної політики в доповіді Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України „Участь молоді в суспільному житті: досвід, можливості, бар'єри” зазначено, що мають вирішитися такі завдання:

- оцінити участь молоді в процесах прийняття рішень та в суспільному житті в контексті європейської інтеграції;
- оцінити рівень розвитку громадської активності молоді;
- оцінити соціальне самопочуття та систему ціннісних орієнтацій української молоді щодо її участі в суспільному житті;
- дослідити молодь України як рушійну силу суспільства в демографічному аспекті;
- показати місце молодих людей у вирішенні найважливіших проблем соціально-економічного, політичного, громадського життя та трансформаційних процесів у сучасній Україні;
- проінформувати про основні підсумки реалізації державної молодіжної політики у сфері залучення молоді до участі в суспільному житті;
- запропонувати доцільні шляхи покращення діяльності органів державної влади та організацій громадського суспільства щодо створення середовища, сприятливого для розвитку молодого покоління [212, с. 5 – 6].

Ми поділяємо думку Р. Сторожук, яка пропонує активізувати співпрацю держави та громадськості в рамках молодіжної політики, що полягає в такому: підвищення суб'єктності молодіжної спільноти; сприяння доручення молоді до процесу розробки та реалізації молодіжної політики; якісне покращення інформаційного складника молодіжної політики шляхом

забезпечення багатовекторної взаємодії між різними суб'єктами молодіжної політики; розробка критеріїв для оцінки ефективності державної молодіжної політики. Ці моделі державної молодіжної політики та механізму її реалізації, на думку авторки, відображають сучасні тенденції роботи з молоддю з урахуванням можливостей та традицій нашої країни в контексті європейської інтеграції [197, с. 15 – 16].

Вивчення й аналіз процесу трансформації неформальних рухів молоді в 90 рр. ХХ – на початку ХХІ ст. [41; 57; 101; 155; 214; 218] дозволило виокремити такі їх основні різновиди, які представлено в табл. 2.4.

Перейдемо безпосередньо до розгляду зазначених неформальних молодіжних рухів у досліджуваний період. Серед кіберспрямованих неформальних рухів виділяється субкультура *геймерів*, яка постає на новому рівні. За новітній період історії стався доволі цікавий феномен – поширення ретрогеймінгу, тобто свідомо гра в „застарілі” ігри. Різке зростання кількості геймерів сталось загалом завдяки збільшенню потужностей супутнього обладнання, проте застаріле обладнання вже під кінець народжує цілий напрям субкультури – ретрогеймінг. У зазначений період зміни в технологіях і методах комп'ютерних ігор, які є предметом уваги геймерів, сильно змінилися, наприклад, деякі дослідники виводять онлайн-геймерів окремою субкультурою, предмет уваги яких, на думку авторів, має риси найрозвиненішої з погляду технічних можливостей продуктів у гейм-індустрії [57]. Але розвиток цієї групи геймерів став можливим лише після поширення швидкісного Інтернету, тобто на початок 2010-х років.

Ця субкультура є унікальною і через доволі велику вірогідність її учасників потрапити в залежність від об'єкта інтересу субкультури. Залежність від комп'ютерних ігор як проблема, що постала майже з самого початку розвитку ігрової індустрії, у науці доволі широко і потужно вивчається. Наразі проблема є резонансною і не перебільшеною через низку страшних резонансних випадків.

Неформальні рухи молоді (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ століття)

Неформальні рухи	Субкультури
Кіберспрямовані неформальні рухи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Геймери 2. Хакери 3. Білі хакери 4. Анонімус
Індустріальні неформальні рухи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сталкери 2. Руфери 3. Дигери 4. Сурвівалізм
Іміджеві неформальні рухи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Гяру 2. Ольчан 3. Лоліти 4. Свенкас 5. Сапери
Урбаністичні неформальні рухи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Паркур (трейсери) 2. Графіті (рейтери)
Постмодерні неформальні рухи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Гопосексуали 2. Хіпстери 3. Вінішко-тян 4. Ванільні 5. Діти сцени
Механістичні неформальні рухи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Скейтери 2. Дрифтери 3. Лоурайдеристи

Вітчизняні дослідники А. Дяченко, О. Зозульов наводять статистику, за даними якої кожен або майже кожен день грають 34,2% геймерів, від одного до трьох разів на тиждень – 38,9%, рідше, ніж раз на тиждень – 26,9%. Відповідно до поширених уявлень досліджувані ігрові практики характерні, у першу чергу, для молоді, а також представників сильної статі [57].

Це цікавий факт, з якого можливо виводити таку специфіку. Дослідження онлайн-геймерів виявили їхню комунікативну специфіку у власній групі, їх доволі велику об'єднаність у товаристві в ході гри, причому, спілкування відбувається доволі не тільки власне ігрових особливостей чи подій, але і на теми політики, дозвілля, особистісних питань. Це відрізняє їх від усіх інших груп геймерів, адже ті в ході гри не контактують з іншими гравцями. Для них об'єднання відбувається через тематичні сайти, форуми чи фестивалі, але не безпосередньо в грі. Принцип рівності й анонімності може бути збережений, проте одна з основних цінностей у субкультурі – уміння грати – не підтверджується безпосередньо. Тому можна припустити, що комунікація в цих групах геймерів не є такою виявленою, як серед онлайн-геймерів. Але в цьому випадку відзначимо й проблему самоідентифікації геймера в грі. У ході гри геймер певним чином сприймає гру як художній і часто віртуальний світ, у якому переживає через свого персонажа екзистенційні та естетичні почуття, причому, часто вони переплетені [57]. В онлайн-іграх цей процес теж присутній, проте можна припустити, що через реальний соціальний складник у вигляді інших геймерів поруч це одиночне вивчення певним чином розбавляється груповою діяльністю і присутністю. Отже, два види присутності доволі сильно різняться у двох умовних напрямках ігор.

Загалом специфіка самої певної комп'ютерної гри може багато сказати як про гравця, що в неї грає, не тільки в аспекті психологічних і естетичних особливостей, але й часто може показати матеріальний стан чи певні соціально-політичні процеси в певному соціумі. Для цього необхідно застосовувати певний дедуктивний інструментарій задля того, щоб пов'язати кілька фактів у єдиний логічний ланцюг. Популярність жанрів квест пов'язана з тим, що ці ігри не є такими, що вимагають багато від „заліза” (за геймерським сленгом, комп'ютерна техніка). А з урахуванням скромних матеріальних можливостей людей на пострадянському просторі це стало можливістю багато грати за власні кошти. Соціокультурне середовище

геймерів сильно залежить від комп'ютеризації й розвитку різноманітних технічних пристроїв.

Останнім часом так зване піратство швидко поширюється світом. Його активність стабільно зберігається протягом 1990 – 2010 років. На пострадянську просторі ця тенденція має специфічні риси через низькі фінансові можливості громадян. Не маючи можливості придбати ліцензовану продукцію, вартість якої розраховується за західними фінансовими можливостями, люди користуються матеріалами ігор безкоштовно. Це пов'язано і з субкультурою хакерів, котрі регулярно зламують ту чи ту гру і викладають її в відкритий доступ. Зауважимо, що субкультури хакерів і геймерів доволі сильно пересікаються. Адже об'єктом інтересу є комп'ютер. Тому їхні інтереси можуть пересікатись.

Серед геймерів формується і сленг. Так, щодо онлайн-геймерів проходить широке використання скорочень і аббревіатур через необхідність швидкісного чату в грі. Сленг геймерів описує поняття і ситуації з ігор та їхнього середовища, і така тенденція відображення власного середовища через сленг є типовою для субкультурних практик [218].

Геймерів можна розбити на дві групи – ескапісти й реали. Перші обирають ігри з фантастичним складником і за рахунок ескапізму (відходу від реальності) задовольняють власні соціальні й художні потреби. Реали, навпаки, обирають продукт, у якому найбільш точно відображена дійсність, діяльність, у яку б вони хотіли влитись, але не можуть.

На наш погляд, субкультури геймерів можна поділити за жанровою класифікацією: стратегії – пов'язані з вирішенням певної кількості завдань у плануванні; квести – пов'язані з вирішенням головоломок, завдань на логіку; симулятор ходьби – пов'язані зі спогляданням; інтерактивне кіно – пов'язані з великим поєднанням елементів гри й художнього відтворення; інді – пов'язаний з увагою на продукти незалежних студій; рольова гра – пов'язані з великою кількістю сюжетних відтворень; екшен – пов'язані з агресивними іграми чи іграми з великою кількістю динамічних дій [8].

Ця класифікація може доповнюватись іншою класифікацією, яка відображає стиль гри: хардкорщики – гравці, що обирають найбільш складні види ігор чи їх налаштування; юзери – початківці чи ті, для яких гра не є у фаворі інтересу і які не приділяють іграм багато часу. Слід розрізняти геймерів і гравців, адже для геймера гра стає певним професійним захопленням, а для гравця гра є периферійним захопленням. Проте приналежність гравців до геймерської субкультури є доволі дискусійним питанням. Тому гравці часто, але не завжди можуть бути ситуативними членами субкультури [155].

З самого початку субкультура геймерів була пов'язана не тільки зі споживанням готової продукції, а й з її виробленням. Така тенденція певним чином відродилась з початком можливостей представлення власної продукції через Інтернет. Можливість представлення власної гри спричиняє те, що з'являється купа певних незалежних ігор. Тобто збігається і вироблення продукту, і його використання. Власне вироблення сукупних продуктів пов'язане з виробленням і супутньої гейм-продукції (моди, модифікації ігор, для яких інструментарій інколи надають і самі розробники), і так званий фан-арт (художні твори з мотивами і літератури, і художні та музичні).

Відмітимо й тенденції в історії комп'ютерних ігор. Соціалізація гейм-спільноти проходить чи довкола ігрових клубів, чи довкола наявності ігор у певних геймерів. Особливим місцем соціокультурної активності стають комп'ютерні клуби з яскраво вираженою специфікою. Це наявність великої кількості комп'ютерів і велика кількість людей зокрема, різноманітний контингент, можлива наявність інших дій (підліткове спілкування з його плюсами і мінусами) тощо. Ці клуби на пострадянському просторі через обмеженість у 90-ті р. Інтернету стають більш масовими, ніж на заході, і пов'язують успішність кіберспорту на пострадянському просторі з цими клубами [101].

З розвитком швидкісного Інтернету під кінець 00-х років розвивається онлайн розрахованих на багато користувачів ігор. З початку тисячоліття

спостерігаються такі прояви геймерської субкультури, як *кіберспорт і летсплей*. Перший вид є проведенням професійних турнірів з ігор. Історія цього явища починається майже з початку історії субкультури, тобто ще в 70-ті роки. У 1989 році проводиться перший офіційний фестиваль, ініціатором якого стала корпорація Nintendo. З 1994 року чемпіонати стають регулярними, а вже починаючи з початку XXI століття, це явище значно інтенсифікується. З'являється поняття кіберспортивна дисципліна. Під цим терміном мається на увазі певна гра, а в грі з неї проводяться змагання (LoL, DOTA). Самі чемпіонати є масовими за кількістю глядачів, а деякі кіберспортсмени стають мільонерами. Кіберспорт стає альтернативною роботою для геймерів. Отже, субкультура перестає бути тільки дозвіллевою практикою.

Другий вид інших виявів геймерства – *летсплей*, який останнім часом привертає увагу різних дослідників, є записом геймером власної гри на відео, часто в режимі трансляції з наявністю складної системи комунікації (ігровий чат для зв'язку з глядачем, власне зображення в режимі реального часу, сама гра [188, с. 170 – 171]. Летсплей є різновидом блогерства, активний сплеск якого почався з середини 2010-х років. Летсплей може бути з коментарями блогером власних дій чи без них [216]. Що цікаво, летсплеї з коментарями є більш популярними, ніж проходження без коментарів. Можна допустити, що геймер-спільноті важливо бачити не тільки саму гру, а й постать летсплеєра.

Отже, можна спостерігати процес, коли субкультурна діяльність стає професійною. Певні відомі постаті гік і гейм спільноти відмічають те, що летсплеї з коментарями розкривають постать летсплеєра і таким чином розвивається комунікація між глядачем чи блогером. Тобто ми бачимо поєднання і інтересу до гри, і інтересу до самих геймерів; і їхнього стилю гри, і їхніх постатей, прояв тусовки, неформального спілкування учасників неформального товариства, яке є одним з основних характеристик і неформального руху, і субкультури.

У цей період остаточно оформлюють власний потенціал поруч з іншими інформаційними субкультурами *хакери*. Вона невідривно пов'язана з комп'ютерною технікою й розгортає власну активність довкола них. Зазначимо, що її позиціонування в ЗМІ і мистецтві зробило її дещо скандальною. З нею були пов'язані унікальні в історії неформальних рухів випадки в сприйнятті їх великим суспільством. Це кілька хвиль паніки, пов'язаних з їхньою діяльністю, яка мусувалась у ЗМІ. Також у цей період, особливо на початку 2000-х років, кінематограф значно розширив її резонансність і створив довкола неї велику кількість міфів. Так, фільми „Міцний горішок 4”, „Пароль Роба-меч” та інші зображує хакерів як потенційних терористів чи таких спеціалістів, що здатні майже наодинці „зламувати” комп'ютерні мережі і брати під свій контроль інфраструктуру чи навіть установи. Хакер у таких творах дещо відірваний від соціуму однак, сам по собі з особистими дивацтвами чи соціальною неуспішністю, проте здатний граючись ламати комп'ютерні мережі [119].

Ще один аспект – це зображення хакерів у соціально-політичній реальній політиці. Конфлікт і розслідування сенату США довкола можливого впливу РФ на вибори в США через „російських хакерів”, паніка в Україні довкола впровадженого хакерами вірусу „Petia” та інші скандали, що розгортаються у ЗМІ. Отже, зауважимо, що субкультура хакерів найбільше впливає на політичні процеси у світі з-поміж інших субкультур. Дії панків у 80-ті роки мали широкий суспільний резонанс, проте панк-рух не міг реально сильно вплинути на обставини й дії державних чиновників. Хакери ж стали доволі суттєвим механізмом у боротьбі. Уже в 1991 році при ЄС створено дирекцію по кіберзлочинам, у 1997 році такі відділи з'являються і в Україні [41].

У дослідженнях хакерської субкультури виділяють кілька основних складників і різновидів. *Кракери* як найнебезпечніший різновид хакерської субкультури атакують і „зламують” певні комп'ютерні мережі. Вона, своєю чергою, поділяється на „жартівників”, котрі після зламу розміщують певні

„жартівливі” повідомлення, зображення чи програми на атакованому комп’ютері; „дослідників”, які зламують комп’ютерні мережі задля інтересу; „шпionів”, котрі належать до найбільш небезпечних і здійснюють атаки на урядові установи; „білих хакерів”, які здійснюють хакерські атаки для виявлення вразливих місць системи [19].

Хакер-спільнота специфічна і тим, що є найбільш латентною субкультурою. Вони проявляють свою активність наодинці, не організують відкритих акцій і майже ніколи не проводять певних відкритих зборів. Тому інформація про них у суспільстві наповнена комплексом міфів. Представлено зневажливі чи іронічні уявлення про особисте життя хакерів. Уважається, що в них часто немає багато друзів і знайомих, вони часто не вибагливі в їжі і не цікавляться комфортом. Зазначимо, що побудова стереотипів сприйняття різних субкультур є доволі поширеним явищем, проте щодо хакерів загалом є велика кількість таких побудов [44].

Починаючи з кінця першого десятиліття ХХІ століття, серед хакерів розвивається окреме угруповання, котре можна виділити в окрему субкультуру, – група *Анонімус*. Це об’єднання виступає за свободу поширення інформації і проти інтернет-цензури, а також здійснює атаки на організації та особистостей, чий дії вони вважають аморальними й поганими. Так, об’єктами їхніх кібератак ставали різноманітні урядові організації і партії (Інтерпол, ФБР), наприклад, атака на ФБР здійснювалась через тиск і можливе закриття сайту Wikileaks, який містив низку викривальних документів щодо діяльності урядів західних країн і США. Водночас у 2012 році Анонімус після кібератаки хакерів КНР проти США здійснюють атаку форумів, сайтів КНР і отриману інформацію передають уряду США. Анонімус атакують сайти дитячого порно, викладають особисті дані 1200 його користувачів і сприяють його закриттю. У різні моменти цілями атак хакерів стають діаметрально протилежні установи і країни. У різний час ними атаковані сайти ФБР, сайти Інтерполу, сайти ІД, сайти демократичної партії США [36].

Тобто ми бачимо, що цілі для атак дуже різноманітні. Як заявляють самі Аноніmus, увійти до їхньої групи може кожен, якщо розділяє їхні погляди. Сама ж організація є доволі відомою і схильною до афішування власних дій, проте внесок певного члена не виділяється. Отже, ця субкультура проявляє себе в боротьбі з певними групами і організаціями і є ідеологізованою. Загалом її певним чином можна віднести до політизованих субкультур.

Набуло популярності мандрівництво, яке стало доволі потужним заняттям молоді. Функціює низка різноманітних субкультур – *сталкери*, *дигери*, *руфери*. При цьому мандри цих субкультур не є традиційним мандрівництвом. Як у багатьох неформальних рухах, активність у вивченні власного культурного тла пов'язана з психологічним поривом і поглядом неформала на світ, субкультури, що пов'язують свою активність з мандрами, їх з вивченням і спогляданням. Це не штучний інтерес. Він походить від специфічності. Але цей феномен погляду на довкілля має власну історію.

Зазначимо, що ми вивчаємо субкультуру сталкерства як течію, що вивчає покинуте індустріальне міське середовище. Існує й інше значення під поняттям сталкерство – нав'язливе переслідування людини. У західних країнах це є видом злочину, а в пострадянському середовищі юридичне оформлення цього виду переслідування досі не чітке.

Якщо проаналізувати кількість згадок у пресі та Інтернеті сталкерства, то, за винятком повісті братів Стругацьких і фільму А. Тарковського, це поняття в основному стосується таки вивчення покинутого індустріального і міського середовища. Популярності субкультури сприяли серія ігор S.T.A.L.K.E.R., проте зі зменшенням їхньої популярності індустріальні рейди не зникли. В Інтернеті є доволі багато новітніх відеоблогів стосовно і 2018, і 2019 року. Тому ми можемо сказати, що субкультура сталкерів не є штучним додатком до гри S.T.A.L.K.E.R. у період її популярності [10].

Загалом на прикладі субкультури сталкерів ми можемо спостерігати, що деякі субкультури мають доволі велику й давню історію своїх

попередників. Сталкерство не виникло спонтанно. Мандрівництво протягом вітчизняної історії знаходилося у складних відносинах з „офіційною” і „неофіційною” культурою. Тобто субкультурна активність сталкерів, на думку дослідників, має велику передумову. За С. Ільїним, мандрівництво – це уособлення й утілення духовного пошуку, котрий, у принципі, не може бути обмежений якимось конкретними цілями й маршрутами, просторовими кордонами [70].

Розглядаючи історію мандрівництва, автор аналізує специфіку тогочасного мандрівництва – релігійне мандрівництво, що функціонує у вихорі тогочасного суспільства й ментальності, і мають взаємний вплив. Надалі в руслі романтизму мандрівництво проходить новий етап розвитку, що потім уже переходить у русло високої словесності часів срібного віку на новий щабель свого розвитку – на розвинене в поезії дійство, категорію романтизму, один з яскравих образів і архетипів, коли мандрівник перетворюється на ліричного героя. Такий погляд і розвиток поетичності СРСР у впливі від поезії срібного віку надалі розвивається в ліриці радянського року, рок-тексту й у фантастичному мистецтві – насамперед, повісті братів Стругацьких „Пікнік на узбіччі” і фільму А. Тарковського „Сталкер”.

У роботі С. Боевої проаналізовано становлення сталкерства на сучасному етапі, його розвиток у XXI столітті. Авторка, аналізуючи поширення сталкерства через певний ментальний інтерес, знайомість розрухи для людей, які живуть у післярадянську епоху, доходить висновків, що розвиток сталкерства закономірний, в епоху певної стабілізації після 90-х років проходить зростання миролюбних субкультур (емо, готи), після активності в 90-ті роки – агресивних субкультур (скінхеди, панки), і зазначає, що до миролюбних неформальних рухів цілком доречно записати і сталкерів [10].

Певні схожі погляди на мандри мали й інші модерні напрями серед шанувальників дивного. Одним з таких поглядів є психогеографія – модерна

теорія, що прагнула поєднати пізнання урбаністичного оточення з психологією. О. Тарасов у своїй роботі аналізує психогеографію як напрям філософії в загальному руслі їхньої діяльності та активності [201]. Психогеографи вивчали в ході власних рейдів процеси урбаністичного суспільства, тоді як сталкери вивчають покинуті індустріальні й жилі місцевості. Об'єкти досліджень у психогеографів і стакерів різні, але дещо схожі. Обидва рухи вивчають наслідки урбанізації, але сталкери спрямовують власний інтерес на індастріал. Місто – це соціально ієрархічний простір, і сприйняття міста простежується через призму реальних ландшафтів міста і специфіку його сприйняття в ментальному плані, на яку має потужний вплив культурно-ментальний підтекст.

Для сталкерства як руху характерним є інтуїтивний пошук і своєрідна естетика, де важливі всі дрібниці в закинутих місцевостях, що дуже характерно для їхнього відео. На них фіксуються всі деталі закинутих місцевостей від архітектури до найдрібніших побутових речей. Фіксація ж результатів відбувається шляхом фотографування і зняття відео, де основою є покинута місцевість.

Популярним видом і напрямом для субкультури може бути музика, в основному електронна. Загалом електронна музика в контексті сталкерства як модерного руху характеризується точним виявом інтуїтивних вражень. Вона дуже ексцентрична, експресивна і, можна сказати, зазвичай, депресивна.

Руфінг як субкультура постав у 90-ті роки і протягом зазначеного періоду значно популяризувався. Його популярності сприяє резонансність і видовищність відео руферів. Такі буфери, як „on the roofs”, мають до 63 мільйонів переглядів. У деяких руферів (Ангела Нікалау, Марат Дюпрі, Віталій Расколов) сотні тисяч підписників у соціальних мережах. Деякі, на думку журналістів, спеціально створюють так звані „хайп” резонансними назвами власних відео [209]. Ця субкультура належить до індустріальних й екстремальних, багато в чому вона може бути віднесена в нашій класифікації

неформальних рухів і до міських. Поле її діяльності – місто та його середовище. Її філософія пов'язана саме з вивченням міського середовища. Проте, на наш погляд, вона одночасно належить і до міських, і до індустріальних груп неформальних рухів. Її віднесення саме в групу індустріальних субкультур було зроблено через близькість світосприйняття цих субкультур. Їх ріднить філософічність споглядання міського оточення; використання великої кількості технічного обладнання, що характерно для всіх видів цих субкультур; саме проникнення на територію об'єктів, що охороняються. Інтересом діяльності руферів є часто режимні об'єкти, на які, окрім робітників цієї сфери, громадянам вхід обмежено чи заборонено. І до діяльності субкультури входить проникнення на об'єкт, що охороняється, і уникнення охорони.

Відмітимо, що з-поміж інших субкультур це одна з найнебезпечніших (узагалі як і інші субкультури з руху індустріальних). Трапляються нещасні випадки, травми і смертельні випадки при проведенні руфінгу. Тому досвідчені руфери кожен раз зазначають про недопустимість непрофесійних руферів і необхідність ретельного навчання, підготовки і наявності досвіду та майстерності [91]. Ще одна особливість, що під час своїх інтерв'ю руфери засуджують і непрофесійний руфінг, і вандалізм на місцях. Протягом зазначеного періоду популярність руфінгу як субкультури не спадає. Наразі в Україні великі осередки руфінгу представлені у великих містах – Одесі, Харкові, Києві. У кожному місті існують певні місця, популярні для проникнення: у Харкові це висота Держпрому, у Києві – арка Дружби Народів [91; 214]. Відмітимо, що загалом вони вільно йдуть на контакт з пресою і завжди виступають проти непрофесійного руфінгу.

Дигери також належать до індустріальної групи неформальних рухів. З-поміж інших їх вирізняє схильність до створення низки міфів і оповідань довкола власної професії. Різноманітні розповіді щодо дивних чи надприродних подій і особливостей підземелля можна почути і від дигерів-початківців, і від дигерів-професіоналів [53]. Загалом у середовищі дигерів

можна відмітити небажання виділяти власну субкультуру, мале бажання приваблювати нових членів чи афішувати власну діяльність. І тут можна спостерігати цікавий феномен, що поруч з цим існує і низка резонансних і широко висвітлених у ЗМІ персоналій. Це постаті Д. Давидова, В. Михайлова, які починали свою діяльність як ентузіасти, а згодом влаштувались на роботу до державних МНС структур. Загалом субкультура поруч з буферами і сталкерами належить до тих субкультур, де предмет інтересу субкультури становить реально небезпеку життю і здоров'ю людини. Тому проводяться доволі потужні дебати щодо заборони чи обмеження їхньої діяльності, які підкріплюються низкою нещасних випадків.

Сурвівалізм як субкультура активно розвивається і в країнах Заходу, і на пострадянському просторі. Особливо він має потужні осередки на території США. Його поширення поживалось у періоди, коли в суспільстві існували і реальні паніки, пов'язані з реальними трагедіями і загрозами (теракти 11 вересня, цунамі Катріна), і вигадані (комп'ютерна паніка 2000 року) [267]. Субкультура потужно розвивається в різних аспектах – випускається різноманітна література відповідної тематики. На пострадянському просторі ця субкультура також поширена. Існують спеціальні групи і різні випробування, наприклад, так званий „бомж-тріп” як випробування у вигляді мандрівки без грошей і бажано без потрапляння на очі людей з умовного пункту А в умовний пункт Б. Відкриваються тематичні сайти, де даються найрізноманітніші поради. Основними є оснащення так званої „тривожної валізи” і методи її комплектування. Отже, зазначена субкультура проявляє постійність у власному розвитку, вивчаючи різноманітні способи виживання й проводячи різні випробування, а також деколи починає переобладнання власного побуту і дій людини на основі здобутих навичок і норм. Розвиток її відбувається загалом постійно, а особливо після різних катаклізмів і трагедій.

Іміджева група неформальних рухів у цей період розвивається в основному у двох великих регіонах – країнах Африки і в Японії. Загалом

потужний розвиток іміджевих неформальних рухів був характерним для епохи 30 – 60-х років ХХ століття. У подальшому в країнах Заходу і на пострадянському просторі розвиваються найрізноманітніші інші неформальні рухи. Але осередками іміджевої групи неформальних рухів протягом усієї майбутньої історії залишається Японія. Насправді, в іміджевих субкультурах зовнішній вигляд є одним з елементів поруч з іншими видами активності. Щодо причин розвитку цього руху в Японії відмітимо, що напрями дзоку, тобто плем'я чи субкультура артгрупа, до яких належало багато субкультур Японії [263], завжди розвиваються хвилями [252]. Такі хвилі могли займати чи лише кілька місяців, чи як у випадку з гару три десятиліття. Тому розвиток іміджевих субкультур у Японії є цікавим феноменом в історії неформальних рухів.

Зародження *субкультури гяру* відбувається на початку 90-х років і загалом пов'язано з хуліганською субкультурою янкі. У 1993 році субкультура гяру постала ніби не звідки і спочатку не була помітною. Навіть модні журнали, розміщуючи їхні фото, писали про них як про елемент шкільної уніформи [252]. Загалом корені субкультури лежали в бажанні молоді із заможних сімей весело проводити час на вечірках і безтурботному житті. Погану славу гяру і причиною їхніх проблем стають „чоловічі журнали”, у яких розміщуються провокаційні статті про їхню розкутість. Мусується тема підліткової розпусти [253]. Поруч поширюється практика так званих „ендзьо косай”, проплачених побачень. Деякі дослідники пишуть, що часто гяру використовували це як провокацію чи для заробітку без статевого зв'язку. Але запускається паніка в японському суспільстві і низка розгромних статей у ЗМІ. Це підігріває і інтерес дійсно тих гяру, котрі готові були продавати свої тіла, і цікавість дорослих чоловіків. Такі тенденції і взагалі статеві контакти в рамках „платних побачень” були характерні лише для частини гяру, проте нав'язлива увага чоловіків через ЗМІ до гяру ними прямо вказується в інтерв'ю [253]. Тому появу в 1998 році когяру, а потім і ямамба як видів гяру деякі дослідники пояснюють зокрема й бажанням відкинути

своїм виглядом нав'язливі домагання. Вони виділялися характерним екстремальним макіяжем (макіяж панди), засмагою майже як у мулаток і кольоровим волоссям. Поступово ж у сленг гяру входить і груба лексика як спосіб відкидати від себе домагання. Отже, їхній стиль від доволі милого перетворюється у страхітливий і відразливий для традиційних уявлень Японії про жіночу красу. Справа в тому, що в Японії ще з 700-х років білий уважався естетичним для обличчя жінки, і тому вигляд гангуро прямо суперечив уявленням японців про красу. На новітньому етапі субкультура створює вже новий вид (гламурний блонд-стиль гяру). Це є певним поверненням до початкових основ субкультури при її виявах як гламурності і „кавайності” [253]. Проте історія гяру при аналізі соціальних процесів має планомірний характер. Узагалі ця субкультура демонструє варіативність у ході розвитку субкультури та її розвиток у відносинах з великим суспільством. На сучасному етапі розвивається рух ямама, який є цікавим видом в історії неформальних рухів. Він популяризується урядом Японії, характеризується участю й активністю молодих матерів у субкультурі при збереженні материнства як інституту і активності в субкультурі. Це показує і певним чином новий виток, коли активність у субкультурі зберігається вже при зміні соціального статусу від молодої незаміжньої жінки до молодої матері.

Протягом останніх десятиліть стабільно набирає популярність субкультура *ольчан*. У перекладі з корейської це приблизно можна перекласти як милі чи ідеальні обличчя. Ця субкультура зосередила свою увагу на зовнішності, але не стільки на одязі й аксесуарах, а в основному на обличчі, фігурі. У бажанні досягти власного ідеалу вони роблять пластичні операції на обличчі, і, за спостереженнями свідків соціальних процесів у корейському суспільстві, у школах складається дивна ситуація, коли діти мріють про пластичну операцію у 18 років. Присутній булінг (цькування за невідповідність ідеалам, зокрема одного з учнів називали „африканським мером” за темну засмагу шкіри). Тому західний свідок намагався пояснювати

їм, що західний стиль не тільки стосується зовнішності, а й внутрішніх складників, роботи над собою) [244]. За даними за 2004 рік слово ольчан було одним з найбільш поширених у корейському сегменті Інтернету. Субкультура та її естетичні ідеали впливають на корейську поп-індустрію і на жанр K-Pop Dance як естрадні шоу. Наразі відповідні шоу поширюються по світу й доволі поширені на фестивалях фендому Comic Con. Зазначимо, що довкола відомих постатей, чия зовнішність співвідноситься з ідеалами ольчан, складається фанатична фанатська база [258].

Субкультура *Lolita* в Японії, поруч з субкультурою гяру, є одним з найпомітніших неформальних рухів у Японії протягом новітньої історії. Її ґрунтування проходить довкола іміджевої сфери. Існує доволі багато течій у субкультурі *Lolita* (готична *Lolita*, солодка *Lolita*, панк *Lolita*, поламана *Lolita*) і кожна з них є певним аналізом виявів моди і культури у світі [250]. Ця субкультура має унікальний вигляд трансформувальної субкультури, яка відображає й переломлює інші напрями через власний рух і своєрідно аналізує їх у рамках власної субкультури. Відзначимо, що хоча субкультура відображає багато вже здобутих стилів і елементів моди (рококо, готики тощо), проте власним аналізом і міксуванням та її виявами в субкультурі вони вносять у неї новий сенс і навіть створюють уже новий культурний продукт. Зазначимо, що субкультура вносить і певні неточності у власному розумінні. По-перше, вони не пов'язані з романом В. Набокова „Лоліта”. По-друге, субкультура *visual kei* і виконавець Мана не є тим, хто створив субкультуру, просто через власну творчість він значно популяризує цей рух [115].

Іншим регіоном потужного розвитку іміджевої групи субкультур є африканські країни. Доволі давні традиції мають субкультури *свенкас* у ЮАР і *санерів* у Конго та Демократичній Республіці Конго. Але вони хоча й сформувались подібним чином, за схожих умов і приблизно з однакових за соціальним і класовим походженням людей усе ж мають певні відмінності. І

в їхньому виявленні можна побачити специфіку, як соціальні процеси в країні сильно впливають на процеси в середині субкультури.

Так, у Конго ідейний заряд субкультури саперів на сучасному етапі виражається в бажанні насолоджуватись життям у надскладних соціальних умовах, і тому для субкультури характерним є певний ескапізм. На фото сапери в барвистому і строкатому одязі позують на фоні пошарпаного оточення, розрухи і брудних вулиць [18]. Загалом SAPE можна перекласти як „Товариство світських і елегантних людей”. Справа в тому, що вони походять з бідних верств населення, і тому придбання одягу та аксесуарів для них є доволі складним завданням. У деяких випадках вони навіть починають вибілювати шкіру обличчя. У Парижі деякі сапери починають вести авантюрний спосіб життя, заробляючи на костюм, а в Конго проводять час в епатажних і манірних прогулянках, а також показах мод та вечірках [240].

На відміну від саперів, свенкас у ЮАР замість того, щоб бути формою простого запозичення європейського дрес-коду й ескапізму з неблагополучного соціального оточення, можна розтлумачити космополітичною самооцінкою. Рух має соціально-політичне значення і бажання відстояти африканську ідентичність. Сформувавшись в умовах складного соціально-політичного становища в ЮАР, свенкас має риси братства з посвятами й прихильністю до правил. У їхньому середовищі існує низка правил і політична спрямованість, гордість за приналежність до робітничого класу тощо [246]. А діяльність субкультури свенкас схожа на саперів – іміджеві манірні вечірки, аналіз та презентація себе через одяг. Отже, ми бачимо, як різні соціально-політичні умови впливають на субкультури.

Щодо міської групи субкультур зазначимо, що загалом стихія міста є характерною для багатьох неформалів, тому багато інших неформальних рухів можна за тими чи тими критеріями віднести до міських.

Трейсери і графітчики проявляють свою основну активність довкола міського оточення, виявляючи власну свободу і можливості (паркур) чи графіті як стиль життя (графітчики).

Паркур як рух виникає в кінці 90-х років і тісно пов'язаний з постаттю Давида Балля. Щодо паркуру зауважимо, що його можна віднести і до спорту, і до субкультурної течії, і до стилю життя. Давид Белль зазначає, що для нього це усвідомлена медитація і спосіб, відсторонившись від зовнішнього, сконцентруватись на собі [131]. Власне подолання перешкод і рух є певною філософічною категорією в паркурі. Серед трейсерів як представників паркуру (їх самоназва, нова назва паркурщики не прижилась у їхньому середовищі) існують, з одного боку, серйозні партнерські контакти один з одним, а з іншого – це доволі індивідуалізована субкультура без беззаперечних авторитетів. Існує доволі суттєвий поділ на власне паркур (подолання перешкод) і фрилан (гімнастичний паркур з елементами акробатики). У деяких інтерв'ю можна знайти думку, що паркур у кожного трейсера свій. Давид Белль, як і всі професіонали, зазначає про необхідність складного навчання. Паркур як рух зберігає за собою позиції і прихильників та наразі зберігає власну стабільність, зокрема у великих містах.

У зазначений період середовище субкультури *рейтерів* як *представників графіті* змінюється порівняно з минулими періодами історії цього товариства. У кінці 80-х років графіті із США приходить до Європи і СРСР. Метро в США в історії субкультури займає центричне місце, тому що в ньому проходили контакти цих неформалів, здійснювались графіті і різні несанкціоновані дії. Загалом у цей період посилення правопорядку в метро як основного каналу комунікації членів субкультури призводить до того, що рейтери починають освоювати міські простори [191]. Ця субкультура має специфічний характер. Її послання часто адресовані саме представникам „великого соціуму”, і загалом часто представники субкультури є одинаками. У соціокультурній специфіці спостерігається анонімність, зосередження й акцентування уваги власне на самому графіті. Тобто відмічається певна

самовідданість і ідейність щодо власної продукції. Але поруч існує й інша ланка графіті, коли власне графіті є певним підписом райтера, цей напрям називається тегом. Власне в субкультурі серед досвідчених райтерів, що виконують складні графічні художньо мурал-графіті, тегінг сприймається як вандалізм, або часто ними відмічається, що теги були й у них першою „пробою пера” [225]. Також графіті наразі часто використовується в медіа, ЗМІ, сучасному мистецтві й рекламі, а райтери є доволі відомою серед великого суспільства субкультурою.

У зазначений період великий вплив мають позиції *постмодерністських неформальних рухів*. Спільною рисою цих рухів є доволі строкате поєднання ідеології і стилю. І кожен з них тісно пов'язаний зі змінами процесів у суспільстві. І кожного вирізняє особливий не революційний характер, а скоріш спроба конструювання власного соціокультурного простору.

Субкультура *гопосексуалів* є реакцію освіченої молоді на стиль міської полукримінальної субкультури гопників. У ній відмічається інтерес до стилістики гоп-субкультури при збереженні власного соціального й культурного статусу. Ці молоді люди часто мають доволі успішну роботу, у них розвинений смак стосовно музики і кіно, але загалом вони дотримуються шаблонних уявлень про специфіку соціокультурного середовища гопників, намагаючись відтворювати його. Відтворення є дещо стереотипним, певним чином уявлення про гопників міфологізовані в середовищі гопосексуалів. І якщо для більшості людей гоп-субкультура викликає осуд й відкидання, для гопосексуалів вона постає як натхнення, при тому, що в ній відсутні хуліганський і дрібно кримінальний бік гопництва. Її специфіка знаходить своє відображення в гумористичних шоу [9].

Хіпстери як сучасна субкультура має доволі давню історію, проте з часів свого зародження вона знаходилася в тіні більш популярного руху хіпі. Загалом у попередні періоди розвитку дві субкультури були в деяких аспектах схожі. Проте якщо хіпі зосередили свою увагу на боротьбі, то

хіпстери, за думками деяких учених, хоча й відкидали „суспільство споживання”, самі деяким чином сприяли його формуванню та оновленню.

На сучасному етапі субкультура характеризується критичним настроєм до популярної культури й мейнстриму, увагою на малопопулярних жанрах у мистецтві (арт-хаус у кіно, інді-рок тощо). Особливістю цієї субкультури є її масове несприйняття, але масове поширення. Пов'язують це з модними тенденціями. Хіпстери стали певним креативним класом у рамках зміни капіталізму, коли він є по суті найманим робітником, що продає власні творчі, інтелектуальні й естетичні риси. Справа тут у тому, що велику увагу хіпстери зосереджують на власній бізнес-справі і проєкті (старт-ап), де вони намагаються поєднати креативний підхід і бізнес-стратегію, про що пишуть і критики цієї субкультури. Хіпстери постають як освічені люди, що розвивають і власний творчий потенціал, і намагаються водночас вести певні бізнес-проєкти. Певним чином можна порівняти їх з субкультурою япі, з якою їх ріднить інтерес до власної бізнес-справи. Субкультура критикується через те, що вона часто поєднує нонконформізм, але сама створює власний уніфікований і стандартизований стиль і простір і слідує йому, тобто сама переходить уже до власного конформізму [224].

Вінішко-тян – субкультура є доволі близькою до „ванільних” рисою уваги на інтелектуальність та її естетизацію. Потужні обговорення субкультури почались у 2017 році і є доволі часто образливими. На певних ресурсах їхня начитаність, моральні якості і стиль часто піддаються висміюванню і ставляться під питання. Захисники субкультури зазначають, що субкультура може повернути моду на інтелектуальність [77]. *Вінішко-тян* цінують інтелектуальну літературу, і це ріднить їх із хіпстерською субкультурою, з якою були пов'язані „ванільні”. Сам термін „вінішко” є явно образливим, і дослідник О. Пелевін зазначає, що не знайшли жодної дівчини, яка б ідентифікувала себе з цією назвою. Автор наголошує, що це є об'єднання дівчат з метою в образі відмітити їхню однотипність у групі, щоб довести їх однаковість [142]. Доказом можуть бути деякі дослідження історії

створення терміна „вінішко”, при розробці терміна використовували термін „педовка”, що на сленгу означає „несправжній неформал” [77].

Вінішки ховаються за самоіронією, і справа в тому, що для неформальних рухів образи часто не є лякаючим чинником і переосмислюються ними. Так, назви: панки, качки, стиляги, грізери, гіки, нерди, фріки мають негативні конотації у власному поясненні. Щодо вінішко відмітимо, що існує і чоловічий різновид субкультури під назвою вінішко-кун. Можна зауважити і припустити, що навіть стереотипове і можливо штучне зовнішнє об’єднання їх у групу за зовнішніми ознаками показує доволі швидкі процеси в сучасному суспільстві, коли певні стилі приваблюють людей без зовнішньої організації і вони є схожими за груповою ознакою навіть при індивідуалістичній парадигмі. Це доводить і те, що субкультури і причини їх організації (захист у групі від зовнішніх посягань у колі однодумців) не завжди є центральними.

Ванільні – субкультура, період найбільшої активності якої припав на 10-ті роки XXI століття. У субкультурі було постульоване повернення до традиційної жіночності й романтичності. Існують різні версії сенсу назви „ванільні”. Перша – позначення групи через любов до солодкого і ванільного, друга – через фільм „Ванільне небо” Д. Кроу, третя – бунт проти сексизму і образу вульгарної дівчини та повернення до жіночності. Субкультура постулювала повагу до філософської й інтелектуальної прози, виступала проти жіночих, дівочих романів (любовні романи), характеризувалася увагою до різних кав’ярень і мрійливістю, увагою, а часто і любов’ю до депресивних станів. У період активності й розквіту субкультури її характеризувала значна активність у соціальних мережах. Субкультура критикувалася і висміювалася, і навіть перші публікації про неї містили назви підзаголовків типу „Як відрізнити ванільку від нормальної дівчини” [170]. Субкультура була пов’язана в стилістичній особливості з хіпстерами, а вже з 2017 року нова субкультура вінішек має з нею спільні риси.

Субкультура сцени „*діти сцени*” – неформальна група, період активності припав на 2000 – початок 2010-х років ХХІ століття. Особливістю її була надмірна манірність, і навіть сам рух дістав назву від іронічного прізвища глем-рокерів „королеви сцени” через їх андрогінність, а „діти сцени” – через їхню манірність і показний епатаж. У субкультурі були складні відносини з субкультурою емо через те, що останні вважали, що сцени запозичували їхній імідж. Дійсно, мода сцен дуже схожа на емо. Респонденти-сцени користувались при розробці власного субкультурного образу різними консультативними матеріалами типу „Wiki-how”. На цьому ресурсі містились детальні поради щодо створення власного образу сцени. Це були поради стосовно музики, стилю та іміджу. У ностальгічних спогадах сцени описують свою активність типу захоплення музикою на основі перших 4-го покоління приставок 90-х років, прогулянки в скейт-парках без катання на скейтах, велика увага на імідж і особливості популярних виконавців (був присутнім фанатизм) і значна увага до свого стилю [264]. Діти сцени відмічали, що любили провокувати суспільне засудження. Субкультура була більш характерною для заходу й не була настільки резонансною, як емо і готи в період їхньої найбільшої резонансності.

Скейтинг як рух деякі дослідники ідентифікують як субкультуру. Загалом його можна порівняти з іншими субкультурами, у яких присутній екстремальний складник: трейсери, руфери. Розвиваючись з 50-х років ХХ століття, у цей період у русі відбувається багато змін. На початку 90-х років під впливом скейтерських відео скейбординг переходить на вулиці міст (стиль „стріт”), значно поширюються трюки на бордюрах і перилах. Розвивається скейтерське відео, загалом зберігається позиція саме великої уваги на зйомках видовищних відео.

З 2000-х років починаються тури з США в Європу, Канаду і дві школи скейтбордингу розпочинають контакти. Характерним стає і збільшення середнього віку учасників, з’являється поняття ветеранів. Щодо України і пострадянського простору, то в період 90-х років розвиток збігався з

кризовими явищами. Так, у 90-ті роки зберігається дефіцит товарів, загалом субкультура розвивається в руслі загальних тенденцій. З початку спонсором перших змагань в Україні в 1991 році є корпорація Пепсі, його ж висвітлює і вітчизняна преса, і британське скейтерське видання. Радянські, а потім і пострадянські скейтери від початку контактів із закордонними скейтерами з 1986 року до сьогодні тісно вплетені і контактують зі світовим скейт-рухом. З 2000-х років у скейтбординг приходять великі корпорації: Nike, Adidas, різні енергетичні напої. І хоча деякі скейтери чинять супротив цьому, корпорації швидко формують власні команди. Поширюються скейтерські відео в Інтернеті, а вже у 2021 році на Олімпійських Іграх у Токіо скейтбординг буде впроваджено як олімпійський вид спорту [234].

В ідеологічному плані рух є близьким до панків (сформований навіть музичний жанр скейт-панку) і поширена чи ідеологія супротиву, чи вільного та екстремального способу життя (до речі, схожий на серферську філософію, з якої він походить), чи інколи і анархізм.

Дрифтери як субкультура в зазначений період розвиваються і постають і як розвинене захоплення молоді, і як субкультура. Рух є технікою автомобільних гонок зі створенням керованого заносу авто на поворотах. Для розвитку учасника в рамках субкультури вимагається доволі потужні знання механіки авто, і через велике навантаження на різні деталі участь у субкультурі є доволі затратною через необхідність зміни різних деталей. Проте саме історія цієї субкультури показує доволі велику можливість шанувальників субкультури змінювати соціокультурні умови й одночасно вплив економіки на життя певних неформальних рухів. На пострадянському просторі був винайдений зимовий шриффт через можливість поєднувати гонки та менше навантаження на автомобіль, і тому можливість розвивати шриффт в умовах меншої грошової забезпеченості. Потужні осередки зимового дрифту діють у багатьох обласних центрах України [94]. Загалом в історії дрифту велику роль відіграла Японія. Загалом дриффт як субкультура є доволі відомою через відображення в популярній культурі. Також дриффт став

професійним спортом, у світі існує низка змагань. Так, у 2019 році одесит Д. Іллюк на змаганнях FIA Motorsport Games посів перше місце [211]. Отже, дрифт є різноманітним рухом, у ньому існують і професійні змагання, і нелегальні (а інколи й небезпечні для інших) гонки. Загалом нелегальні змагання залежать від свідомості учасників: це можуть бути гонки в безлюдних місцях зі стеженням за безпекою громадян чи небезпечні заїзди в людних місцях.

У цей період *субкультура лоурайдерів* зазнає певних змін. Традиції субкультури – упор на відточування стилю авто і своєрідні дефіле по місту, де занижена підвіска авто є також і елементом механіки, і елементом стилю [247]. Значна популяризація проходить у середовищі ганста-репу, також зменшується кількість поліцейського переслідування, і в зазначений період субкультура значно популяризується. Вона виходить за межі США і набирає велику популярність у Японії [256]. Субкультура є для них більше, ніж просто клубом любителів автомобілів, а сім'єю, середовищем власної моди і місцем для музики [254]. Від дрифтерів її відрізняє менша грошова затратність, і, відповідно, лоурайдери є шанувальниками швидкісного шрифту (з навантаженням на деталі), лоурайдери – дефіле (із зменшеним навантаженням). Відповідно, перші часто змінюють деталі, другі – рідше. Так, у зазначений період субкультура продовжує свою соціальну історію, рух від самоствердження мексиканської молоді США до широкого стилю життя в різних країнах.

Логіка наукового дослідження передбачає звернення до *позитивних* тенденцій розвитку неформальних рухів, серед яких відзначимо, що кожен неформальний рух намагається відстояти власну автономію, акцентуючи на особистісних цінностях. При цьому проходить складна динаміка сприйняття Я та общини в рамках неформального руху й певною мірою поруч з виявом соціокультурного середовища. Неформальні рухи формуються не заради досягнення певної мети, а скоріше заради самих себе у процесі реалізації чи не найважливішої потреби суб'єкта соціалізації – можливості комунікації з

однолітками. Така комунікація призводить до становлення неформальних молодіжних об'єднань, які є і суб'єктами творення власних молодіжних субкультур. Саме в межах таких субкультур і складаються специфічні особливості духовної культури молоді – цінності, моральні установки, а на їхній основі – стилі спілкування, норми поведінки, смаки.

Неформальні рухи молоді є різновидом і формою соціальної адаптації, соціалізації, своєрідним буфером між традиційною культурою, загальноприйнятими цінностями. З цього огляду, неформальні рухи виконують комунікативну функцію, що забезпечує спілкування всередині групи. Спілкуючись у колі однолітків, що поділяють захоплення музичними вподобаннями (рок-музика, попмузика, джаз), неформали здобувають навички спілкування, реалізують потребу в самовираженні, слухання музики, яка подобається, спонукає до бажання виражати свої думки й почуття в різноманітних музичних стилях; гра на музичних інструментах спонукає до імпровізації, творчої реалізації, підкреслення значущості індивідуальності, розвитку самосвідомості. Природне прагнення людини до об'єднання з іншими, творення стійких форм взаємодії з ними; пошук чогось незвичайного, отримання в групі взаємодопомоги, взаємозахисту, тісне спілкування за спільними інтересами; прагнення до самостійності.

Хоча неформальна культура і створена в специфічному культурному полі, але вона насичена культурною та емоційною загальнодоступністю, адже постулює хоча й екзотичне, але актуально-специфічне для кожного індивіда. Вона може збігатися з настроєм, адже неформальні рухи самі схильні до специфікації. Важливе не саме неформальне (хоча часто і саме), а ідеал і естетичність, що розроблений неформалом.

Поширеність масової культури, її вторгнення в соціалізувальний процес обумовлена збільшенням інформаційних потоків. Але і вплив неформальної культури теж характеризує глобалізацію. Інтенсифіковані культурні практики не можуть не збагатитись у своєму арсеналі засобів і культурному багажі та наявними позитивними моментами масової культури,

а масова культура – неформальною. Таким чином проходить діалог з виробленням певного інструментарію взаємодії.

Неформальні рухи молоді можуть забезпечувати для базової культури можливість інноваційного розвитку, тому що вони знаходяться в процесі швидких змін, на відміну від базової культури, але водночас вони і є її складовими частинами, включеними в її культурний контекст.

Серед негативних рис неформальної молоді відмітимо прояви насильства, жорстокості, навіть вандалізму, розпусти, моделювання споживацької поведінки. Такі парадокси молодіжних неформальних рухів пов'язані з високим рівнем домагань при кризі самооцінки; нерозвинутим інтимно-особистісним спілкуванням при високій потребі у спілкуванні; очікуванням увічливого поводження при „карнавальному” стилі поведінки; потребою в опіці при демонстративній зневазі опікунів; романтичними переконаннями у власній „спроможності” при дуже низькій оцінці чесної праці [51, с. 11].

У межах дослідження також зазначимо, що в цей період, а особливо на рубежі XX – XXI ст., у розвитку неформальних молодіжних рухів з'явилися принципово нові тенденції, пов'язані з їх розгалуженням і взаємодією на міжнародній арені, переходом діяльності від масовості до глобального характеру, що вміщує об'єднувальний потенціал для молоді і стає надзвичайно актуальним питанням для сталого розвитку світової спільноти. Тенденції інтернаціоналізації, посилення процесів глобалізації й інформатизації суспільства зумовили нові підходи та моделі взаємодії в міжнародному молодіжному середовищі, де зростання соціально-політичної активності молоді розглядається як виключно важливі наслідки для країн окремих регіонів світу. Зі становленням віртуального світу характер міжнародної діяльності молоді набув обрисів і форм мережевої співпраці, де простежується тенденція впливу молодіжних об'єднань, що виникли в одній або в кількох країнах, на розвиток міжнародних відносин, володіння учасниками неформальних субкультур широким спектром можливостей

виступу з різноспрямованими міжнародними ініціативами, а також участі в обговоренні актуальних проблем сучасності на різних рівнях. Будучи суб'єктами міжнародних відносин, вони надають усе більший вплив на їхній розвиток, особливо в гуманітарному складнику та його соціально-виховному й культурологічному аспектах [20].

Окрім того, у світовій спільності спостерігаються тенденції мультикультуралізації неформальних молодіжних рухів, дезінтеграція єдності ієрархічних доміантних цінностей, створення великої кількості фрагментованих форм культурної ідентичності й самовираження. Тенденціями розвитку молодіжних неформальних рухів в Україні є формування субкультур, цінності яких відповідають соціокультурній реальності постіндустріального суспільства: осмислення загальнолюдських й індивідуальних цінностей, толерантність до наявних норм і моделей поведінки; перехід більшості субкультур до віртуальної галузі, розвиток субкультур, які пропагують перехід від споживання до споглядання; формування єдиного простору молодіжного неформального руху, у межах якого представники різних напрямів позиціонують себе представниками глобального суспільства [11].

Зазначені обставини зміщують інтерес багатьох досліджень у бік соціокультурних і ціннісно-нормативних засад молодіжного простору, стають сильним фундаментом для організації взаємодії держав з неформальними рухами на міжнародній арені з питань молодіжної політики і соціального виховання, яка допоможе сформуванню конструктивні вимоги та ідеї світового співтовариства, використати потенціал неформальних рухів із суспільно корисною метою і на глобальному, і національному, регіональному, локальному рівнях.

Проведений у цьому підрозділі аналіз доробок учених надав можливість окреслити напрями та межі наукових пошуків у розумінні трансформації розвитку неформальних рухів у 90-ті рр. ХХ – на початку ХХІ

століття в контексті політики соціального виховання молоді, окреслити основні тенденції їхнього розвитку в досліджуваний період.

1. Суспільно-політичні, соціально-економічні та ідеологічні процеси в Україні з перших років незалежності призвели до трансформації неформальних рухів молоді, появи нових їх завдань і соціальної спрямованості, здатності впливати на інші верстви населення. На це також вплинули процеси глобалізації й інформатизації, характерні для сучасного суспільства. Такі обставини окреслили такі напрями розвитку неформальних рухів та молодіжної субкультурної активності: кіберспрямовані (геймери, хакери, білі хакери, анонімус); індустриальні (сталкери, руфери, дигери, сурвівалізм); іміджеві (гяру, ольчан, лоліти, свенкас, сапери); урбаністичні (паркур (трейсери), графіті (рейтери)); постмодерні (гопосексуали, хіпстери, вінішко-тян, ванільні, Діти сцени), механістичні (скейтери, дрифтери, лоурайдеристи) неформальні рухи.

2. Стан субкультурної диференціації неформальних молодіжних рухів у світовому просторі характеризується тенденціями мультикультуралізації, дезінтегруванням єдності ієрархічних доміантних цінностей, створенням великої кількості фрагментованих форм культурної ідентичності й самовираження.

3. На національному рівні з боку держави робляться спроби критично переосмислити минуле й оцінити наявний стан молодіжного руху, де молодіжна політика та соціальне виховання молодого покоління, використання соціально-виховного потенціалу неформальних молодіжних об'єднань у контексті вирішення актуальних питань і задоволення нагальних потреб молоді, взаємодія органів державної влади та інститутів громадського суспільства з ними на засадах партнерства, діалогу, координації, взаємного впливу стають найголовнішими і пріоритетними завданнями з метою забезпечення розвитку, соціального відтворення, оновлення й прогресу суспільства.

Висновки до розділу 2

У другому розділі – „**Практичні аспекти діяльності неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді (50-ті рр. ХХ – початок ХХІ століття)**” – на підставі міждисциплінарного аналізу проблеми, урахування соціально-педагогічного характеру дослідження, застосування принципів історизму, об’єктивності, системності, комплексності, конкретності, цілісності обґрунтовано й досліджено процеси та передумови становлення неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді, здійснено історичну періодизацію основних етапів їх розвитку, виявлено тенденції їх розвитку з позиції впливу на соціалізацію й соціальне виховання молодого покоління, які спостерігаються на кожному з етапів.

Установлено, що процес формування й розвитку неформальних рухів молоді в 50-ті рр. ХХ – на початку ХХІ століття має такі етапи.

Перший етап – 50-ті рр. – кінець 60-х рр. ХХ ст. – період появи і зародження неформальних рухів молоді і становлення основних напрямів, змісту та форм їхньої діяльності. За спрямованістю поглядів, дій і проявів неформальні рухи цього періоду поділені на групи: іміджеві, байкерські, рокерські, фендом, антисоціальні, світоглядні.

Виявлено, що попри негативні тенденції (неробство, епатаж, порушення традицій, уживання алкоголю й наркотичних речовин, легковажна поведінка, провокації, правопорушення тощо), які могли спостерігатися в розвитку зазначених неформальних рухів, як самодільне соціально-педагогічне явище вони: 1) слугували своєрідним соціокультурним осередком творчої самореалізації молоді; 2) реалізовували право людини на особистий вибір у розвитку, пошуках свободи й сенсу життя; 3) задовольняли за допомогою різних видів мистецтва духовні потреби молоді, які офіційна культура на той час не давала можливість реалізовувати; 4) висловлювали соціальний протест щодо наявного суспільно-політичного ладу; 5) показували абсурдизацію певних дій з боку представників офіційної влади;

б) відстоювали певні соціальні, економічні й культурні права та свободи особистості; 7) описували наслідки тяжких особистісних травм; 8) піднімали на поверхню особливо гострі проблеми тогочасного суспільства: соціально-економічні, суспільно-політичні, екосоціальні.

Другий (70-ті рр. ХХ ст.) – період, упродовж якого відбувався подальший розвиток і певні переформатування змісту культури й діяльності неформальних рухів. Неформальні рухи, які виникли в 50 – 60-х рр. ХХ ст., зазнали певних переформатувань змісту їхньої культури й діяльності (хіпі), набули подальшого розвитку й інтенсифікації (фендом, рокери, растамани) чи через невідповідність культурологічним потребам молоді почали згасати (іміджеві неформальні рухи), але попри своє згасання надавали значний вплив на розвиток і формування новітніх (панки, скінхеди) та вже наявних субкультур, які ввібрали деякі ідеї, філософію, специфіку минулих рухів, певним чином змінивши їх.

Існування неформальних рухів у зазначений період у світі та їх розростання відбувається у значному зв'язку із соціальними і політичними реаліями того часу. На їхній розвиток впливали: суспільно-політичні процеси в різних країнах і ставлення до них „великого соціуму”, ставлення до них влади, процеси розвитку мистецтва. У тісному зв'язку зі специфікою епохи, і відповідно до внутрішнього наповнення, неформальні рухи 70-х років можна поділити на такі групи: світоглядні, фендом, рок-рух, байкарські і спортивні, суспільно-політичні. Зазначені рухи в цей період почали суттєво впливати на соціалізацію молоді й слугувати своєрідними чинниками її соціального виховання. При цьому спостерігалися і позитивні, і негативні тенденції такого впливу.

Попри негативні тенденції, які проявлялися і на соціальному, і індивідуальному рівні (наркотизація, радикалізм у формах нацизму й расизму, правопорушення, інфантилізм, ескапізм тощо), неформальні рухи в 70-ті рр. ХХ ст. у своїй більшості почали набувати популярності в масах, стали свого роду формою самопред'явлення молоді на культурно-

естетичному рівні, задовольняли її пізнавальні й комунікативні потреби, творчі пориви, впливали на соціалізацію особистості, відповідно стали сутнісним чинником соціального виховання молоді, засвоєння нею певних соціальних ролей, соціального й культурного самовизначення.

Третій етап (80-ті рр. ХХ ст.) – неформальні рухи молоді стають значущим засобом еволюційного оновлення суспільства та його трансформації, зросла їхня участь у формуванні специфічного культурного простору.

Період „перебудови” суспільно-політичних, соціально-економічних та світоглядно-ідеологічних процесів був динамічним, складним, суперечливим і водночас етапним для національно-державного самовизначення України. Незважаючи на позитивні зрушення, що стали можливими у процесі соціальної модернізації суспільства в цей період (спроба побудувати державу з ринковою економікою, боротьба з корупцією, розширення прав трудових колективів та самостійності й відповідальності адміністрації підприємств, переведення їх на госпрозрахунок, самофінансування, самоокупність, розвиток кооперативного руху та ін.), старі підходи, негативні тенденції, економічна, ідеологічна й моральна кризи, суспільні перешкоди давалися взнаки, що унеможливило досягнення переважною більшістю молоді статусних позицій у суспільстві і призвело до значного загострення протиріч між офіційними й неформальними структурами, які охоплювали кілька етапів і характеризувалися зміною підходів до молодіжної політики взагалі та молодіжних субкультур зокрема. Цей процес був пов’язаний саме з кардинальними змінами в суспільстві, руйнуванням старого устрою і формуванням нового. Такі соціально-політичні умови позначитися на соціалізації молодого покоління, засвоєння й активного відтворення нею соціально-культурного досвіду.

Установлено, що на розвиток неформальних рухів та їхній зміст значний вплив мали такі тенденції: криза українського суспільства та його основних інститутів, яка зумовила пошук молодими людьми нових форм

набуття соціального статусу й підвищення своєї ролі в суспільстві; послаблення загального ідеологічного тиску, руйнування старих організаційних форм надало молоді отримати можливість більш вільно заявляти про свої вподобання, обирати власні формовиявлення, напрями та пріоритети; кризові явища інституту сім'ї та сімейного виховання. Зазначені тенденції заклали фундамент для появи й поширення різних напрямів розвитку неформальних рухів та молодіжної субкультурної активності: рок-рух (рокери, металісти), фендом (фени, косплей), світоглядні (панки, готи, Straight edge), музичні (репери, брейкери, хіп-хоп), спортивні (культуристи, футбольні фанати), політизовані (скінхеди, любера), антисоціальні (кримінальна субкультура) неформальні рухи, неформальні рухи Японії як окреме, автономне явище (босодзоку, хрустальні, Ногару гяру, Visual kei).

Четвертий етап (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.) – період трансформації суспільно-політичних, соціально-економічних та ідеологічних процесів, що, безумовно, вплинули на специфіку соціокультурної ситуації в молодіжному середовищі, відображаючи проблеми, характерні для сучасного суспільства. На цьому етапі окреслено такі напрями розвитку неформальних рухів: кіберспрямовані, індустріальні, іміджеві, урбаністичні, постмодерні, механістичні неформальні рухи.

Тенденції посилення процесів інтернаціоналізації та інформатизації, пов'язані з розгалуженням неформальних рухів та взаємодією їхніх учасників на міжнародній арені, мережевої співпраці, переходу діяльності від масовості до глобального характеру, уміщують об'єднувальний потенціал для молоді і стають надзвичайно актуальним питанням для сталого розвитку світової спільноти, що обумовлює необхідність організації взаємодії держав щодо формування конструктивних вимог та ідей уже в межах світового співтовариства в питаннях молодіжної політики й соціального виховання, створення умов для можливості використання потенціалу неформальних рухів із суспільно корисною метою на глобальному, національному, регіональному й локальному рівнях. Основними тенденціями розвитку

молодіжного неформального руху в Україні є опора на цінності, які відповідають соціокультурній реальності постіндустріального суспільства, толерантність до наявних норм і моделей поведінки, перехід до віртуальної галузі, від споживання до споглядання; формування єдиного глобального простору молодіжного неформального руху. Серед негативних рис неформального молодіжного руху відмітимо прояви насильства, жорстокості, вандалізму, асоціальної поведінки тощо.

Основні результати дослідження, викладені в другому розділі, відображено в таких публікаціях автора [172; 175; 177; 180; 181; 182].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації на основі цілісного системного аналізу архівних й опублікованих наукових джерел запропоновано нове розв'язання проблеми генези неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді в 50-ті рр. ХХ –початок ХХІ століття в контексті соціально-педагогічного та історико-педагогічного дискурсів, що дало підстави для таких висновків:

1. Розкрито сутність та надано змістову характеристику ключових понять дослідження „молодь”, „молодіжні рухи”, „неформальні рухи молоді”, „молодіжна субкультура”. Молодіжний рух визначено як форму організованої діяльності молоді, якій властиві відносна самостійність, специфічність та ефективність різних видів впливу на процес соціалізації й соціального виховання цієї категорії молоді, щодо досягнення спільних цілей і зміцнення відносин між членами молодіжної групи. Для неформальних рухів характерні специфічні стосунки між його членами, особистісний характер спілкування, нечітко окреслена мета групової діяльності, неформально встановлені правила поведінки, нефіксоване членство, специфічний розподіл обов'язків, альтернативна художньо-естетична діяльність, яка часто має вирішальний вплив на цей визначений рух. З'ясовано, що молодіжна субкультура – це колективна соціальна група з індивідуально-суб'єктивним виміром світосприйняття, обумовленого специфічним ставленням до реальності, свідомою самоізоляцією від суспільства, намаганнями вийти за його межі. Вона включає своє бачення на різні моменти суспільного розвитку й культурні зразки, які суттєво відрізняються від офіційних; суб'єктивне сприйняття власної присутності в суспільстві, свідомим відчуженням від навколишнього світу й недовірою до суспільства.

2. Здійснено соціально-педагогічний аналіз неформальних рухів з погляду впливу різних молодіжних субкультур на формування особистості та на її соціалізацію: роль і значення неформальних рухів для розвитку та

соціалізації особистості; функції неформальних рухів; чинники появи та закономірності функціонування неформальних рухів; структура неформальних рухів; класифікація неформальних рухів. Розглянуто соціалізацію молоді неформальних рухів як процес засвоєння соціального досвіду, де неформальна молодь самовдосконалюється, розкриваючи специфічність ціннісних орієнтацій і способу життя в соціумі, вибірково приймаючи у свою систему поведінки ті норми, які прийняті в суспільстві.

3. Визначено особливості соціокультурного середовища неформальних рухів молоді, специфіка побудови якого пов'язана з їхнім культурним і ментальним інтересом та обраною діяльністю, пізнанням, творчістю; знаходячись у рамках своєї групи і рухаючись у руслі бажаної соціалізації, кожен неформал у своїй діяльності певним чином залежить від групи і соціуму. З'ясовано, що соціокультурне середовище більшості неформальних рухів постає складним і багаторівневим феноменом, якому притаманна власна стилістика, що характеризується своєрідною модою, схильністю до колективної співтворчості, нечітко окресленою метою групової діяльності, діє в інтересах своїх членів незалежно від мети та характеру руху, прагненням до самореалізації, специфічним особистісним характером спілкуванням молодих людей (сленгом), емоційною виразністю та соціальною рухливістю. Неформальні рухи молоді зазвичай залежно від реалізації власного інтересу, об'єкта уваги та аналізу довкілля створюють власне середовище.

4. Обґрунтовано історичну періодизацію основних етапів розвитку неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді на підставі міждисциплінарного аналізу проблеми, урахування соціально-педагогічного характеру дослідження, застосування принципів історизму, об'єктивності, системності, комплексності, конкретності, цілісності; досліджено процеси й передумови становлення неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді, виявлено тенденції їхнього розвитку з позиції впливу на

соціалізацію й соціальне виховання молодого покоління, які спостерігаються на кожному з етапів.

Установлено, що процес формування й розвитку неформальних рухів молоді в 50-ті рр. ХХ – на початку ХХІ століття має такі етапи. *Перший етап* – 50-ті рр. – кінець 60-х рр. ХХ ст. – період появи й зародження неформальних рухів молоді і становлення основних напрямів, змісту та форм їхньої діяльності. *Другий* (70-ті рр. ХХ ст.) – період, упродовж якого відбувався подальший розвиток і певні переформатування змісту культури і діяльності неформальних рухів. *Третій етап* (80-ті рр. ХХ ст.) – неформальні рухи молоді стають значущим засобом еволюційного оновлення суспільства та його трансформації, зростає їхня участь у формуванні специфічного культурного простору. Цей процес пов'язано саме з кардинальними змінами в суспільстві, руйнуванням старого устрою й формуванням нового. *Четвертий етап* (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.) – період трансформації суспільно-політичних, соціально-економічних та ідеологічних процесів, що, безумовно, вплинули на специфіку соціокультурної ситуації в молодіжному середовищі, відображаючи проблеми, характерні для сучасного суспільства.

На підставі аналізу особливостей процесу становлення й функціонування неформальних рухів визначено, що загальними передумовами їх виникнення є соціально-історичні, соціально-психологічні, соціально-економічні, соціально-культурні.

Схарактеризовано *тенденції* розвитку неформальних рухів молоді в 50-ті рр. ХХ – початок ХХІ століття:

– у 50-ті рр. – кінець 60-х рр. ХХ ст. неформальні рухи є своєрідним соціокультурним осередком творчої самореалізації молоді; реалізацією нею права на особистий вибір у розвитку, пошук свободи й сенсу життя; задовольняють духовні потреби особистості, які офіційна культура не може реалізовувати; висловлюють соціальний протест щодо наявного суспільно-політичного ладу; показують абсурдність певних дій з боку представників офіційної влади; відстоюють соціальні, економічні й культурні права та

свободи особистості; піднімають на поверхню особливо гострі проблеми тогочасного суспільства;

– у 70-ті рр. ХХ ст. неформальні рухи, попри негативні тенденції, які проявлялися і на соціальному, і на індивідуальному рівнях, починають виконувати певні соціально-виховні функції. У цьому контексті вони починають набувати популярності в масах, стають свого роду формою самовиявлення молоді на культурно-естетичному рівні, задовольняють пізнавальні й комунікативні потреби, творчі пориви особистості, впливають на її соціалізацію, відповідно стають сутнісними чинниками соціального виховання молоді, засвоєння нею певних соціальних ролей, сприяють соціальному й культурному самовизначенню;

– 80-х рр. ХХ ст. характеризуються тим, що діяльність неформальних рухів у більшості випадків набуває масового характеру, вони є значущим чинником впливу на процес соціалізації молодого покоління, який відбувається і цілеспрямовано, і стихійно. У цей період спостерігалися такі загальні тенденції: висловлення бунту (і активного, і пасивного) проти усталених стереотипів життя; незадоволеність наявними соціальними умовами; боротьба проти знеособлення особистості; розширення видів соціально значущої діяльності (видавничої, аматорської перекладацької, просвітницької, інформаційної, творчої, театралізованої); формування творчих і пізнавальних здібностей; акцентування уваги на проблемах певного класу населення; боротьба з негативними тенденціями в середині рухів, формування здорового способу життя; емоційний обмін; патріотизм і знання свого коріння; задоволення потреби в різноманітних аспектах самовираження;

– у 90-х рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст. у зв'язку з посиленням процесів інтернаціоналізації, глобалізації та інформатизації суспільства трансформація неформальних рухів характеризується такими світовими тенденціями: субкультурна диференціація, мультикультуралізація, дезінтегрування єдності ієрархічних домінантних цінностей, створення великої кількості

фрагментованих форм культурної ідентичності та самовираження. На рівні українського суспільства: опора на цінності, які відповідають соціокультурній реальності постіндустріального суспільства, толерантність до наявних норм і моделей поведінки, перехід до віртуальної галузі, перехід від споживання до споглядання; формування єдиного глобального простору молодіжного неформального руху.

Зазначені тенденції зумовлюють необхідність організації взаємодії держав у питаннях молодіжної політики й соціального виховання щодо формування конструктивних вимог та ідей уже в межах світового співтовариства, створення умов для можливості використання потенціалу неформальних рухів із суспільно корисною метою на глобальному, національному, регіональному й локальному рівнях. На рівні держави здійснюються критичне переосмислення минулого й оцінка наявного стану молодіжного руху. Молодіжна політика і соціальне виховання будуються на засадах партнерства, діалогу й координації органів державної влади з неформальними молодіжними об'єднаннями для задоволення нагальних потреб молодого покоління й вирішення актуальних завдань сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Д. Є. Адміністративно-правове регулювання в галузі молодіжної політики в Україні: організаційно-правові аспекти: автореф. дис. ... канд. юридич. наук: 12.00.07 / Нац. ун-т держ. податк. служби України. Ірпінь, 2009. 21 с.
2. Артёмов П. М. Типологізація молодіжних субкультур: аналіз основних напрямків та нових засад. *Соціологія майбутнього: науковий журнал з проблем соціології молоді та студентства*. 2011. № 2. С. 32–37.
3. Багмет М., Сорока С. Комсомол та неформальні об'єднання України в період „перебудови”. *Політичний менеджмент*. 2006. № 5. С. 164–181.
4. Барабаш В. В. Інституціоналізація сучасного молодіжного руху України: тенденції та проблеми: автореф. дис. ... канд. соціолог. наук: 22.00.04 / Нац. універ. внутрішніх справ. Харків, 2005. 21 с.
5. Барматова С. П. Політична соціологія. Курс лекцій. Київ: Аналітичний центр вивчення суспільства, 2003. 252 с.
6. Бідняк А. Д. Девіантна поведінка молоді в українському суспільстві [Електронний ресурс]. http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Pedagogika/67903.doc.htm (дата звернення: 04.05.2019).
7. Бобровнік Ю. В. Суспільно-політична діяльність громадських організацій молоді в Україні (1985-1996 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / ДВНЗ „Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди”. Переяслав-Хмельницький, 2010. 21 с.
8. Богачева Н. В. Компьютерные игры и психологическая специфика когнитивной сферы геймеров. *Вестник московского университета: научный журнал*. Серия 14: Психология. 2014. № 4. С. 120–130.

9. Богомяков В. Не говори гоп. Субкультура, растворившаяся в толпе. URL:http://bg.ru/society/ne_govori_gop-7432/ (дата звернення: 02.04.2019).
10. Боева С. Трансформация феномена сталкерства в постсоветском культурном пространстве. *Стереотипы и национальные системы ценностей в межкультурной коммуникации*: Сборник статей. Вып 1. СПб. 2009. С. 149–156.
11. Бойко Л. П. Соціокультурне значення молодіжних субкультур у сучасних реаліях. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 2. С. 152–155.
12. Бойко О. Д. Предтеча Руху: неформальні організації як фактор громадсько-політичного життя України у період перебудови. *Людина і політика*. 2001. № 1. С. 44–57.
13. Борзова Т. А. Культурно-антропологическая интерпретация культур в работах К. Гирца и Г. Бейтсона (к вопросу об особенностях культурно-антропологического подхода к молодежной субкультуре). *Труды Дальневосточного государственного технического университета*. 2006. Выпуск 149. Серия 2 (Гуманитарные науки). С. 86–94.
14. Бородина С. Д. Ценностно-коммуникативная сущность профессиональной субкультуры специалистов библиотечного социального института [Текст]: монография. Казань: Культура, 2012. 496 с.
15. Бояринов Д. Джоанна Стингрей: «Меня не пустили на собственную свадьбу». URL:https://www.colta.ru/articles/music_modern/10341-dzhoanna-stingrey-menya-ne-pustili-na-sobstvennuyu-svadbu#ad-image-0 (дата звернення: 14.11.2018).
16. Брандис Е., Дмитриевский В. «Ленинградская волна» в научной фантастике. *Аврора (Л.)*. 1976. № 9. С. 54–57.
17. Бритенков А. Рок-н-ролл под присмотром КГБ: история Ленинградского рок-клуба. URL: <https://saint-petersburg.ru/m/history/britenkov/371471/> (дата звернення: 03.06.2019).

18. Бровин В. Безумный японский автотюнинг. *URL: <https://disgustingmen.com/blog/bosozoku-weird-japancars>* (дата звернення 08.11.2019).
19. Бутузов В. М. Протидія комп'ютерній злочинності в Україні (системно-структурний аналіз): монографія. Київ: КИТ, 2010. 350 с.
20. Буш К. А. Молодіжний рух в сучасній Україні. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2015. Вип. 19-20. С. 84–91.
21. Бушмарина Н. Н. Молодёжные субкультуры как предмет педагогического исследования: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / НОУ ВПО „Москов. псих.-соц. институт”. Москва, 2008. 19 с.
22. Варій М. Й. Соціальна психіка нації: монографія. Львів: Сполом, 2002. 184 с.
23. Варяниця Л. О. Дитяча субкультура як фактор соціалізації молодшого школяра в навчально-виховному процесі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05/ ДЗ „Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка”. Луганськ, 2006. 20 с.
24. Васильчук Є. О. Соціально-політичні умови розвитку панк-субкультури у Західній Європі та США. *Політичний менеджмент*. 2012. № 1-2. С. 169–176.
25. Васильчук Є. О., Чернова Л. П. Структурно-типологічна організація субкультурного молодіжного радикалізму. *Вісник НАДУ*. 2015. № 4. С. 84–92.
26. Васильчук Є. О. Молодіжний політичний радикалізм та екстремізм у сучасній Україні: дис. ... д-ра політичних наук: 23.00.03 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2016. 482 с.
27. Васянович Г. П. Педагогічна етика: навч.-метод. посібник. Львів: Норма, 2005. 344 с.

28. Вербець В. В. Теоретико-методологічні засади формування духовно-творчого потенціалу студентської молоді: автореф. дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.01. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2005. 40 с.

29. Весь чёрный и в золоте.
URL: <https://lenta.ru/articles/2014/11/18/raphop/> (дата звернення: 04.06.2019).

30. Вольнова Л. М. Середовище вищого навчального закладу як чинник формування соціокультурної компетентності студентів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 11. С. 33–39.

31. Габур В. С. Влияние моды на культурное сознание молодёжи: феномен стиляг в СССР в 1940-1960-е гг. *Вестник Вятского государственного университета*. 2011. № 4. С. 148–152.

32. Гавалешко О. М. Інтеграція комунікативних та творчих компонентів у структурі самосвідомості: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01/ Київ. нац. ун-т імені Т. Шевченка. Київ, 2001. 20 с.

33. Гайдукевич К. А. Морально-естетичні цінності в духовній культурі сучасної української молоді сім'ї: автореф. дис. ... канд. культурології: 26.00.01 / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2011. 19 с.

34. Гаков В. Мередианы фантастики: Хроника событий в мире научной фантастики. Зима-весна 1979 (Отрывок). *Сб. науч.фантаст.* Вып. 22. Состав. Д. Биленкин. Москва: Знание, 1980. 236 с.

35. Гейтенко В. В. Педагогічний супровід соціалізації старшокласників у середовищі неформальних молодіжних організацій: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 /ДВНЗ „Донбаський держ. пед. ун-т”. Слов'янськ, 2019. 328 с.

36. Герасименко И. Е., Гончарова Н. Н. «Перезагрузка» и «Русские хакеры»: лексика информационных технологий в политическом дискурсе. *Мир русского слова*. 2018. № 4. С. 38–44.

37. Гишинский Я. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других «отклонений». СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. 520 с.
38. Головатий М. Ф. Державна молодіжна політика як феномен соціального розвитку і нова парадигма державотворення у країнах перехідного стану. URL:<http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=8&n=23&c=258> (дата звернення: 02.04.2019).
39. Головенько В. А. Український молодіжний рух у ХХ столітті (історико-політологічний аналіз основних періодів). Київ: А.Л.Д, 1997. 160 с.
40. Головін А. Деякі питання удосконалення процедури поновлення прав громадян, які стали жертвами кримінальних правопорушень. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 1. С. 22–35.
41. Голубєв В. О., Гавловський В. Д., Цимбалюк В. С. Проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп'ютерних технологій: навч. посіб. /за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Р. А. Калюжного. Запоріжжя: Просвіта, 2002. С. 18–27.
42. Голубовська Л. Р. Еволюція новітніх традицій у розвитку культури міської молоді України (1990 – 2000 роки). *Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник»*. Київ, 2014. Вип. 84. С. 134–137.
43. Гордієнко М. Молодіжні рухи в Україні та їх базова типологізація. URL:http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/11635/1/14_18_Ukr_nac_ideya.pdf. (дата звернення: 04.06.2019).
44. Горова С. В. Хакерські атаки як загроза інформаційному простору України. *Інформація і право*. 2013. № 1(7). С. 137–142.
45. Гриценко О. А., Золотарьова Ю. І. Неформальні інститути в контексті реалізації економічних та соціальних прав людини. *Вісник Національного університету „Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”*. 2015. № 2(25). С. 224–239.

46. Громов Д. В. Люберецкие уличные молодёжные компании 1980-х годов: субкультура на перепутье истории. *Этнографическое обозрение*. 2006. № 4. С. 23–38.
47. Громова А. Золушка. *Литературная газета*. 1964. 1 февраля. № 14. С. 2–3.
48. Гула Л. Кримінальна субкультура як детермінант злочинності в установах виконання покарання. *Вісник національного університету „Львівська політехніка”*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 884. С. 223–229.
49. Данилевская А. Кто заказал „Алису с косой челкой”? *URL: <https://lenizdat.ru/articles/1054509/>* (дата звернення: 02.06.2019).
50. Денди XX века. Статья из истории мод движения из журнала *Vike Freak*. *URL: http://modscene.ru/articles/culture/dandy_xx.html* (дата звернення: 06.02.2019).
51. Дерев'янюк С. П. Психологія молодіжних субкультур: навчально-методичні рекомендації. Чернігів: НУЧК ім. Т. Г. Шевченка, 2019. 76 с.
52. Дементьев А. Этот прекрасный мир приключений. Заметки со Всесоюзного совещания по приключенческой и научно-фантастической литературе. *Челябинский рабочий (Челябинск)*. 1976. 4 апр. № 79. С. 3.
53. Диггер: «Все байки про метро – это всего лишь мифы». *URL: <https://www.m24.ru/articles/metro/21082013/17558>* (дата звернення: 02.02.2019).
54. Динамовские фаны в СССР: Первые фаер-шоу и дружба со «Спартакoм» *URL: <https://kiev.vgorode.ua/news/sport/144569/>* (дата звернення: 02.02.2019).
55. Долгая Н. В. Виховання духовності старшокласників засобами молодіжної музичної субкультури: автореф. дис. ... канд. пед наук: 13.00.07. / Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2006. 20 с.
56. Дубич К. В. Особистісно орієнтоване виховання студентів в умовах соціокультурного середовища вищого навчального закладу: автореф.

дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2007. 20 с.

57. Дяченко А., Зозульов О. Досвід сегментування аудиторії геймерів в Україні [Електронний ресурс]. Актуальні проблеми економіки та управління: збірник наукових праць молодих вчених. 2018. Вип. 12. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/24656> (дата звернення: 02.03.2019).

58. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. – 2-ге видання /За заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с.

59. Ерохина Н. Н. Социосемиотические основы молодёжной субкультуры: дис. ... канд. социол. наук: 22.00.06 / Тамбовский государственный университет им. Г. Р. Державина. Тамбов, 2006. 153 с.

60. Європейська соціальна хартія (переглянута): Хартія Ради Європи від 03.05.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062 (дата звернення: 04.04.2020).

61. Євтух М. П., Сердюк О. П. Соціальна педагогіка: підручник. 2-ге вид., стереотип. Київ: МАУП, 2003. 232 с.

62. Євтушенко В. Україна in rock . Київ: Гран, 2011. 240 с.

63. Жить в счастливом мире, рождению которого мы помогаем. Заключительное коммюнике международного симпозиума по научной фантастике. *Техника-молодежи*. 1971. № 1. С.12–13.

64. Закон України „Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю” № 2558-III від 21 червня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (дата звернення: 02.04.2020).

65. Закон України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” від 05.02.1993. № 2998-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12#Text> (дата звернення: 02.04.2020).

66. Захаренко К. В. Інституційний розвиток молодіжних організацій як складової громадянського суспільства в сучасній Україні: автореф. дис. ...

канд. політ. наук: 23.00.02 / Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. Дніпропетровськ, 2010. 21 с.

67. Захарченко В. К розговору о научной фантастике. Октябрь. 1953. № 2. С. 166–170.

68. Зязюн І. А. Динаміка культурного поступу (культура і субкультура з точки зору теорії) [Текст]. *Трибуна*. 1994. № 9/10. С. 20–21.

69. Зязюн І. А. Естетичні засади розвитку особистості. *Мистецтво у розвитку особистості*: монографія / ред. Н. Г. Нічкало. Чернівці: Зелена Буковина, 2006. С. 14–36.

70. Ильин С. С. Странничество в постапокалиптике: идеи и структура жанра. *Ярославский педагогический вестник (Гуманитарные науки)*. 2012. № 2. Т.1. С. 302–306.

71. История группы Оберманекен. URL:<http://russrock.ru/history/6791-obermaneken.html> (дата звернення: 06.04.2019).

72. Іванченко Л. І. Молодіжні субкультури в сучасному світі. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2016. Вип. 20(1). С. 201–210.

73. Кабінет Міністрів України. Постанова від 18 лютого 2016 р. Про затвердження Державної цільової програми „Молодь України” на 2016-2020 роки та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-p> (дата звернення: 04.04.2020).

74. Каган М. С. Философия культуры: становление и развитие. СПб: Лань, 1998. 434 с.

75. Казначеева Л., Шевчук М. До питання неформальних об'єднань молоді та молодіжних субкультур в СРСР. *Актуальні питання культурології*: альм. наук. т-ва „Афіна” каф. культурології”. 2012. Вип. 12. С. 234-237. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/apkant_2012_12_67) (дата звернення: 10.04.2020).

76. Как советская пресса травила качков. URL:<http://www.furfur.me/furfur/culture/culture/176295-goneniya-kulturistov> (дата звернення: 06.04.2019).
77. Каминская О. Что такое субкультура «винишко-тян». Мама подростка о том, почему «винишко-тян» – это круто URL:<https://daily.afisha.ru/relationship/7354-mama-podrostka-o-tom-pochemu-vinishki-tyan-eto-kruto/> (дата звернення: 02.04.2020).
78. Канавець М. В. Вплив молодіжного руху на формування та реалізацію державної політики України: автореф. дис. ... канд. наук з державного управління: 25.00.01 / Нац. акад. держав. управління при президентові України. Київ, 2009. 20 с.
79. Капська А. Й., Безпалько О. В., Вайнола Р. Х. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання): навчальний посібник / Ред. : І. Зверева, Г. Лактионова; Християн. дит. фонд. Київ: Наук. світ, 2001. 129 с.
80. Карпова Ю. Б. Молодёжная мода в официальной советской сатире на примере журнала «Крокодил». *Труды Санкт-Петербургского государственного института культуры*. 2010. № 89. С. 39–45.
81. Катасонова Е. Л. Другая Япония. Лики молодёжной субкультуры. *Ежегодник Япония*. 2008. № 37. С. 182–201.
82. Кербаль М. О. Трансформація сучасного молодіжного руху в Україні (на прикладі південного регіону): дис. ... канд. політичних. наук: 23.00.02 / Миколаївський нац. універ. ім. В. О. Сухомлинського. Миколаїв, 2010. 221 с.
83. Китон С. Лицо панк-готики. UK Decay в Брюсселе. *Sound* 21/02/1981. URL:<http://oldschoolgoth.ru/lico-pank-gotiki-uk-decay-v-bryussele-stiv-kiton-sounds-fevral-211981-goda/> (дата звернення: 02.04.2020).
84. КЛФ рассказывают о себе. Обзор ответов на нашу анкету. *Техника молодёжи*. 1983. № 1. С. 18–19.
85. Коваль Л. Л., Зверева І. Д., Хлебик С. Р. Соціальна педагогіка / Соціальна робота: навч. посібник. Київ: ІЗМН, 1997. 392 с.

86. Козлов В. Фанаты. Прошлое и настоящее российского околоспорта. Москва: Амфора, 2008. 365 с.
87. Колпаков В. Вокально-инструментальная эра. URL: <http://via-era.narod.ru> (дата звернення: 04.12.2019).
88. Колпаков В. Как возник термин «Вокально-инструментальный ансамбль» (ВИА). URL: http://via-era.narod.ru/obo_mne/Publikaz/via/via_2.htm (дата звернення: 04.12.2019).
89. Конституція України: Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 05.03.2020).
90. Концепція позашкільної освіти та виховання / Позашкільні заклади України. Книга керівника позашкільного навчального закладу: нормативно-правові документи. Х.: ПП „Торсінг плюс”. 2006. С. 91–99.
91. Кордон В. Киев с высоты птичьего полета: экстремальная прогулка по крышам столицы. URL: <https://www.unian.net/tourism/impression/10528110-kiev-s-vysoty-ptichego-poleta-ekstremalnaya-progulka-po-krysham-stolicy.html> (дата звернення: 04.11.2019).
92. Корнієвський О. А., Якушик В. М. Молодіжний рух та політичні об'єднання в сучасній Україні. Київ, 1997. 132 с.
93. Корпач Н. І. Молодіжна субкультура в сучасній Україні. Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Луцьк, 2009. № 21. С. 93–97.
94. Корчфест в Киеве: дрифт и показуха за последние дни. URL: https://auto.24tv.ua/ru/korchfest_v_kieve_drift_i_pokazuha_na_poslednie_dni_n14907 (дата звернення: 04.02.2020).
95. Кузнецова О. Е. Роль организационных субкультур в эффективной деятельности организации. *Проблемы регионального управления, экономики, права и инновационных процессов в образовании: материалы международной научно-практической конференции*. Проблемы

современной правовой системы. Вопросы психологии и акмеологии. Таганрог: Изд-во ТИУиЭ, Т 4. 2005. С. 292–298.

96. Кулик В., Голобуцька Т., Голобуцький О. Молода Україна: сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива. Київ: Центр дослідження проблем громадянського суспільства, 2000. 460 с.

97. Куликов Е. М. Музыкальные предпочтения как дифференцирующий фактор российской молодёжной субкультуры. *Грани: Материалы второй научной сессии факультета философии, социологии и международных отношений*. Краснодар: Издательство КубГУ, 2002. С. 149–159.

98. Кураева С. А. Влияние костюма модов в Великобритании на имидж группы «The Who». *Технико-технологические проблемы сервиса*. 2012. № 4. С. 101–104.

99. Курчашова Т. В. Социодинамика субкультуры: сущность, атрибуты, социальные роли: дис. ... канд. социолог. наук: 22.00.06 / Тамбовский государственный ун-т им. Г. Р. Державина. Тамбов, 2004. 207 с.

100. Кухар В. Молодіжні неформальні рухи в Україні (кінець ХХ – початок ХХІ століття). *Освіта і управління*. 2011. № 2/3. С. 173–179.

101. Кухарський В., Кухарська Н. Загрози безпеці дітей у соціальних мережах. *Ukrainian Scientific Journal of Information Security*. 2014. Vol. 20, issue 2. PP.169–175.

102. Кучерук О. О. Трансформація молодіжної свідомості в контексті масової культури: соціально-філософський аспект: дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.03 / Південноукраїнський нац. педаг. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2016. 196 с.

103. Кушнер Ю. З. Методология и методы педагогических исследований: учебн.-метод. пособие. Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2001. 112 с.

104. Левикова С. И. Неформальная молодёжная субкультура: монография. Москва: Вузовская книга, 2010. 616 с.

105. Левчук Я. М. Масова музика як соціалізуючий чинник молодіжних субкультур України: дис. ... канд. мистецтвознавства: 26.00.01 / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2011. 179 с.
106. Левчук Я. М. Традиційна українська дитяча субкультура у висвітленні когнітивної культурології: монографія. Київ: Інститут культурології НАМ України, 2012. 240 с.
107. Левчук К. І. Громадські організації України: створення та діяльність (1985-1996 рр.): монографія. Вінниця: ПП „Едельвейс і К”, 2009. 320 с.
108. Легеза С. В. Фендом як соціальна машина: можливості та тупики (пост)радянського фендому. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури. Соціальні науки*. 2019. Т. 11, № 1. С. 87–103.
109. Лем С. Мир принципіально можливих чудес. *Техніка молодіжи*. 1971. № 1 С. 46–47.
110. Лисенко Ю. О. Взаємодія субкультур у культурі суспільства. *Збірник наук. праць «Педагогіка та психологія»*. Харків, 2015. № 48. С. 109–118.
111. Лисенко Ю. О. Соціально-педагогічні чинники впливу сучасної естрадної музики на молодіжну субкультуру: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / ДЗ „Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка”. Луганськ, 2011. 20 с.
112. Лисовець О. В. Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України: навчальний посібник. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2009. 314 с.
113. Литвин А., Фурман А. Субкультура. *Психологія і суспільство*. 2011. № 3(45). С. 187–192.
114. Локарева Г. В., Петровська К. В. Соціально-педагогічна робота з творчими неформальними молодіжними об'єднаннями: навчально-методичний посібник. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2013. 284 с.

115. Лолита. История появления кукольной моды. URL:<http://www.intermoda.ru/cit/lolita-istorija-pojavlenija-kukolnoj-mody.html> (дата звернення: 04.02.2020).

116. Лопуга О. І. Духовна культура сучасної української молоді: соціально-філософський аспект: дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.03 / Південноукраїнський нац. педаг. ун-т ім. К.Д.Ушинського. Одеса, 2016. 232 с.

117. Лосев А. Ф. Диалектика художественной формы. Москва: Академический Проект, 2010. 415 с.

118. Лупаренко С. Є. Сучасна дитяча субкультура як одне з джерел існування та розвитку світу дитинства. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2013. Вип. 13. С. 187-192. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpno_2013_13_38. (дата звернення: 04.09.2019).

119. Масленченко С. В. Социальные роли субкультуры хакеров. *Известия российского государственного педагогического университета имени А. И. Герцена*. 2008. № 27(61). С. 173–176.

120. Мардахаев Л. В. Социальная педагогика: концептуальный поход. *Социальная педагогика: теория и практика*. Материалы конф., посвященной 5-летию создания факультета социальной педагогики. Москва: Московский государственный социальный институт, 2000. С. 20–33.

121. Мартинюк О. М. Генезис української молодіжної субкультури. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ: Міленіум, 2015. № 4. С. 43–48.

122. Мацьовка А. В. Роль неформальних груп і об'єднань у становленні багатопартійної системи в Україні на початку 90-х рр. ХХ ст. *Молодий вчений*. 2018. № 3(55). С. 248–251.

123. Методология и методы социально-педагогических исследований / авт. сост.: С. Я. Харченко и др. Луганск : Альма-матер, 2001. 216 с.

124. Миркевич О. В. Діяльність українських молодіжних організацій як основа соціокультурних рухів. *Актуальні питання культурології: альманах*. Рівне, 2007. Вип 5. С. 91–93.

125. Мінаєв А. В. Молодіжний рух другої половини 60-х рр.. ХХ ст.. в країнах Західної Європи та США: ретроспективний аналіз: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2006. 20 с.

126. Мінаєв А. В. Рух хіпі як прояв молодіжного неполітичного протесту в другій половині 60-х рр. ХХ ст. у країнах Західної Європи та США. *Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету* / Голов. ред. В. К. Баран. Луцьк, 2007. Вип. 13. С. 162–168.

127. Міщенко Н. І. Студентська субкультура як фактор професійної соціалізації майбутніх соціальних педагогів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / ДЗ „Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка”. Луганськ, 2011. 22 с.

128. Мосиенко Л. В. Ценностное самоопределение студентов в пространстве университетской субкультуры: монографія. Оренбург: ООО ИПК «Университет», 2012. 347 с.

129. Найдёнова Н. С. Истинное лицо сапера в африканском художественном дискурсе. *Азия и Африка сегодня*. 2012. № 4(657). С. 69–74.

130. Нестеров А. Одиссей и сирены: Американская поэзия в России второй половины ХХ века. *Иностранная литература*. 2007. № 10. С. 252–268.

131. Новое интервью с Давидом Беллем. URL: <http://www.wolfreactor.ru/?p=1243> (дата звернення: 04.11.2019).

132. Окаринський В. Нарис історії західноукраїнської (галицької) рок-музики (1960-ті – початок 1980 рр.). *Україна – Європа – Світ. Збірник наукових праць*. 2010. Вип. 4. С. 250–264.

133. Омельченко О. П. Духовний розвиток учнівської молоді в регіональному культурно-освітньому просторі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2006. 20 с.

134. Орленко М. В. Інституціоналізація молодіжних громадських організацій у сучасному політичному процесі України: дис. ... канд. політичних наук: 23.00.02 / Чорноморський держ. універ. ім. П. Могили. Миколаїв, 2015. 206 с.

135. Орлова Э. А. Субкультуры в структуре современного общества. Субкультурные объединения молодежи: критический анализ. Москва, 1987. 160 с.

136. Павелків В. Р. Соціально-психологічний статус молодіжних субкультур як детермінанта формування агресивної поведінки. *Наукові записки Національного університету „Острозька академія”*. Сер.: Психологія і педагогіка. 2014. Вип. 28. С. 139–149.

137. Павелків В. Р. Психогенеза агресивної та деструктивної поведінки в підліткових субкультурах: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Рівненський держ. гуман. у-т. Рівне, 2019. 475 с.

138. Палагнюк В. Розвиток молодіжного руху в умовах становлення незалежності України. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. 2014. Вип. 684 – 685. С. 208–213.

139. Панагушина О. Є. Соціалізація підлітків у діяльності молодіжних організацій: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / ДЗ „Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка”. Луганськ, 2008. 22 с.

140. Парфенюк Д. В. Социально-психологическая направленность представителей молодежных субкультур: автореф. дис. ... канд. психолог. наук: 19.00.05 / Московский гос. ун-т управления. Москва, 2011. 24 с.

141. Педагогічна майстерність: підручник / за ред. І. А. Зязюна. – 3-тє вид., доп. і перероб. Київ, СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.

142. Пелевин А. Девушки-винишко или о бессмысленных ярлыках. URL: <https://luna-info.ru/discourse/vinishko/> (дата звернення: 04.02.2020).

143. Перетятко Ю. Історія Львівського Рок-н-ролу. *Антологія публікацій у газеті «Post- Постум» (1951-1994)*. Львів: ЗУКЦ. 2005. С. 418–421.

144. Перов В. Солнечные камни: Сделано в Донецке. URL: <http://donjetsk.com/retro/3264-solnechnye-kamni-proshlogo-veka-sdelano-v-donecke.html> (дата звернення: 04.12.2019).

145. Перший артист Ямайки: цікаві факти з життя легенди реггі Боба Марлі. URL: <http://www.hroniky.com/news/view/14808-pershyi-artyst-iamaiky-tsikavi-fakty-z-zhyttia-lehendy-rehhi-boba-marli> (дата звернення: 08.04.2020).

146. Петрова Ю. А. Лингвокультурологический подход к исследованию языка молодёжной субкультуры. *Материалы V Международной научно-практической конференции «Экономические, экологические и социальные проблемы угольных регионов СНГ»*. 19–20 апреля 2012 г. Краснодар, 2012. С. 48–53.

147. Петровська К. В. Формування суспільно-нормативної поведінки учнівської молоді в творчих неформальних об'єднаннях: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 /Бердянський державний педагогічний університет. Бердянськ, 2013. 347 с.

148. Печенко І. П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві у просторі дитячої субкультури. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»: зб.наук.пр.* Черкаси: ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2007. № 115. С. 84–90.

149. Писаревская Д. Б. Образ игры в субкультуре ролевиков: развитие авторского начала в фольклоре. *Образный мир традиционной культуры*. Москва, 2010. С. 34–44.

150. План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/?cardnpd?docid=248740679> (дата звернення: 04.04.2020).

151. Плоский К. В. Молодіжний громадський рух як чинник державотворення в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з державного

управління: 25.00.01 / Нац. акад. держав. управління при президентіві України. Київ, 2009. 20 с.

152. Познишев Є. В. Соціально-психологічні основи формування іміджу суб'єктів спортивної діяльності: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.05 / Інститут психології імені Г. С. Костюка. Київ, 2019. 534 с.

153. Поліщук Ю. Й. Соціально-педагогічна діяльність сучасних громадських молодіжних об'єднань в Україні: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05 / ДЗ „Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка”. Луганськ, 2006. 499 с.

154. Полонский В. М. Понятийно-терминологический словарь по народному образованию и педагогике. Москва: ИТОиП РАО, 2001. 127 с.

155. Помелов В. А. Геймер: Игроман или креативная личность? *Вестник челябинской государственной академии культуры и искусств*. 2014. № 3(39). С. 76–81.

156. Помиткін Е. О. Психологічні закономірності та механізми духовного розвитку дітей і молоді: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 42 с.

157. Поол Ф. Звездный каталог будущего. *Техника-молодёжи*. 1971. № 1. С. 20–21.

158. Постанова Кабінету Міністрів України «Про комплексні заходи Кабінету Міністрів України щодо реалізації державної молодіжної політики в Україні („Молодь України”)» від 20 березня 1998 р. № 348. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348-98-п#Text> (дата звернення: 02.04.2020).

159. Про Державну національну програму „Освіта” („Україна XXI століття”): Постанова Кабінету Міністрів України; Програма, Заходи від 03.11.1993. № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.04.2020).

160. Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні: Верховна Рада України; Декларація від 15.12.1992. № 2859-

XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2859-12#Text> (дата звернення: 04.04.2020).

161. Про Національну раду з питань молодіжної політики: Указ Президента України від 03.12.1995. № 1129/95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129/95#Text> (дата звернення: 03.04.2020).

162. Про освіту: Закон України від 23.05.1991. № 1060-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12#Text> (дата звернення: 04.04.2020).

163. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 03.04.2020).

164. Про позашкільну освіту: Закон України від 22.06.2000. № 1841-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text> (дата звернення: 04.04.2020).

165. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні Проект концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років. URL: <http://www.mon.gov.ua/ua/prviddil/1312/1390288033/1414672797/> (дата звернення: 04.04.2020).

166. Прокоф'єва М. Ю. Інтеграція навчальної і виховної роботи у вузі як чинник успішної соціалізації студентської молоді. *Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2005. № 24. С. 202–205.

167. Пырова Т. Л. Формирование хип-хоп культуры: от социального контекста до академического феномена. *Культура и искусство*. 2017. № 12. С. 92–97.

168. Раззаков Ф. Бандиты времен социализма (Хроника российской преступности 1917-1991). Москва: Эксмо, 1996. 521 с.

169. Рафальський І. О. Роль неформальних громадських об'єднань у національно-державному самовизначенні України періоду перебудови в СРСР. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2015. № 4(78). С. 73–86.

170. Ренёва Т. Ванильные грёзы – так ли они безобидны как кажется. URL:https://interfax.by/news/stil_zhizni/razvlecheniya_i_otdykh/86695/ (дата звернення: 03.02.2020).

171. Роздимаха Є. А. Взаємодія культурних полів в неформальному русі молоді. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії: Збірник наукових праць*. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 106–108.

172. Роздимаха Є. А. Гуманітарні питання становлення неформала в соціальному середовищі. *Economic and Social-Focused Issues of Modern World*. Bratislava, 2018, С. 381–388.

173. Роздимаха Є. А. Неформальні об'єднання молоді в умовах полікультурного середовища. *Сучасна освіта: методологія, теорія, практика: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (З міжнародною участю)*. Дніпро: Акцент ПП. 2019. С. 217–218.

174. Роздимаха Є. А. Неформальні об'єднання молоді у процесі самореалізації творчого потенціалу особистості. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 4(88). С. 318–328.

175. Роздимаха Є. А. Неформальні об'єднання молоді у сфері гуманітарного розвитку суспільства. *Управління якістю підготовки фахівців: матеріали XXIV Міжнародної науково-методичної конференції*. Одеса: ОДАБА, 2019. № 1. С. 120–122.

176. Роздимаха Є. А. Неформальні рухи молоді у їх соціальній динаміці. *Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. пр. / [За заг. ред. доц. С. А. Саяпіної]*. 2019. № 5(97). С. 161–172.

177. Роздимаха Є. А. Проблема вивчення неформальних рухів у їх соціальній динаміці. *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку: Збірник наукових праць*. Переяслав-Хмельницький, 2019. Вип. 49. С. 144–146.

178. Роздимаха Є. А. Проблема функціонування культурних і соціальних відносин у субкультурі. *Science and society. – Accent Graphics Communications Publishing*, Hamilton, Canada, 2019. С. 169–178.

179. Роздимаха Є. А. Соціокультурна активність членів неформального руху і її вплив на суспільні відносини. *Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. пр. / [За заг. ред. проф. В. І. Сипченка]*. 2017. № 4(84). С. 229–242.

180. Роздимаха Є. А. Соціокультурне середовище неформального об'єднання молоді як соціально-педагогічна проблема. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2017. Вип. 6. С. 208–217.

181. Роздимаха Є. А. Соціокультурне середовище неформального об'єднання молоді. *Професіоналізм педагога в умовах освітніх інновацій: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м.Слов'янськ, 4–5 жовтня 2018р.)* Слов'янськ: Видавництво «Папірус», 2018. С. 230–233.

182. Роздимаха Є. А. Соціокультурне становлення неформала в соціальному середовищі. *East European Scientific Journal*. 2019. № 9(49). С. 24–30.

183. Рок-музыка в СССР: опыт популярной энциклопедии: [рус.] сост. А. К. Троицкий. Москва: Книга, 1990. 383 с., ил.

184. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Москва: Педагогика, 2004. 713 с.

185. Рудницька О. П. Концепція культурологічної підготовки студентів педагогічних вузів. *Вища освіта в Україні: реалії, тенденції, перспективи розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* Київ, 1996. Ч. I. С. 36–40.

186. Савич К. Сленг як складова молодіжної субкультури. *Актуальні питання культурології: альманах*. Рівне, 2007. Вип 5. С. 82–84.

187. Садыкова Д. А. Хип-хоп в пространстве современной культуры. *Омский научный вестник*. 2013. № 5(122). С. 236–238.

188. Селютин А. А. Особенности дискурса видеостримов жанра «летсплей». *Вестник Челябинского государственного университета, Филологические науки*. 2019. Вып. 116. № 4(426). С. 170–175.
189. Синюкий О. В. Метаморфози комунікативного розвитку української школи рок-музики в джерелах звукозапису 1960-1990. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2013. Вип. 41. С. 23–32.
190. Сіткар В. І. Субкультура дитинства в контексті сучасної масової культури та взаємодії з медіа. *Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology*. Vol. 3. 2013. С. 189–194.
191. Скорик А. В. Граффити как субкультура вызова и протеста. *Гуманитарные науки. Вестник финансового университета*. 2016. № 1(21). С. 63–69.
192. Слюсаревский Н. Н. Субкультура как объект исследований [Текст] *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2002. № 3. С. 117–127.
193. Солодова М. А. Текст и метатекст молодежной субкультуры в лингвокультурологическом аспекте: На материале текстов песен отечественных рок-групп и рецензий на них: автореф. дис. ... канд. филолог. наук: 10.02.01 / Томский государственный университет. Томск, 2002. 22 с.
194. Сорока С. В. Суспільно-політична діяльність неформальних об'єднань молоді України у 1953-1991 роках: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Миколаївський держ. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. Миколаїв, 2006. 244 с.
195. Соціальна педагогіка: підручник / За ред. проф. А. Й. Капської. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 256 с.
196. Старичкова О. И. Динамика образа Я в процессе становления социальной идентичности члена субкультурной группы. *Вопросы гуманитарных наук*. 2005. № 5(20). С. 404–407.
197. Сторожук Р. П. Державна молодіжна політика в контексті європейського вибору України: механізми реалізації: автореф. дис. ... канд.

наук з держ. упр.: 25.00.02 / Одес. регіон. ін.-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. Одеса, 2007. 20 с.

198. Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (Проект). URL: http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/HE%20Reforms%20лекфеупн%2011_11_2014.pdf (дата звернення: 04.04.2020).

199. Сундиев И. Ю. Анатомия неформальных объединений (типология и характеристика). Саратов, 2008. 158 с.

200. Сурвілайте Д. В. Вплив глобалізації на процеси формування молодіжних субкультур: автореф. дис. ... канд. політичних наук: 23.00.04 / Нац. ун-т Одеська юридична академія. Одеса, 2013. 19 с.

201. Тарасов А. Ситуанисты и город. *Художественный журнал*. 1999. № 24. С. 37–39.

202. Тернопільська В. І. Система виховання соціально-комунікативної культури учнів загальноосвітньої школи у позаурочній діяльності: автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.07 / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2009. 40 с.

203. Тимохов О. В. Панорамне мислення, як дієвий інструмент у формуванні новітніх соціокультурних концептів *Scientific Journal «ScienceRise»* №. 12/1(17). 2015. С. 86–90.

204. Ткачева Е. П. Феномен русской тюремной субкультуры в комплексных гуманитарных исследованиях. *Вестник Вятского государственного гуманитарного университета*. 2008. № 1. С. 134–140.

205. Тодорів Л. Молодіжна субкультура як дискурсивний простір конструювання інтерпретативних схем особистості. *Психологія особистості*. 2011. № 1 (2). С. 211–218.

206. Троицкий А. К. Рок в Союзе: 60-е, 70-е, 80-е. ...: [рус.]. Москва: Искусство, 1991. 208 с., ил.

207. Тутанчикова Е. Эпоха modern girl. Динамизация образа японской женщины в Японии 1920-х годов. URL: <http://info-japan.ru/articles/epoha->

[modern-girl-dinamizaciya-obraza-yaponskoy-zhenshchiny-v-yaponii-1920-h-godov](#) (дата звернення: 04.12.2019).

208. Тюрменко І. І. Культурологія: теорія і історія культури: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 370 с.

209. Убегаем от полиции и играем со смертью. На что готовы руферы-экстремалы ради адреналина и одобрения зрителей.
URL: <https://lenta.ru/articles/2017/08/01/extrimblogger/> (дата звернення: 04.12.2019).

210. Удрунова Л. Программа элективного курса «Авторская бардовская и рок-поезия».
URL: <https://urok.1sept.ru/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8/556925/> (дата звернення: 03.11.2019).

211. Украинский автогонщик стал чемпионом мира по дрифтингу.
URL: https://lb.ua/sport/2019/11/03/441303_ukrainskiy_avtogonshchik_stal.html
(дата звернення: 04.12.2019).

212. Участь молоді в суспільному житті: досвід, можливості, бар'єри: щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2011 року). Київ, 2012. 222 с.

213. Харченко С. Я., Омельченко С. О., Краснова Н. П., Юрків Я. І., Теоретико-методичні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи: навч.-метод. посіб. Слов'янськ: вид-во Б. І. Маторіна, 2016. 433 с.

214. Харьковские руферы.
URL: https://www.sq.com.ua/rus/news/teksty/04.02.2019/harkovskie_rufery/ (дата звернення: 04.02.2020).

215. Хип-хоп мода. История развития хип-хоп моды. Часть 1. 80-е годы.
URL: http://www.jump-street.ru/History_hip_hop_fashion_part_1.html
(дата звернення: 04.02.2020).

216. Хобта О. Контент дитячого блогінгу України відеохостингу YouTube: особливості жанрології. *Діалог: Медіастудії*, 2018. № 24. С. 87–108.

217. Ципурский Г. Комсомолу приходится объявить беспощадную и решительную войну против всех типов стилиг. Политика против «вестернизированной» молодёжи в Советском Союзе при Н. С. Хрущёве. *Новейшая история России*. 2013. № 3. С. 55–83.

218. Часовкий П. В. Языковая личность геймера: Психолингвистическая парадигма. *Вестник челябинского государственного университета*, 2013 № 37(328). С. 110–112.

219. Червінська І. Роль школи як сучасного соціокультурного центру у формуванні підростаючої особистості. *Гірська школа українських Карпат*. № 12-13 (2015). С. 172–176.

220. Черкашина Т. О. Функціонування молодіжних рухів та організацій в умовах сучасного українського суспільства (на прикладі Херсонської області): дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.04 / Харківський нац. універ. ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2016. 244 с.

221. Чернета С. Ю. Організаційно-педагогічні умови соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 2005. 17 с.

222. Черниш Н. Соціологія: Курс лекцій. Львів: *Кальварія*, 1996. Вип. 4. 77 с.

223. Чернышенко В. В. Философско-антропологический анализ современных молодёжных субкультур [текст]: монография. Москва, 2012. 135 с.

224. Чибисова О. В. От хиппи до хипстеров: эволюция контркультуры. *Вестник Воронежского государственного университета*. Серия: лингвистика и межкультурная коммуникация. 2010. № 2. С. 225–228.

225. Чистякова М. Г. Стрит-арт в контексте вызовов современности. *Известия Алтайского государственного университета*. 2011. № 2. С. 210–213.

226. Чопей В. С. Соціологічний портрет сучасного студента: основні тенденції розвитку: автореф. дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.04. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 17 с.

227. Чугреєва Н. О. Соціокультурне середовище виховання студентів ВНЗів. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків, 2012. Вип. XXVIII. С. 223–228.

228. Шабанов Л. В. Социально-психологические характеристики молодёжных субкультур: социальный протест или вынужденная маргинальность: монография. Томск: ТГУ, 2005. 396 с.

229. Шаповал В. В. Молодіжна демократична ініціатива в контексті відродження національної свідомості та формування державної ідеології в Україні (друга половина 1980-х – 2000-ні рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси, 2008. 20 с.

230. Шевнюк О. Л. Культурологічна освіта майбутнього вчителя: теорія і практика: монографія. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2003. 232 с.

231. Шевченко Л. Легендарные любера: от молодёжного движения к общественной организации. URL: <https://lubertsyriamo.ru/article/129354/legendarnye-lyubera-ot-molodezhnogo-dvizheniya-do-obschestvennoj-organizatsii.xl> (дата звернення: 04.02.2020).

232. Шеметова Т. Н. Эстетика катексиса. *Знание. Понимание. Умение. Фундаментально-прикладные исследования в области гуманитарных наук*. 2007. № 2. С. 45–52.

233. Шемякина В. В. Исторический аспект возникновения, становления и развития криминальной субкультуры. *Вестник Челябинского государственного университета. Право*. 2009. № 7. Вып. 18. С. 100–103.

234. Шиляков Н. История скейтбординга URL: http://www.skater.ru/text/?furl=skateboarding_history (дата звернення: 04.02.2020).

235. Шимановський М. М. Стрейджери – субкультура здорового способу життя. *Імідж сучасного педагога*. 2014. № 8. С. 61–64.

236. Юнак Л. М. Соціально-психологічні особливості самоідентичності підлітків – представників різних музичних субкультур: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Київ, 2013. 221 с.

237. Японские байкеры-босодзоку – вымирающие бунтари. URL:<https://konnichiwa.ru/page/258/> (дата звернення: 04.12.2019).

Зарубіжна література

238. An Interview with Richard Helms. URL:https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol44no4/html/v44i4a07p_0021.htm (дата звернення: 04.02.2020).

239. Bushell G. Oi! – The truth by Garry Bushell. URL:<https://web.archive.org/web/20080731120915/http://www.garry-bushell.co.uk/oi/index.asp> (дата звернення: 04.02.2020).

240. Catsoulis J. Saturday night peacocks in squalid South Africa. URL:<https://www.nytimes.com/2005/11/09/movies/saturday-night-peacocks-in-squalid-south-africa.html> (дата звернення: 08.02.2020).

241. Chafin Chris. San-diego Comic Con: The untold history. URL:<https://www.rollingstone.com/culture/culture-features/san-diego-comic-con-the-untold-history-194401/> (дата звернення: 04.12.2019).

242. Cinsaid C. The history of cosplay. URL:<https://www.japanpowered.com/otaku-culture/the-history-of-cosplay> (дата звернення: 04.03.2020).

243. Cross Robert J. The Teddy boys as Scapegoat. *Doshisha Studies in Language and Culture* 1.2 (1998). P. 263–291.

244. Elizabeth Soh. Korean «Ulzzang» beauty mania comes to Singapore. URL:<https://sg.style.yahoo.com/blogs/singapore-showbiz/korean-ulzzang-beauty-mania-comes-singapore-072253957.html> (дата звернення: 04.02.2020).

245. Fey Julia, Winden. Spirituality Bites: Xers and the Gothic Culture. (pp. 31–53). *GenX Religion*. Ed. Richard W. Flory and Donald E. Miller. New York, NY: Routledge, viii, 2000

246. Fleminger D. Swanky swenkas.

URL:https://www.vice.com/en_us/article/vd39mx/swank-v14n5 (дата звернення: 09.02.2020).

247. Frost Bob. Low and slow: The History of Lowriders.

URL:<http://www.historyaccess.com/historyoflowride.html> (дата звернення: 06.02.2020).

248. Hatch, D. & Millward, S. (1989). From Blues to Rock: An Analytical History of PopMusic. Manchester University Press

249. Jay Stevens. Storming Heaven: LSD and the American Dream. Grove Press. 1998. 416 p.

250. Jimenes Debrari. A new generation of lolitas makes a fashion statement.

URL:https://www.nytimes.com/2008/09/28/nyregion/thecity/28trib.html?_r=2&oref=slogin (дата звернення: 04.012.2019).

251. M. de Coster Groot. Scheldwoordenboek: van apenkot tot zweefteef, Antwerpen. *Standaard*. 2007. 438p.

252. Marx David W. The history of Gyarū – Part one.

URL:<http://neojaponisme.com/2012/02/28/the-history-of-the-gyaru-part-one/> (дата звернення: 04.02.2020).

253. Marx David W. The history of Gyarū – Part two.

URL:<http://neojaponisme.com/2012/05/08/the-history-of-the-gyaru-part-two/> (дата звернення: 04.02.2020).

254. Mendoza Beto. Paradise road – shop stop & talk.

URL:<https://www.lowrider.com/features/1501-paradise-road-shop-stop-talk/> (дата звернення: 04.03.2020).

255. Mick Sinclair s Adjusting the Stars: Music journalism from post-punk

London. URL:<http://www.micksinclair.com/sounds/bf.html> (дата звернення: 04.03.2020).

256. O'Donoghue GG. The elaborate customized cars of Japan's «lowriding» subculture. *URL:*<https://edition.cnn.com/style/article/japan-lowriders-subculture/index.html> (дата звернення: 13.02.2019).

257. Okarynkyi V. Music that rocked the soviets: rock'n'roll in daily life of youth in western Ukraine during the 1960S – 1980S. *Україна-Європа-Світ*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. Вип. 22. С. 150–165.

258. Pearson J., Rashid R. «I am pretty» Korean teens look online for answer.

URL:http://www.koreatimes.co.kr/www/news/opinion/2012/11/197_124868.html (дата звернення: 03.11.2019).

259. Roel van Duijn. Notherlands: The second liberation. *URL:*<https://www.yumpu.com/en/document/view/21411296/netherlands-the-second-liberation-roel-van-duijn-> (дата звернення: 22.04.2019).

260. Sagolla Jo Lisa. Fifties nostalgia// Rock'n'Roll dances of the 1950's. ABC – CLIO. 2011. 160 p.

261. Sherwin A. Gary Glitter written out of glam rock history in Favour of Noel Coward. *URL:*<https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/music/news/gary-glitter-written-out-of-glam-rock-history-in-favour-of-no-l-coward-8911627.html> (дата звернення: 23.04.2019).

262. Stevens Jay. Storming Heaven: LSD and the American Dream. Grove Press. 1998. 416 p.

263. The Miyuki-Zoku: Japans first Ivy Rebels. *URL:* <http://www.ivy-style.com/the-miyuki-zoku-japans-first-ivy-rebels.html> (дата звернення: 23.03.2019).

264. Tonic Gina. 11 way emo and scene style in the early 2000's were totally different. *Bustle*. 26 june, 2016 *URL:*<https://www.bustle.com/articles/174626-11-ways-emo-scene-style-in-the-early-2000s-were-totally-different-photos> (дата звернення: 16.04.2019).

265. Tores Lucia. Dachucos and Teddy Boys: How generations of youth in the U.S. and U.K. borrowed frome each other.

URL:<https://www.kcet.org/shows/artbound/pachucos-and-teddy-boys-how-generations-of-youth-in-the-us-and-uk-borrowed-from-each> (дата звернення: 12.09.2019).

266. We are the mods или кто такие моды. URL:<http://london-is-passion.blogspot.com/2012/03/we-are-mods.html> (дата звернення: 14.09.2019).

267. Williams Alex. Duck and Cover: It's the New Survivalism. URL:https://www.nytimes.com/2008/04/06/fashion/06survival.html?_r=1&oref=slogin (дата звернення: 15.04.2019).

268. Xavier De Weirt et Xavier Rousseaux. *Violences juveniles urbaines en Europe. Presses universitaires de Louvain.* 260 p.

Архівні джерела

269. Вихідний лист до ЦК КППС, довідки відділів ЦК Компартії України, листи, інформації обкомів Компартії України, міністерств УРСР та інших організацій – про стан боротьби з самогоноварінням і пияцтвом, з особами, які ведуть паразитичний спосіб життя, про організацію так званої групи „хіпі” в містах Києві, Львові, про пригоди, хуліганство, про самогубство Каліти Ф. І. *ЦДАГО України* (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 25. Спр. 397. 138 арк.

270. Довідка секретаря ЦК КПУ т. Червоненка С. В. про заходи щодо покращення діяльності комсомолу та виховної роботи серед молоді від 28.06.1958 р. *ЦДАГО України* (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 24. Спр. 4716. 216 арк.

271. Доповідні записки Міністерства Внутрішніх справ УРСР, Прокуратури, Комітету держбезпеки про факти антигромадських проявів серед окремої частини комсомольців і молоді. *ЦДАГО України* (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 7. Оп. 20. Спр. 795. 103 арк.

272. Записка о некоторых негативных процессах в самостоятельных объединениях молодежи. *ЦДАГО України* (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 7. Оп. 18. Спр. 2074. Арк. 1–6.

273. Записки, довідки, листи ЦК КПРС і ЦК ВЛКСМ про закон „Об общих началах государственной политики в СССР”. *ЦДАГО України* (Центр. держ. архів громад. об’єднань України). Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2903. Арк. 307.

274. Информация о работе партийных организаций республики по выполнению постановления ЦК КПСС от 18 июня 1987 года «О негативных проявлениях в деятельности некоторых неформальных общественных объединений». *ЦДАГО України* (Центр. держ. архів громад. об’єднань України). Ф. 1. Оп. 25. Спр. 3141. Арк. 75–78.

275. Матеріали про факт намагання групи комсомольців і молоді м. Львова створити „партію свободи - хіпі”. *ЦДАГО України* (Центр. держ. архів громад. об’єднань України). Ф. 7. Оп. 20. Спр. 609. 16 арк.

276. Постанова секретаріату ЦК ЛКСМУ „О неформальных объединениях молодежи и мерах по предотвращению их антиобщественной деятельности” (Додаток № 1 до протоколу № С-14/10 а від 9.10 1987 р.). *ЦДАГО України* (Центр. держ. архів громад. об’єднань України). Ф. 7. Оп. 18. Спр. 1998. Арк. 131–135.

277. Протоколи конференцій, пленумів, бюро активістів, зборів обласних комітетів ЛКСМУ 1980-1991. *ЦДАГО України* (Центр. держ. архів громад. об’єднань України). Ф. 7. Оп. 19. Спр. 5469. Арк. 78.

278. Протоколи конференцій, пленумів, бюро активістів, зборів обласних комітетів ЛКСМУ 1980-1991. *ЦДАГО України* (Центр. держ. архів громад. об’єднань України). Ф. 7. Оп. 19. Спр. 5474. Арк. 68.

279. Самодеятельные формирования молодежи (справочный материал). *ЦДАГО України* (Центр. держ. архів громад. об’єднань України). Ф. 7. Оп. 20. Спр. 3944. Арк. 60–69.

280. Стенограма наради двох секретарів міськкомів ЛКСМУ з питання роботи молодіжних кафе. *ЦДАГО України* (Центр. держ. архів громад. об’єднань України). Ф. 7. Оп. 20. Спр. 464. 11 арк.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України, зокрема, які включені до міжнародних наукометричних баз:

1. **Роздимаха Є. А.** Соціокультурна активність членів неформального руху і її вплив на суспільні відносини. *Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. пр. / [За заг. ред. проф. В. І. Сипченка].* 2017. № 4(84). С. 229–242.

2. **Роздимаха Є. А.** Соціокультурне середовище неформального об'єднання молоді як соціально-педагогічна проблема. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти.* 2017. Вип. 6. С. 208–217.

3. **Роздимаха Є. А.** Неформальні об'єднання молоді у процесі самореалізації творчого потенціалу особистості. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2019. № 4(88). С. 318–328. (*Index Copernicus*).

4. **Роздимаха Є. А.** Неформальні рухи молоді у їх соціальній динаміці. *Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. пр. / [За заг. ред. доц. С. А. Саяніної].* 2019. № 5(97). С. 161–172.

Стаття в зарубіжному науковому виданні:

5. **Роздимаха Є.** Теоретичні засади дослідження неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal* (<https://issn2391-4165.webnode.com.ua/>), 01 (29). URL: <https://issn2391-4164.blogspot.com/p/10.html> (accessed 10 January 2021).

Статті в інших виданнях, матеріали конференцій:

6. **Роздимаха Є. А.** Соціокультурне середовище неформального об'єднання молоді. *Професіоналізм педагога в умовах освітніх інновацій: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м.Слов'янськ, 4–5 жовтня 2018р.)* Слов'янськ: Видавництво «Папірус», 2018. С. 230–233.

7. **Роздимаха Є. А.** Гуманітарні питання становлення неформала в соціальному середовищі. *Economic and Social-Focused Issues of Modern World*. Bratislava, 2018, С. 381–388.

8. **Роздимаха Є. А.** Проблема вивчення неформальних рухів у їх соціальній динаміці. *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку*: Збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2019. Вип. 49. С. 144–146.

9. **Роздимаха Є. А.** Взаємодія культурних полів в неформальному русі молоді. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії*: Збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 106–108.

10. **Роздимаха Є. А.** Проблема функціонування культурних і соціальних відносин у субкультурі. *Science and society. – Accent Graphics Communications Publishing*, Hamilton, Canada, 2019. С. 169–178.

11. **Роздимаха Є. А.** Неформальні об'єднання молоді у процесі самореалізації творчого потенціалу особистості. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. Том 2. С. 102–105.

12. **Роздимаха Є. А.** Неформальні об'єднання молоді у сфері гуманітарного розвитку суспільства. *Управління якістю підготовки фахівців*: матеріали XXIV Міжнародної науково-методичної конференції. Одеса: ОДАБА, 2019. № 1. С. 120–122.

13. **Роздимаха Є. А.** Неформальні об'єднання молоді в умовах полікультурного середовища. *Сучасна освіта: методологія, теорія, практика*: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю). Дніпро: Акцент ПП. 2019. С. 217–218.

Апробація результатів дослідження відбулася шляхом обговорення на наукових, науково-теоретичних і науково-практичних конференціях

різного рівня, зокрема *Міжнародних: Economic and Social-Focused Issues of Modern World* (Bratislava, 2018), *Science and society* (Hamilton, 2019), *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії* (Переяслав-Хмельницький, 2019), *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін* (Суми, 2019), *Управління якістю підготовки фахівців* (Одеса, 2019), *Всеукраїнських: Професіоналізм педагога в умовах освітніх інновацій* (Слов'янськ, 2018), *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку* (Переяслав-Хмельницький, 2019), *Сучасна освіта: методологія, теорія, практика* (Дніпро, 2019).

Результати та висновки виконаної роботи обговорено й позитивно оцінено на засіданнях кафедри дошкільної освіти та соціальної роботи ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет” (упродовж 2016 – 2020 рр.).

Міністерство освіти і науки України
 Державний вищий навчальний заклад
 «ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
 (ДДПУ)

вул. Батюка, 19, м. Слов'янськ, Донецька область, Україна, 84116

Тел./факс: (062) 666-54-54

E-mail: sgpi@slav.dn.ua, www.ddpu.edu.ua, код ЄДРПОУ 38177113

19.05.2017 № *68* *20-252/11* на № _____

ДОВІДКА

про впровадження в освітній процес
 ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
 результатів дослідження Роздимахи Євгена Анатолійовича
 «Неформальні рухи як соціокультурне середовище молоді (50-ті рр. XX –
 початок XXI століття)»
 на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
 за спеціальністю 231 Соціальна робота

Упродовж 2017 – 2020 років на базі кафедри дошкільної освіти та соціальної роботи педагогічного факультету Донбаського державного педагогічного університету Роздимахою Є. А. було впроваджено в освітній процес результати дисертаційної роботи на тему «Неформальні рухи як соціокультурне середовище молоді (50-ті рр. XX – початок XXI століття)». Запропонована історична періодизація процесу розвитку неформальних рухів молоді сприяє покращенню підготовки студентів до професійної діяльності у сфері соціальної роботи, зростанню їхньої компетентності для вирішення соціальних проблем та фахових завдань.

Фактичний матеріал і теоретичні положення, покладені в основу дисертації дослідження Є. А. Роздимахи, використовувалися викладачами кафедри дошкільної освіти та соціальної роботи в процесі проведення навчальних занять зі здобувачами вищої освіти спеціальностей 231 «Соціальна робота» та 232 «Соціальне забезпечення», під час підготовки наукових публікацій та навчально-методичних праць.

Основні положення, результати та висновки дисертаційної роботи Роздимахи Є. А. щорічно доповідалися на засіданнях кафедри дошкільної освіти та соціальної роботи, звітних наукових конференціях Донбаського державного педагогічного університету та можуть бути рекомендовані до впровадження в процес професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Довідку видано для подання до спеціалізованої вченої ради за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка.

Ректорка ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
 докторка педагогічних наук, професорка

С. О. Омельченко

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

вул. Університетська, 27, м. Херсон, 73003. Тел.: +38(0552) 32-67-05, 32-67-31; факс 49-21-14; e-mail: office@kau.kh.ua; http://www.kau.edu.ua
код за ЄДРПОУ 02125609 рр UA22820172034311002200000120; UA068201720343120002000000120
бач Державної служби України, м. Київ

№ 10, 2020 р. № 021-29/154/9

На № _____ від _____ 2020 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Роздимахи Євгена Анатолійовича

на тему «Неформальні рухи як соціокультурне середовище молоді

(50-ті рр. XX – початок XXI століття)»

на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

за спеціальністю 231 Соціальна робота

У період з 2017 по 2020 роки на базі кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології соціально-психологічного факультету Херсонського державного університету впроваджувались результати дисертаційного дослідження Роздимахи Євгена Анатолійовича на тему «Неформальні рухи як соціокультурне середовище молоді (50-ті рр. XX – початок XXI століття)». До цієї роботи були залучено викладачів кафедри, а також студентів РВО «бакалавр» спеціальності 231 «Соціальна робота», 054 «Соціологія».

Матеріали дисертаційного дослідження – аналіз наукових підходів щодо обґрунтування неформальних рухів як соціокультурного середовища молоді в його філософській, психологічній, педагогічній і соціологічній складових обговорювались на наукових семінарах кафедри, у процесі проведення лекційних та практичних занять з соціальної педагогіки, використовувались при розробці курсів «Теорія соціальної педагогіки», «Історія соціальної роботи», «Соціальна робота в різних сферах суспільного життя», вибіркового освітнього компоненту

«Соціологія молоді», «Соціологія девіантної поведінки» та ін.; підготовці наукових публікацій та навчально-методичних видань.

Значну наукову і практичну цінність в роботі Є. А. Роздимахи мають історико-педагогічний аналіз особливостей процесу функціонування неформальних рухів; особливості, основні напрями і форми організації діяльності молодіжних субкультур; основні етапи становлення і розвитку неформальних рухів молоді для професійної підготовки фахівців в умовах реформування й модернізації вищої освіти.

Вважаємо, що результатом дослідження може бути використано для розроблення й удосконалення фахових, соціальних, психолого-педагогічних компетентностей фахівців педагогічної та соціальної галузей.

Результати впровадження засвідчили безперечну наукову новизну, отримали позитивну оцінку професорсько-викладацького складу кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол №3 від 20 жовтня 2020 року) та в подальшому можуть бути рекомендовані для використання в освітньому процесі вищої освіти.

Перший проректор

Сергій ОМЕЛЬЧУК

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 імені М.П. ДРАГОМАНОВА
 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9
 Телефон: 234-11-08

Дб. 10. 20р. № 73
 На № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Роздимахи Євгена Анатолійовича
 на тему «Неформальні рухи як соціокультурне середовище молоді (50-ті рр.
 XX – початок XXI століття)»
 на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
 за спеціальністю 231 Соціальна робота

Вагомі здобутки та результати дисертаційного дослідження Роздимахи Євгена Анатолійовича на тему «Неформальні рухи як соціокультурне середовище молоді (50-ті рр. XX – початок XXI століття)» упроваджувалися в освітній процес Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова протягом 2017–2020 років. Матеріали дослідження Є. А. Роздимахи достатньо повно висвітлюють історико-педагогічні проблеми й тенденції особливостей процесу функціонування неформальних рухів, що відображають суб'єктивні та об'єктивні процеси розвитку молодіжного середовища в пошуках власної ідентичності та соціальних умов життя. З огляду на рівень уваги, що приділяється міжнародною спільнотою проблемам участі молоді у суспільному житті діяльність неформальних молодіжних ініціатив, які виникали на протигагу наявним офіційним суб'єктам реалізації державної молодіжної політики є актуальними для сучасної освітньої практики.

Для здобувачів вищої освіти ОР «бакалавр» та ОР «магістр» у процесі вивчення курсів «Консультативна психологія», «Психологічне консультування учасників освітнього процесу», «Психологічні технології забезпечення проектної діяльності» викладачами кафедри практичної психології використовувалися теоретичні положення дисертації про сутність соціокультурного середовища молоді 50-тих років XX – початок XXI століття, про становлення і розвиток неформальних рухів молоді, основні напрямки і

форми організації діяльності молодіжних субкультур. Така інформація потрібна практичному психологу для роботи з неформальною молоддю.

Результати впровадження дисертації Роздимахи Свгена Анатолійовича на тему «Неформальні рухи як соціокультурне середовище молоді (50-ті рр. XX – початок XXI століття)» були позитивно оцінені й схвалені на засіданні кафедри практичної психології факультету педагогіки і психології Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова університету (протокол № 10 від 22 квітня 2020 року).

Проректор з наукової роботи
Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова
доктор фізико-математичних наук, професор

Торбін Г. М.

Заступник декана факультету
з наукової роботи та міжнародних зв'язків
НПУ імені М. П. Драгоманова
доктор педагогічних наук, професор

Матвієнко О. В.

Завідувач кафедри практичної психології
Факультету педагогіки і психології
НПУ імені М. П. Драгоманова
доктор педагогічних наук,
кандидат психологічних наук, професор

Митник О. Я.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені А.С. МАКАРЕНКА

вул. Роменська, 87, м. Суми, 40002, факс (0542) 22-15-17, тел. (0542) 68-59-02
E-mail: rector@sspu.edu.ua Код ЄДРПОУ 02125510

22.04.2020 № 1203/1 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Роздимахи Євгена Анатолійовича
на тему «Неформальні рухи як соціокультурне середовище молоді
(50-ті рр. XX – початок XXI століття)»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 231 Соціальна робота

Результати дисертаційного дослідження Роздимахи Євгена Анатолійовича на тему «Неформальні рухи як соціокультурне середовище молоді (50-ті рр. XX – початок XXI століття)» упроваджувалися в освітній процес Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка протягом 2017-2020 років.

Фактичний матеріал і наукові узагальнення дослідження використовувалися викладачами кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності в ході розв'язання наукових і практичних завдань при обґрунтуванні соціально-педагогічної концепції діяльності сучасних молодіжних неформальних структур у нових соціокультурних умовах. Систематизовані та узагальнені положення, фактологічний матеріал, джерельна база дослідження використовувалися під час проведення лекційних та практичних занять з соціальної педагогіки, історії соціальної роботи, соціального виховання, історії та педагогіки молодіжного неформального руху, при написанні курсових і кваліфікаційних робіт.

Теоретичні положення й основні висновки дисертаційного дослідження Є. А. Роздимахи є важливими у процесі формування у здобувачів вищої освіти знань про історичну періодизацію процесу розвитку неформальних рухів молоді, про соціокультурне середовище. Отримані результати засвідчують безперечну наукову новизну, практичну значущість дисертації та доцільність включення матеріалів дослідження Є. А. Роздимахи в освітні програми підготовки майбутніх педагогів та соціальних працівників.

Результати впровадження дисертації Роздимахи Євгена Анатолійовича на тему «Неформальні рухи як соціокультурне середовище молоді (50-ті рр. XX – початок XXI століття)» розглянуто й схвалено на засіданні кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності (протокол № 9 від 16 квітня 2020 року).

Ректор
доктор педагогічних наук, професор

Ю.О. Ляшній